

VIŠE OD ETIKETE
O ženama koje vole žene

Sarajevo, 2013.

Edicija *Questioning* Sarajevskog otvorenog centra
ediciju uređuje Saša Gavrić
Knjiga 6.

naslov: Više od etikete.
O ženama koje vole žene

priređila: Emina Bošnjak

autorice: Jasmina Čaušević, Aida Spahić, Merima Omeragić

lektura_korektura: Dalila Mirović

prelom_naslovnica: Dina Vilić

izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

za izdavača: Saša Gavrić

 **SARAJEVO
OPEN
CENTRE**

Kvinnatill Kvinna

© Sarajevski otvoreni centar/autorice

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik re-produkcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba

Publikacije je objavljena uz podršku organizacije Kvinnatill Kvinna. Stavovi i mišljenja izneseni u ovom zborniku su autorski i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja izdavača. Autorice odgovaraju za svoje tekstove.

ISBN 978-9958-536-04-5

VIŠE OD ETIKETE O ženama koje vole žene

Sadržaj

PREDGOVOR	7
Lejla Huremović, Emina Bošnjak	
Žene koje pišu o ženama koje vole žene	9
UVOD	11
Aida Spahić, Jasmina Čaušević	
O čemu je ova knjiga?	14
Metodologija	15
Lezbejski feminizam	16
Ženska seksualnost	19
Identiteti	23
Coming out	28
Svakodnevnica	31
Zaključak	32
IDENTITETI, COMING OUT I SVAKODNEVNI ŽIVOT – ANALIZA INTERVJUA ŽENA KOJE VOLE ŽENE	35
Aida Spahić, Jasmina Čaušević	
Uvod	37
Identiteti	41
<i>O seksualnosti kao dijelu identiteta</i>	52
<i>Dešifriranje sjećanja</i>	59
<i>Konkretiziranje seksualne želje</i>	70
Coming out	82
Svakodnevni život	121

U KNJIŽEVNOSTI	155
Merima Omeragić	
Dehijerarhizacija homofobičnog patrijarhata	157
LIČNE I COMING OUT PRIČE	165
Bliski susreti sa osobama iste vrste	167
Da, ja sam lezbejka	169
Ljubav u Beogradu	172
Mama vas je zamijenila u stomaku	177
S polica mog ormara	180
Moja komfort zona	184
(In)visible Spectrum	188
Radetzky marš	191
Hidden place	195
Ja sam bi	199
Bliskost	207
Zagrli me	208
Tijelom žene	209
Želja	210
Početak	212
Surfacing	213
Surfacing II	218
Shadow girl	221
BIOGRAFIJE AUTORICA	223

PREDGOVOR

Žene koje pišu o ženama koje vole žene

Zbog dvostruke diskriminacije – na osnovu roda i seksualne orijentacije – kojoj su žene koje vole žene u BiH svakodnevno izložene, te zbog nedostatka njihove vidljivosti, odlučile smo potaknuti proizvodnju lezbejske literature i umjetnosti, kako bi LGBT zajednica, šira javnost, te organizacije civilnog društva, posebno one koje se bave pitanjima ljudskih prava, dobile priliku da shvate svu složenost ženskih neheteroseksualnih egzistencija. Publikacija koja je pred vama zamišljena je kao prostor koji ispisuju priče o ličnim iskustvima žena, kroz razne forme - intervjuje, prozu, fotografije, poeziju itd. Također, ona predstavlja i početak uspostavljanja specifične ženske, lezbejske vidljivosti kroz stvaranje sopstvenog znanja.

Prvobitni naslov publikacije bio je *Lične i coming out priče lezbejki i biseksualnih žena u Bosni i Hercegovini*, ali kroz rad na analizi sadržaja samih intervjuja, uvidjele smo da raznolikosti i fluidnosti identiteta žena daleko nadilaze ova dvije kategorije, te smo zato naziv preimenovala u *Više od etikete – o ženama koje vole žene*.

Ova publikacija sastoji se iz tri dijela. U prvom dijelu se daje teorijski uvod u seksualne i rodne identitete, kao i u coming out proces. Drugi dio čini obimna analiza sadržaja intervjuja, koja je preglednosti radi podijeljena u tri cjeline - *Identitet(i)*, *Coming out* i *Svakodnevni život*. U trećem dijelu se nalazi književno-teorijski osvrt Merime Omeragić na jednu priču Lamije Begagić, te autentične lične i coming out priče, poezija i fotografije žena koje vole žene iz BiH, od kojih je većina željela ostati anonimna, zbog čega su koristile pseudonime, te stoga nisu navedene u impresumu.

Nadamo se da će ova publikacija doći do što većeg broja osoba kako bi im omogućila višeslojni uvid u životna iskustva, uspjehe i probleme sa kojima se susreću neheteroseksualne žene u svojim životima u BiH.

Želimo se zahvaliti Jasmini Čaušević za rad na analizi, Aidi Spahić za metodološke smjernice, te za intervjuiranje žena, zajedno sa Sadžidom Hadžić iz *Fondacije Cure*. Veliki volonterski doprinos pružila je Edina Sprečaković radeći na transkripciji intervjua. Posebno se zahvaljujemo svim ženama koje su pristale da budu dio ove priče kroz svoje priče i umjetnost, i na kraju ističemo da bez podrške i razumijevanja fondacije Kvinna till Kvinna ova publikacija ne bi bila moguća.

Ohrabrujemo vas da nam pošaljete svoje pohvale i kritike!

Lejla Huremović i Emina Bošnjak

UVOD

“Ženska identifikacija izvor je energije, potencijalno vrelo ženske moći, ograničavano i sputavano unutar institucije heteroseksualnosti. Poricanje postojanja i vidljivosti ženske strasti prema ženama, ženskog izvora žena kao saveznica, životnih saputnica, te izbor zajedničkog života, primoravanje ovakvih odnosa na pretvaranje i njihovo raspadanje pod snažnim pritiskom značilo je nesaglediv gubitak moći svih žena da promijene društvene odnose između spolova, da oslobode sebe i jedna drugu.”

*Adrienne Rich
Prisilna heteroseksualnost i lezbijska egzistencija*

Aida Spahić, Jasmina Čaušević

O čemu je ova knjiga?

Stranice koje slijede omogućuju prostor ženama koje su iskoračile iz *prisilne heteroseksualnosti* da podijele s nama svoju *lezbejsku egzistenciju*¹. Žene koje vole žene su nam otvorile vrata ka njihovoj intimi i s nama podijelile, putem priča, pjesama, fotografija, intervjua itd, aspekte svoje egzistencije koji su malo poznati, a politički presudni u borbi za ravnopravnost, vidljivost i priznavanje.

U uvodu koji čitate nastojat ćemo ukratko predstaviti sljedeće teme i teorijske postavke kojima smo se vodile tokom čitanja i sistematizacije tekstova intervjua: razvoj lezbejske misli i feminizma, ženska seksualnost, identiteti žena koje vole žene, coming out i teorija svakodnevnog života. Na samom početku ćemo se osvrnuti na metodologiju.

Petnaest žena je učestvovalo u intervjuiima koji su, uz određeni stepen sistematizacije, predstavljeni nakon ovog uvoda. Gotovo kompletni transkripti intervjua su preneseni u tekstu, osim navođenja imena i naziva mjesta koje su spominjale. Pravljeni su manje lektorske intervencije gdje je bilo neophodno, ali smo pokušale što izvornije prenijeti sam tok misli sagovornica. Sagovornice su same odabrale svoj *potpis*, a navedena je i starosna dob jer je u određenim slučajevima bila relevantna za analizu i poređenje. Intervjui su sistematizirani po sljedećim temama: identiteti, coming out i svakodnevnica (svakodnevna egzistencija).

Nakon dijela koji se odnosi na intervjue, slijedi tekst autorice Merime Omeragić pod naslovom *Dehijerarhizacija homofobičnog patrijarhata*. Tekst se bavi kratkom pričom *Put u out* autorice Lamije Begagić, a istovremeno problematizira coming out u bosanskohercegovačkoj i regionalnoj literaturi.

1 Terminologija preuzeta iz naslova teksta *Prisilna heteroseksualnost i lezbijska egzistencija*, autorice Adrienne Rich.

U posljednjem dijelu knjige predstavljene su lične i coming out priče žena koje vole žene, kao i nekoliko pjesama i fotografija. Ukupno je dvanaest žena dostavilo svoje lične radove za objavu u ovom publikaciji.

Metodologija

Ova knjiga nastala je kao rezultat projekta *Publikacija: lične i coming out priče lezbejki i biseksualnih žena u Bosni i Hercegovini*. Zamisao je bila da se stvori prostor ženama da podijele svoje priče i iskustva u različitim formama, te je to urađeno putem intervjua i poziva na dostavljanje ličnih radova u formama koje one same preferiraju.

Rađeni su polustrukturirani intervjui sa petnaest žena za koje se pretpostavilo da nisu isključivo heteroseksualne orijentacije. Polustrukturirani intervjui predstavljaju kvalitativnu metodu istraživanja putem koje se ostavlja dosta prostora da sagovornica na temu odgovara onako kako osjeća da treba ili želi, a istovremeno se zadržava struktura i fokus na postavljene teme.

Cilj nam je bio da od sagovornica čujemo lične priče i iskustva o tri glavne teme: (i) identitet, koji se odnosi na vlastitu identifikaciju seksualnog i rodnog identiteta, poimanje identiteta i udobnost u tom identitetu, (ii) coming out, kako sebi tako i drugim ljudima, značaj coming outa i konkretna iskustva, te (iii) svakodnevna egzistencija, koja podrazumijeva priču o trenutnom mikro-nivou svakodnevnice sagovornica. Kreiran je polustrukturirani upitnik sa dvadeset pitanja kojim su se rukovodile istraživačice.

Polazište nam je bilo feminističko, koje je inherentno političko i djeluje s ciljem doprinosa društvenim promjenama i oslobađanja od opresivnih ideologija.² Polustrukturirani intervjui, koji se često

² Baptist, Joyce A. i Allen, Katherine R. A Family's Coming Out Process: Systemic Change and Multiple Realities. *Contemporary Family Therapy*,

koriste u feminističkim istraživanjima, dozvoljavaju puno učešće sagovornica u konstruiranju priča koje predstavljaju njihovu egzistenciju. Istraživačice koje su vodile intervjuje nisu intervenirale u odgovore, već su davale prostor da sagovornice iskažu ono što one smatraju relevantnim kao odgovor na dato pitanje. Ovakav pristup sa povjerenjem također narušava dominantne strukturirane norme kreiranja javnog diskursa i znanja. Svaka egzistencija je sama po sebi važna i treba biti predstavljena onako kako je žena osjeća i živi.

Čitanje intervjuja i njihova sistematizacija prožeti su teorijskim postavkama feminizma, queer teorije, identiteta, kao i znanjem kreiranim u i o našem lokalnom kontekstu, i egzistencijama samih autorica.

Knjiga koja je pred vama predstavlja višeslojni prikaz svakodnevnog života lezbejki i biseksualnih žena iz Bosne i Hercegovine. Ideja ove knjige jeste da posluži kao vrsta simboličke mape koja kroz sociološku i umjetničku perspektivu daje putokaze za proučavanje društvenog života žena koje, kao grupa, imaju svoju *Razliku* u odnosu na većinu.

Lezbejski feminizam

“Feministički aspekt lezbejskog identiteta polazi od feminističke analize društva, a to znači da je društvena struktura sačinjena od hijerarhija moći koje neprekidno proizvode diskriminacije onih koji su različiti od dominantne elite”.³ Ono što lezbejke, kao i feministkinje, žele da postignu jeste transformacija društva,

Springer Science + Business Media, LLC, 2008, str. 95

3 Vučaj, Sunčica i Mladenović, Lepa. *Lezbejski identitet u kontekstu feminističke teorije* u: *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Saša Gavrić, Lejla Huremović i Marija Savić (priređili). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u BiH, 2011, str. 63

koje je prema njima diskriminatorno i tlačiteljsko. S druge strane, suočavaju se sa specifičnom odlikom borbe u odnosu na heteroseksualne feministkinje, a to je da se istospolne zajednice i prakse prihvate kao legitimne i ravnopravne. Lezbijska egzistencija istovremeno obuhvaća i razbijanje tabua i odbacivanje prisilnog načina života.⁴ Nisu sve lezbejke feministice, niti se sve feministice zalažu za prava lezbejki i biseksualnih žena.

Razvojem gej i ženskih pokreta 1960-ih i početkom 1970-ih, "jedan broj lezbejki koje se nikada nisu identifikovale kao feministkinje nastavile su da rade sa gej muškarcima, dok su se ostale povezale i sa jednim i sa drugim pokretom"⁵. Ženski pokret se u to doba nije značajno borio za lezbejska prava jer se smatralo da će ta borba negativno utjecati na borbu za ženska ljudska prava. "Drugi val se ipak u velikoj mjeri zasnivao na heteronormativnom društvu, a lezbejke, kao i druge *nepodobne* žene su marginalizirane te su im se nudila gotova rješenja."⁶ Stoga su se lezbejke osjećale zanemarenim, kako među feministicama, tako i u okviru gej pokreta jer nisu željele "uvrštavanje u generičku kategoriju homoseksualnosti".⁷

Kasnije, 1980-ih, poziciju lezbejskih feministkinja opisuje Adrienne Rich u svom djelu *Prinudna heteroseksualnost i lezbejska egzistencija*.

Kroz povijest lezbijkama je bilo uskraćeno političko postojanje zbog "podrazumijevanja" lezbijstva kao ženske verzije muške homoseksualnosti. Izjednačiti lezbijsku egzistenciju s muškom homoseksualnošću zato što su i jedno i drugo stigmatizirani, znači još jednom brisati žensku stvarnost. (...) Smatram da je

4 Rich, Adrienne. *Prisilna heteroseksualnost i lezbijska egzistencija*. Zagreb: Kontra, 2002, str. 55

5 Džagouz, Anamari. *Queer teorija*. Beograd: Centar za ženske studije, 2007, str. 54

6 Spahić, Aida. *Feminizam. Kratka priča o dugoj borbi*. U: *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Saša Gavrić, Lejla Huremović i Marija Savić (priredili). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u BiH, 2011, str. 37

7 Džagouz, Anamari. *Queer teorija*. Beograd: Centar za ženske studije, 2007, str. 55

lezbijsko iskustvo, poput majčinstva, istinsko žensko iskustvo, sa specifičnim ugnjetavanjem, značenjima i mogućnostima, koje ne možemo shvatiti sve dok ga jednostavno stavljamo u kontekst drugih seksualno stigmatiziranih egzistencija.⁸

Devedesetih godina dolazi do kritike esencijalističkog posmatranja žene te do dekonstrukcije i fokusa na *razliku*.⁹ Nedugo zatim, queer teorija proširuje teoriju svojom koalicionišćkom politikom kao i svojim isticanjem seksualnih identifikacija, oćigledno naklonjenog lezbejskom feminizmu koji seksualnost ne shvata kao usputni proizvod roda.¹⁰ "Queer se takode na produktivan naćin oblikovao kroz lezbejski feminizam u tri ključna aspekta: skretanjem pažnje na specifićnosti roda, stavljanjem seksualnosti u institucionalni radije nego lićni okvir, kao i kritikom prinudne heteroseksualnosti"¹¹. Danas, "lezbejski identitet je pojam koji zavisi od lezbejskog i feministićkog pokreta, od istorijskih promena i - fluidan je."¹²

Da bi delovale u cilju menjanja ovih društvenih nepravdi protiv žena i lezbejki, tokom osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka većina lezbejskih organizacija u svetu osnovana je od strane feministićkih lezbejki. To su bile liderice koje su imale temeljnu analizu društva kao heteroseksistićkog sistema koji

8 Rich, Adrienne. *Prisilna heteroseksualnost i lezbijska egzistencija*. Zagreb: Kontra, 2002, str. 56-57

9 Spahić, Aida. *Feminizam. Kratka prića o dugoj borbi*. U: *Ćitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Saša Gavrić, Lejla Huremović i Marija Savić (priredili). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u BiH, 2011, str. 37

10 Džagouz, Anamari. *Queer teorija*. Beograd: Centar za ženske studije, 2007, str. 66

11 Isto.

12 Vućaj, Sunćica i Mladenović, Lepa. *Lezbejski identitet u kontekstu feministićeke teorije* u: *Ćitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Saša Gavrić, Lejla Huremović i Marija Savić (priredili). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u BiH, 2011, str. 62

ugnjeta lezbejke po više kriterijuma, po tome što su žene i po tome što su ljubavno i erotski neheteroseksualne. Iz ovog početnog stava izlaze druge političke vrednosti feminističko lezbejskog pokreta.¹³

Historijski gledano, zvanični zapisi nam govore da se lezbejstvo nije tematiziralo, kriminaliziralo i sankcioniralo kao muška homoseksualnosti. Međutim, u mnogim evropskim zemljama "čin lezbejstva je, sve do Francuske revolucije, pred zakonom bio jednak činu muške sodomije i shodno tome kažnjavan smrću. Žene su osuđivane na smrt i ubijane"¹⁴. Ženski seksualni čin je čak i u ovom kontekstu bivao zanemarivan i brisan.

Ženska seksualnost

Ženska seksualnost postaje predmet ozbiljnijih istraživanja, prije svih – psihoanalitičkih, tek početkom 20. vijeka, kada se u okviru ideje o seksualnosti steklo znanje za promišljanje seksualnih identiteta kroz kategorije seksualne orijentacije, lične emanacije seksualnosti, te javnog pokazivanja ličnih seksualnih težnji. Jednu od prvih knjiga koja se ticala isključivo ženske seksualnosti napisala je pacijentica i učenica Sigmunda Freuda - Marie Bonaparte, značajna francuska psihoanalitičarka. Iako u svojoj knjizi *Ženska seksualnost* (1920. godina) ne spominje istospolnu žudnju, pišući o tome da ženski odnos prema seksu nužno uključuje mazohističke fantazije prema spolnom odnosu (koje se ogleda u tome da prodiranje penisa u vaginu psihološki znači *dobivati batine penisom*, i da žena u tome uživa doživljavajući orgazam),

¹³ Isto, str. 63

¹⁴ Crompton, Louis. *Mit o nekažnjavanju lezbejki u srednjem veku*. U: *Časopis za queer teoriju i kulturu*. Godina I, broj 3-4 (tema: *Uvod u istoriju prestupa*), Beograd, 2010, str. 121-122

otvorila je mogućnost o drugačijem pristupu ženskoj žudnji – onoj koja ne uključuje penis. Brojne su psihoanalitičarke, među njima i one koje su i same bile lezbejke, kroz čitav 20. vijek, pisale o mehanizmima funkcioniranja ženske seksualnosti, a - iako su se mnoge druge nauke (sociologija, medicina, antropologija, filozofija) bavile ženskom seksualnošću - ona je, i do danas, prilično nepoznata isključivoj, falocentričnoj kulturi.

Kako pokazuju brojna istraživanja, i kako će se to vidjeti i u ovoj knjizi kroz intervju sa ženama koje vole žene iz BiH, ispoljavanja ženskog libida su raznolika, bez krutih pravila, ponekad nepredvidiva. Kroz razgovore sa petnaest žena (iako je rodno ili spolno samoodređivanje kao žena ponegdje bilo upitno) pokazuje se činjenica koja se, nažalost, mora iznova potvrđivati već sto godina da lezbejstvo/biseksualnost nema nikakve veze sa nastranošću, perverzijom, ludilom ili bolešću.

Prema Povelji o seksualnim pravima Svjetskog seksualološkog udruženja, koja je usvojena 1999. godine, seksualnost je integralni dio osobnosti svakog ljudskog bića, a njezin razvoj i iskazivanje počivaju na zadovoljavanju osnovnih ljudskih potreba, kao što su potreba za dodiranjem, intimnošću, iskazivanjem osjećaja, užitkom, nježnošću i ljubavi. Takav razvoj seksualnosti, prema tekstu povelje, nužan je za osobnu, interpersonalnu i društvenu dobrobit.¹⁵

Kategorije koje seksualno ponašanje pokušavaju da vrednuju kao ispravno ili pogrešno, dobro ili loše, mijenjaju se tokom vremena, što je, sa druge strane, dokaz da je percepcija seksualnosti socijalna konstrukcija, dakle - promjenljiva kategorija, a ne esencijalna ili vanvremenska. Teoretičarka Gayle Rubin se, pored ostalog, zalaže i za potpuno odvajanje bilo kakvog seksualnog

¹⁵ Balenović, Arina ur. *Mozaik seksualnosti: za pripadnice seksualnih i rodnih manjina*. Rijeka, Lori, 2007.

ponašanja od moralnih sudova.¹⁶ Međutim, ovoj tezi se protive gotovo sve ostale struje feminizma jer su brojne, ako ne i sve, socijalne situacije gdje se seksualnost direktno upliće u pitanje dominacije i moći. Rubin, također, tvrdi i da seksualnost presudno definira identitet jer ako neko ima odnos sa osobom istog pola, ta osoba nema samo homoseksualni odnos, već ona jeste homoseksualna osoba. Politička pozicija gej-lezbejskih studija preispituje i pojam *normalne* seksualnosti. Jer kao što Gayle Rubin naglašava, kad se jednom postavi kategorija označena kao *normalno*, automatski se uspostavlja i njena suprotnost, kategorija *devijantno*. Specifični identiteti i lični postupci koji potpadaju pod ove kategorije, bivaju povezani sa drugim oblicima socijalne prakse i metodama društvene kontrole. Dakle, ako se upražnjava nešto što aktualna društvena politika i kultura ocjenjuju kao *nenormalno*, slijedi kazna u vidu sramoćenja, društvenog nepoštovanja, gubljenja posla, ponekad i ponegdje hapšenja i smrti.

Queer teorija, koja se razvila kao eklektičan način razmišljanja na koji su utjecale psihoanaliza, semiotika, socijalni konstrukcionizam, gej/lezbejske teorije, poststrukturalizam, jasno pokazuje da sva seksualna ponašanja, sve kategorije vezane za seksualnost, kao i svi koncepti koji povezuju ponašanje sa identitetom nisu ništa drugo do konstrukcije. Za teoretičare_ke queera, ljudska seksualnost je izuzetno složeno područje, jer predstavlja oblik neprekidnog interaktivnog odnosa individualne aktivnosti i društvene moći. Pokazuje se, također, da je bilo kakva valorizacija, u svakom posebnom momentu historije i savremenog društva, drugačija.

U jednom tekstu zbornika *Kako se orijentiramo* naglašavaju se tri elementa koja bitno određuju seksualnost. U pitanju su elementi koji određuju seksualno ponašanje – spol seksualnih partnera_ki, privlačenje i seksualne fantazije (prema kojem spolu pokazujemo emotivni i erotski interes) i seksualni identitet, odnosno, samoidentifikacija seksualne orijentacije.¹⁷ Kako će pokaza-

¹⁶ Rubin, Gayle. *Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*. San Francisco: 1992.

¹⁷ Štulhofer, Aleksandar. *Uvod u razmatranje seksualne orijentacije* u: Nikolić, Tea

ti i naša analiza intervjua, seksualnost žena u praksi neprekidno izlazi iz okvira unaprijed određenih granica, stavljajući pred sebe izazove, u zavisnosti od potreba i želja žena.

Iako mnoge teorije odbijaju mogućnost da se tipovi seksualnosti tokom vremena mogu mijenjati i razvijati u zavisnosti od volje/želje samih osoba, one, također, ne govore sasvim ni u prilog potpune genetske uslovljenosti ljudske seksualnosti, što iznova, samo potvrđuje tezu da je seksualnost izrazito složeno polje ljudske egzistencije. Jednostavno rečeno, od načina na koji osoba definiira ličnu seksualnost zavisi i njen seksualni identitet. Seksualni identiteti su povezani sa seksualnom orijentacijom, te spolnom i rodnom pripadnošću. Možemo razlikovati sljedeće rodne, spolne i seksualne identitete:

Rodni identiteti	<ul style="list-style-type: none"> - Maskulini/muški - Feminini/ženski - Transrodni - Transvestitski - Transeksualni - Androgini - Iznadrodni (kiborg) - Queer
Spolni identiteti	<ul style="list-style-type: none"> - Muškarac - FTM (transeksualni muškarac) - Interseksualna osoba - MTF (transeksualna žena) - Žena
Seksualni identiteti	<ul style="list-style-type: none"> - Homoseksualni - Biseksualni - Heteroseksualni - Autoseksualni - Panseksualni - Aseksualni - Queer

Identiteti

Seksualni identitet je određen dvjema komponentama, postojanjem razvijene samosvijesti i postojanjem društvene relevantnosti takvih identiteta.¹⁸ Na tragu Judith Butler, koherentnost i kontinuitet osobe ne predstavljaju logičke ili analitičke odlike egzistencije osobe, već društveno uspostavljene i održavane norme. Sve dok se identitet određuje stabilizirajućim konceptima spola, roda, seksualnosti, dovodi se u pitanje pojam osobe jer se kulturološki javljaju orodena bića koje razbijaju koherentnost i kontinuitet i ne poštivaju orodene norme kulturalne razumljivosti kojom se osobe definiraju.¹⁹

Žene–identificirane kao žene (woman–identified women) definirale su sebe bez reference na dominirajuće muške društvene strukture. One dobivaju svoj osjećaj identiteta, ne od muškaraca sa kojima se susreću, nego od unutarnjeg osjećaja sopstva i ideala njege, zajedništva i saradnje, koje definiraju kao ženske. Ljubav, seksualnost i energija tih žena su fokusirane na njih same i druge žene, a ne na muškarce i muške institucije. U društvu koje je omalovažavalo žene, mnoge lezbejske feministice smatrale su da samo ljubav i ljubav prema drugim ženama predstavljaju najradikalniji čin koji žena može učiniti.²⁰

Brojne su teorijske studije, umjetnička dijela i novinske kolumne,

18 Mršević Zorica. Neka znaju da smo tu i da nas ima – ili, kako i zašto teoretisati homoseksualnost. U: Zorica Mršević, Dejan Nebrigić, Dušan Maljković (ur.): GayTo. Beograd: Kampanja protiv homofobije/Evropsko udruženje mladih Srbije, str. 18

19 Butler, Judith. Gender Trouble. New York/London: Routledge, 2007, str. 23

20 Čaušević Jasmina, Saša Gavrić (priredili). Pojmovnik LGBT kulture. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u BiH, 2012. str. 163.

koje na akademski, sofisticiran, popularan ili ironijski način promišljaju o lezbejskim identitetima, raspoređujući žene u kategorije, koje ne moraju nužno biti negativne, iako su često potpuno stereotipne. Različita su i mišljenja samih lezbejki o ovakvom šablonском svrstavanju i kreću se od odobravanja, preko blagonaklonog ironijskog komentiranja, pa do oštrog teorijskog argumentovanog odbacivanja podjela lezbejki na vrste. Iako kruta klasifikacija svakako nije dovoljna da opiše rodne, spolne, ideološke ili seksualne raznolikosti neke osobe, jer sputava i svodi identitete, sociološki se može izdvojiti šest najpoznatijih (dakle, najstereotipnijih) klasifikacija lezbejskog identiteta: butch (buč), femme (fem), lipstick (lipstik), soft butch, stone butch (stoun buč), stone femme.

Podjele su u stvarnosti drugačije i mnogo maštovitije, te se tako neki životi asociraju uz: *dykes with dicks, queer butches, aggressive femmes, guys with pussies, F2Ms, lesbians who like men, daddy boys, gender queens, drag kings, bulldaggers*²¹, *women who fuck like boys, women who fuck boys, dyke mommies, transsexual lesbians, male lesbians*,²² *baby dyke*²³, *cyber lesbian*²⁴, *genderqueer lesbian, cyberdyke, soft stud*²⁵, *hard butch, gym queen, tomboy femme*²⁶, *hasbian*²⁷, *post lesbian*. Ideološka i politička feministička pozicija lezbejki, oslikava se najjasnije u ideji i praksi političkih lezbejki.

Slijedi vrlo sveden osvrt na lezbejske identitete koji dominiraju

21 Lezbejka koja se identifikuje kao muževni muškarac. Termin se koristi za lezbejke afro-amerikanke. Uvrjedljivo: lezbejka crkinja u zatvoru.

22 Ove i druge lezbejske i queer seksualne identitete spominje Judith Halberstam u svom tekstu *F2M: The making of female masculinity*. U: Price, Janet, and Margrit Shildrick (1999). *Feminist Theory and the Body: A Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press. Strana 126.

23 Nova lezbejka u zajednici

24 Lezbejke koje imaju intenzivne internet veze i on-line živote.

25 Soft studs su suprotnost hard stud lezbejkama, koje su veoma dominantne i veoma maskuline.

26 Djevojka sa ponašanjem, izgledom i tendencijama mladića.

27 Bivša lezbejka koja je sada u heteroseksualnoj vezi.

u kulturološkoj percepciji žena koje se opiru režimima *normalne ženskosti*.²⁸

Buč lezbejka (butch lesbian): određivanje butch i femme lezbejki razlikuje se, čak i u okviru LGBT zajednice i kulture. Butch je uglavnom žena koja izgleda kao muškarac i koja se ponaša kao muškarac. Dakle, butch je muževna lezbejka. Žene koje imaju butch pojavu nerijetko doživljavaju društveno neodobravanje, pa i trpe razne oblike nasilja. Odnos koji okruženje ima prema njima sličan je odnosu koje društvo ima prema feminiziranim muškarcima, jer su i ovakve žene i ovakvi muškarci iznevjerili očekivanja i rodne uloge koje im je društvo dodijelilo na osnovu njihovog spola. Tokom 20. vijeka razvile su se mnoge teorijske analize socijalnih i emotivnih odnosa butch i femme lezbejki. Neki aspekti femme-femme ili butch-butth erotsko/emotivnih veza trpjeli su kritike i u okvirima same lezbejske zajednice. Na primjer, u nekim lezbejskim zajednicama butch žene su napadane, iz ideoloških razloga, da promovišu muške, falocentrične principe, te se na butch osobu koja ima erotsku vezu sa femme ili transženom gleda kao na heteroseksualnu osobu. Naravno, postoje i objašnjenja, uz teorijsku argumentaciju, da butch i femme nisu pokušaji imitiranja tradicionalnih rodni uloga. Ipak, neke feminističke teoretičarke smatraju da su butch-femme uloge politički nekorektne, jer butch-femme podjela imitira heteroseksualne i heteronormativne modele rodni uloga.

Fem lezbejka (femme lesbian): *femmé* na francuskom znači žena, a femme lezbejka se, vizuelno i po uobičajenom javnom ponašanju, skoro ni po čemu ne razlikuje od heteroseksualne žene. Ove lezbejke su ženstvene, šminkaju se, ističu svoje tijelo, ako žele i, površno gledano, ne iznevjeravaju rodne uloge koje im je kultura odredila. Ne trpe diskriminaciju spoljašnjeg svijeta, ali

28 Podjela je preuzeta iz teksta: Lezbejski identiteti – Perverzija, lezbejke psihoanalitičarke i (stereotipne?) identifikacije, u: Čitanka LGBT ljudskih prava. Aida Spahić, Saša Gavrić (priređili, 2012) Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u BiH, str. 56-64.

zato bivaju kritikovane unutar svoje zajednice za preuzimanje uloga i ponašanja heteroseksualnih žena.

Lipstik lezbejka (lipstick lesbian) je lezbejka ili biseksualna žena koja pokazuje tradicionalne ženske rodne karakteristike, kao što su oblačenje haljina, nošenje šminke (*lipstick* na eng. znači: ruž za usne) i, uopće, vođenje računa o svom izgledu u potrošačkom kontekstu. Kako su i femme lezbejke, također ženstvene, one se označavaju kao femme samo zato što su im partnerke butch lezbejke, dok lipstick lezbejke privlače druge lipstick ili femme lezbejke. Dakle, ženstvena lezbejka koju privlače muževne lezbejke označava se kao femme, a ona koju privlače druge ženstvene lezbejke označava se kao lipstick. U mainstream filmovima lezbejke su najčešće prikazane kao lipstick lezbejke iz komercijalnih razloga, kako bi bile privlačnije muškim gledaocima. Primjer može biti i serija *The L Word*, gdje je većina junakinja općeprihvaćeno lijepa i ženstvena. Većina žena u istospolnim scenama seksa u popularnoj pornografiji također je prikazana kao lipstick lezbejke.²⁹

Stoun buč lezbejka (stone butch lesbian) u govoru, kada priča o sebi koristi, često, muški rod, jer sebe percipira kao muškarca. Za vrijeme seksualnih odnosa su dominantne i ne vole da im se dodiruju genitalije. Stone butch lezbejke su predvodile lezbijsku revoluciju '70-ih godina 20. vijeka u Americi.

Soft buč lezbejka (soft butch lesbian)³⁰ je žena koja prihvaća neke stereotipno butch karakteristike, ali se ne uklapa potpuno u muževni izgled butch lezbejki. Soft butch generalno imaju androginu pojavu, kojom nadilaze i muške i ženske norme izgleda i ponašanja, tj. rodne identitete. Ovakvo ponašanje i izražavanje se često doživljava kao socijalno prihvatljivo unutar lezbejske zajednice, budući da se ponekad smatra da je izdajnički biti lezbejka, a ponašati se *isuviše ženstveno* ili *isuviše muževno*. Dakle, soft butch je zlatna sredina.³¹

29 Parafrazirano prema http://sh.wikipedia.org/wiki/Lipstik_lezbejka (5.09.2012).

30 Jess Goldberg je junakinja romana *Stone Butch Blues* autorke Leslie Feinberg.

31 Izvor: http://sh.wikipedia.org/wiki/Soft_butch (5.09.2012).

Stoun fem lezbejka (stone femme lesbian) je lezbejski identitet koji je dobio ime po analogiji sa znatno poznatijim terminom stone butch. Identifikacija sa ovim terminom ne zavisi nužno od fizičkog izgleda ili rodnog izražavanja osobe, već od partnerke. Termin se koristi za lezbejku koja ne dodiruje seksualno genitalije svoje partnerke, jer njena partnerka ne želi da bude dodirivana (stone butch).³²

Biseksualnost podrazumijeva posjedovanje, tj. upražnjavanje, oba tipa seksualnosti – homoseksualnosti i heteroseksualnosti, odnosno, seksualno privlačenje, duhovnu i emocionalnu povezanost sa osobama istog i suprotnog spola podjednako. Biseksualnost može biti različitog intenziteta u odnosu na spol/rod u zavisnosti od same želje i privlačenja. Neki pravci psihoanalitičke teorije povezuju biseksualnost sa histerijom, mada tradicionalna psihoanaliza sva ljudska bića smatra kao biseksualne nosioce dvojnosti. Ovaj pojam u nekim slučajevima objašnjava i seksualne prakse žena usmjerene na muškarce, dok su duhovno, ideološki i kulturološki, zapravo, isključivo povezane sa ženama, njegujući feministički princip solidarnosti. Osobe ove orijentacije često mogu biti izložene višestrukoj diskriminaciji, kako od strane heteroseksualno orijentiranih osoba, tako i od strane homoseksualno orijentiranih.³³

O lezbejskim identitetima i biseksualnosti može se razmišljati kroz razne kategorije, koje dalje ukazuju da lezbejke nisu homogena grupa, kako će to pokazati i analiza intervjua u ovoj knjizi. One se među sobom razlikuju zbog svog iskustva, prošlosti, vrijednosti, ideologije koju žive, načina na koji vole, načina na koji pokazuju svoju žudnju, načina na koji artikuliraju svoje osjećaje.

³² Parafrazirano prema http://sh.wikipedia.org/wiki/Butch_i_femme (5.09.2012).

³³ Pojmovnik LGBT kulture, str. 421.

Panseksualnost ili omniseksualnost je seksualna i emotivna privlačnost prema osobama svih rodnih i spolnih identiteta. Panseksualne osobe mogu reći za sebe da su rodno slijepe, te sam koncept panseksualnosti namjerno odbija rodnu binarnost.³⁴

Coming out

Gej i lezbejske studije su se u početku nazivale *politika identiteta*, a coming out je predstavljao javno priznanje sopstvene homoseksualnosti i, kako navodi Dennis Altman, shvatao se kao oslobođenje autentičnog sebstva.³⁵

Otkrivanje, odnosno coming out ključni je trenutak u egzistenciji istospolno orijentiranih osoba. Otkrivanje gej ili lezbejskog identiteta predstavlja jedan od pokazatelja razvoja identiteta.³⁶ Gej ili lezbejski identitet se razvija vremenom, a smatra se da je došlo do uspostave ili utvrđivanja identiteta kada osoba stekne pozitivnu sliku o sebi kao lezbejki ili geju.³⁷ Kako coming out ima društvene i lične posljedice, osobe koje o njemu razmišljaju vage pozitivne i negativne elemente prije odlučivanja na coming out. Iako posljedice coming outa uveliko zavise od vanjskih faktora, na primjer, osoba kojima će se to reći i njihovih vrijednosnih sistema, društvenog (ne)prihvatanja istospolnih odnosa itd, mnogo zavise

34 Isto, 165.

35 Feldman, Doris i Šilting, Sabine. *Gej i lezbejske studije*. U: *Časopis za queer teoriju i kulturu*. Godina II, broj 8-9 (tema: *Sigmund Frojd i rađanje psihoanalize*), Beograd, 2010, str. 301

36 Waldner, Lisa K. i Magruder, Brian. *Coming Out to Parents: Perceptions of Family Relations, Perceived Resources, and Identity Expression as Predictors of Identity Disclosure for Gay and Lesbian Adolescents*. *Journal of Homosexuality*, Vol. 37(2), 1999, str. 84

37 Isto, str. 85

i od unutrašnjeg osjećaja udobnosti u vlastitom identitetu. Iz tih razloga je veoma važno da coming out bude svojevoljan proces, individualna odluka koja se oslanja na neku vrstu mreže podrške.

Terminološki³⁸, coming out potiče od fraze *coming out of the closet*. *Closet* (ormar) predstavlja prikriivanje, stanje privatnosti i prikriivenosti. Predstavlja simboličku sliku sigurnosti koja označava muk neheteroseksualnih osoba koji im nameće kulturni kod.³⁹ Jezici naših prostora koriste termine coming out, outovanje, outirati se, kao i ormar, ormaruša, itd.

Jedna od poznatijih teorija razvoja identiteta homoseksualnih osoba je teorija Vivienne Cass iz 1979. godine.⁴⁰ Sastoji se od šest faza koje, iako imaju svoj redoslijed, mogu ponovo da se pojavljuju tokom života pojedinačne osobe. Faze su:

Konfuzija identiteta – personaliziranje informacija o seksualnosti.

Upoređivanje identiteta – prihvatanje, do određene mjere, da postoji mogućnost da je osoba homoseksualna.

Toleriranje identiteta – osoba prihvata vjerovatnoću da je homoseksualna, prepoznaje svoje potrebe kao homoseksualne.

Prihvatanje identiteta – potpuno prihvatanje homoseksualnog identiteta i sve veći kontakt sa zajednicom.

Ponos na svoj identitet – puno uključivanje u homo sup-kulturu, manje kontakta sa heteroseksualnom zajednicom.

Sinteza identiteta – integriranje homoseksualnog identiteta sa ostalim aspektima života.⁴¹

Također poznat model je definirao Eli Coleman i on opisuje

38 Pojmovnik LGBT kulture.

39 Zaharijević, Adriana. *Kratak pojmovnik queer teorije*. U: Fas, Dajan. *Unutra/Izvan: gej i lezbejska hrestomatija*. Beograd: Centar za ženske studije, 2003, str. 410

40 Teorije preuzete Pojmovnika LGBT kulture.

41 <http://www.joekort.com/PDF/cassmodelofidentityformation2.pdf>, pristupljeno u oktobru 2012. godine

pet stadija seksualnog razvoja koji su usko povezani sa procesom otkrivanja:

Predotkrivanje – proces predsvjesnog saznanja o homoseksualnom identitetu.

Otkrivanje – period mirenja sa svojom seksualnošću.

Istraživanje – eksperimentiranje u svom novom seksualnom identitetu.

Prva veza – ponovno definiranje sebe kao osobe sposobne za ljubav.

Integracija – spremnost za ozbiljno vezivanje.⁴²

Pored V. Cass i E. Colemana, treći najpoznatiji model je model Richarda Troidena prema kojem postoje četiri faze:

Senzitizacija – koja se javlja prije puberteta i još uvijek ne uključuje homoseksualna osjećanja i ponašanja.

Konfuzija identiteta – javljaju se osjećanja i ponašanja koja se mogu smatrati homoseksualnim.

Pretpostavljanje identiteta – homoseksualni identitet se tolerira i istražuje se homoseksualna supkultura kroz kontakt sa drugim homoseksualnim osobama.

Pristajanje – prihvatanje homoseksualnosti kao načina života.⁴³

Coming out i reakcije na coming out predstavljaju iskustvo koje je individualno. Kako živimo u uglavnom homofobičnom društvu Bosne i Hercegovine, razumljiva je bojazan neheteroseksualnih osoba da podijele detalje o svom identitetu sa društvom. Homofobijom je prožet i privatni i javni prostor, te ova odluka ne može biti jednostavna. Kako pokazuju studije iz svih dijelova svijeta, coming out može biti popraćen izrazito negativnim

42 Karleuša, Maša i Stojanović Boban (ur.). *Coming out proces i mentalno zdravlje homoseksualaca*. Queeria, Beograd, 2007, str. 59

43 <http://www.banap.net/spip.php?article84>, pristupljeno u oktobru 2012. godine

reakcijama najbližih i sredine u kojoj osobe žive. Za mnoge osobe najteže je autirati se roditeljima, nekima je teško to podijeliti sa kolegama_icama na poslu, dok postoje i one kojima taj čin lakše ide. Primjere za sve ove situacije nalazimo u intervjuima koji će biti predstavljeni dalje u tekstu. Ono što je svakako važno napomenuti je velika hrabrost, samopouzdanje i odlučnost sagovornica koje se skoro sve danas nalaze u fazi sinteze identiteta/integracije identiteta/pristajanja na identitet. Sve ga žive s ponosom i hrabro se suočavaju sa eventualnim poteškoćama.

Postoje mnogobrojne prednosti koje osobe stiču coming outom. Coming out doprinosi integraciji identiteta u ostale segmente svog života u kojima se taj identitet prepliće i informira drugim identitetima. Osnaživanje je također jedna od prednosti, čak i u represivnim okolnostima, jer *priznanje* vodi ka *olakšanju* bez obzira na posljedice. Sagovornice su nam ispričale šta za njih znači proces coming outa te su potvrdile u svojim pričama da on jeste doprinio osnaživanju.

Svakodnevnica

“U spoznavanju pravih uslova našeg života treba da crpemo snagu za život i razloge za delanje.”⁴⁴

Simone de Beauvoir

Antropologija svakodnevnog života objašnjava da kada se neka osoba nađe u okruženju drugih ljudi, oni obično nastoje da prikupe informacije o toj novoj osobi. Zanima ih društveno-ekonomski status te osobe, stavovi spram sebe i drugih, obrazovanje, vrijednosti, etičnost, seksualna orijentacija itd. Najčešće iza prikupljanja ovakvih informacija stoje sasvim praktični razlozi, budući da znanje o nekoj osobi pomaže da se zajednička situacija definira

44 De Bovoar, Simone. *Za moral dvosmislenosti*. Beograd: Grafos, 1989, str. 8

– omogućava se drugima da znaju šta da očekuju od osobe, kao i to šta bi ta osoba mogla očekivati od njih. Uzeto sasvim široko, upravo knjigom koja je pred vama, pokušava se stvoriti platforma za komunikaciju ili diskusiju kako unutar zajednice, tako i izvan nje. Sa druge strane, ličnim iskustvima žena, pričama o svakodnevnom životu, te kroz umjetnost, stvara se mreža značenja koja može osnažiti sve one osobe koje tragaju za modelom predstavljanja u svojoj svakodnevnicu. Artikuliranje sebe – svojih potreba, strahova, nadanja, planova – predstavlja proces kojem je potrebna podrška.

Vrijednost ove knjige je u brojnim *elementima realnih životnih scenarija*: (nevoljni coming out u televizijskoj emisiji emitiranoj bez prethodnog odobrenja, brak sa muškarcem i pristanak na heteronormativnost, pokušaj samoubistva, coming out roditeljima itd.). U tom smislu, knjiga koja je pred vama duboko je biografska.

I za kraj parafrazirat ćemo riječi poljskog antropologa Roch Sulima da je smisao svakodnevice u svakom trenutku koji je trenutno pred nama, jer na svakodnevicu nema povratka.⁴⁵

Zaključak

U zaključku bismo željele skrenuti pažnju i na političku i na gramatičku obavezu žena da koriste rodno osjetljiv jezik, jer je njegova upotreba početak u postizanju rodne ravnopravnosti. Gramatika b/h/s jezika nalaže da se koriste nastavci za ženski rod kada se priča o ženama. Sa druge strane, nema razloga da se žene podrazumijevaju u jeziku kroz imenice i nastavke za muški rod. Dakle, osim što je potpuno gramatički opravdan, rodno osjetljiv jezik jeste i važno društveno i ideološko pitanje, koje doprinosi većoj vidljivosti žena, života žena i ženskog rada. Također, raspodjela društvene moći se jasno ogleda u jeziku, a odbacivanjem

⁴⁵ Sulima. Roh. *Antropologija svakodnevice*. Beograd: XX vek, 2005. str. 6.

upotrebe generičkog muškog roda u jeziku, u kojem se žene ne vide i ne čuju, već podrazumijevaju, prvi je korak ka uzimanju moći u svoje ruke.

Za kraj, želimo reći da ova knjiga ima za cilj da započne proces upisivanja značenja, ekskluzivno bosanskohercegovačkih osobnosti, u mrežu regionalne lezbejske kulture, koja dalje može da korespondira i na europskom, i na širem, kulturološkom nivou. Zbog toga je lezbejska kultura u ovoj knjizi semiotički postavljena kao mreža značenja, preciznije – kao međusobno isprepleteni sistem znakova koji je podložan najrazličitijim tumačenjima, kako to definira američki antropolog Clifford Geertz u svom opisivanju kulture. Kroz ovakav, semiotički pristup kulturi najdublje se može ući u pojmovni svijet u kome lezbejke i biseksualke stvaraju svoje događaje, žive svoje živote, bore se sa svojim strahovima, artikuliraju svoju sreću ili patnju kroz jezik umjetnosti. Nadamo se da će ova knjiga pronaći osobe koje će se upustiti u dijalog sa njom, inspirišući ih na odvažnost i spremnost da se uživa u svakodnevnom životu.

IDENTITETI, COMING OUT I SVAKODNEVNI ŽIVOT

ANALIZA INTERVJUA SA ŽENAMA KOJE VOLE ŽENE

Aida Spahić, Jasmina Čaušević

Uvod

Identiteti i sjećanja nisu nešto o čemu razmišljamo, već nešto čime razmišljamo.

John R. Gillis

Da bi se uspostavila mreža značenja iz koje će se kasnije moći razvijati dalja promišljanja o ukupnosti egzistencije žena lezbejske i drugih identifikacija u Bosni i Hercegovini, urađeni su polustrukturirani intervjui sa petnaest žena za koje se pretpostavilo da nisu heteroseksualne orijentacije. Ispitalo se kako se žene *drugačije* seksualne orijentacije identificiraju rodno i spolno, zbog čega se osjećaju dobro ili loše u svojim identitetima, kako se odnose prema svojoj seksualnosti i svojim prvim emotivnim i seksualnim vezama sa ženama, kako je tekao, kroz lični emotivni doživljaj i konkretne situacije, proces autovanja drugim ljudima i u čemu se ogledala važnost tog procesa. Također, razgovaralo se i o elementima koji čine svakodnevni život, od mjesta na koja izlaze, preko osoba sa kojima se druže, do trenutnih veza i organizacije svakodnevice. Svi njihovi odgovori analizirani su tako da se, s jedne strane, objedinjuju zajedničke osobine drugačijih egzistencija, za koje se ispostavilo da ih ima, a sa druge, da se sve one različitosti u poimanju stvarnosti ističu, jer iako je riječ o specifičnoj grupi žena, ona nika-ko nije monolitna, niti se o ženama različitih rodni-ih i seksualnih identiteta može govoriti kroz generalne stavove. Autorice analize posebno su se čuvala upadanja u zamke stereotipnih zaključivanja, sve vrijeme imajući na umu naslov *Više od etikete*, u kojem je jezgrovito i sasvim precizno opisan osnovni cilj ove knjige.

Životne priče predstavljaju jednu od metoda kvalitativnog istraživanja koje se vrši kroz polustrukturiran intervju i ovdje su se pokazale adekvatnim jer su dobijeni odgovori u pojedinim segmentima sasvim iznevjerili naš horizont očekivanja i naveli nas

na preispitivanja o činjenicama o kojima se u samom početku činilo da neće biti ničeg problematičnog. Na primjer, iako se u početku pretpostavljalo da će nekoliko ispitanica sebe identificirati kao biseksualne žene, to se nije desilo. Nijedna osoba nije sebe odredila kroz biseksualni identitet, osim jedne koja ga je spomenula, ali je odmah objasnila zašto ga ne osjeća u sebi toliko da bi ga istakla kao dio svog identiteta. Ova činjenica nas je primorala da se pozabavimo biseksualnošću, kao seksualnim identitetom, ne onako kako je prvobitno bilo planirano, već na nov način na koji su nas uputili odgovori ispitanica u ovom istraživanju.

Analiza je podijeljena u tri cjeline. Prvi dio se odnosi na ispitivanje spolnih, rodnih i seksualnih identiteta i životnih praksi u skladu sa njima. Prihvatanje sopstvene seksualnosti (coming out sebi) analizirano je u prvom dijelu kao neodvojivi dio građenja identiteta. Drugi dio se bavi složenošću procesa autovanja drugim ljudima, dok se treći dio bavi različitim segmentima svakodnevnog života naših 15 ispitanica.

Ja ne znam ko će ovu vašu knjigu čitati i ne znam da li ćete napisati ovo što ću vam sada reći, ali meni bi bilo bitno da ispričam ovu priču, zato što je ona mene inspirisala, pa će možda neko nekad ovo pročitati, pa će i njega inspirisati. Imala sam jedno vrijeme jednu prijateljicu i živjela sam u inostranstvu. Imala sam prijateljicu, nebitno iz koje zemlje, ali moram reći jedne liberalne zemlje, toliko liberalne da imaju legalan gej brak. Svi su je voljeli, i dan danas svi je prijatelji obožavaju. Ona je popularna, draga, simpatična, priča viceve i slično. Izgleda kao lezbejka. Često su me prijatelji pitali da li je i ona lezbejka, budući da sam ja aut. Desilo se jedan dan da mi je ispričala da je i ona lezbejka i da ima djevojku i da nikada nikome to neće reći. Niko od njezinih prijatelja je ne bi pogrešno shvatio da im kaže, jer je ljudi istinski vole. Samo je meni to rekla i zamolila me da nikome ne govorim. Bili bi sretni zbog nje da ima nekoga, ali ona to ne zna. Nakon što mi je to ona rekla i

uradila, gledajući njen život izvana, i znajući koliko je ljudi voli, i gledajući njen život iznutra, shvatila sam kako mi često živimo u toj nekoj zabludi da će nas ljudi napustiti ako saznaju nešto o nama. A mislim da nas toliko ljudi voli, i da će nas nastaviti voljeti svejedno, a ako nas zbog ovoga ostave onda nam i nisu bili prijatelji. Tako da nekako, na svom primjeru mi je bilo teško da to shvatim, pošto sam se i pitala možda da li me netko voli, da li će me netko ostaviti, da li ću nekog izgubiti, ali na njenom primjeru, pošto nam je svima bilo daleko jasno koliko je ona voljena, bilo mi je kristalno jasno da njenim autovanjem ona ništa ne bi izgubila, samo bi dobila, ali ona nema načina da to uradi. Tako da će se oni ljudi koji budu čitali njenu priču možda prepoznati i možda će im biti lakše, meni je bar taj proces autovanja donio smiraj. Teško je živjeti s tim da stalno nešto kriješ. Ponekad se osjećaš paranoidno, i to nije ona paranoja kad misliš da će te netko zaganjati, ili da će nam se nešto fizički loše desiti. Na sreću meni se u svim ovim godinama nije nikad desilo. Tako da ja ne mogu garantovati svakome, jer ima dosta ljudi koji žive težim životom nego ja, ali ovu drugu prijateljicu, kojoj sam se autovala, i koja je ostala uz mene sve vrijeme, pitala sam: „Kako si ti tako, bogati, ok sa svim ovim? Nikad nisi postavila nikakvo pitanje.“ I onda mi je ona rekla nešto, što ne znam je li istina za sve – da ona ima mene i još jednu prijateljicu koja je isto lezbejka, i da je ona ok s tim, zato što smo mi ok same sa sobom: „... i nekako ste me naučile kako da ja budem ok.“ Eto to je nešto što sam ja sabrala iz svih ovih godina.

Nataša, 38

Identiteti. Lejla Huremović

Identiteti

U psihologiji se termin *identitet* koristi da opiše lični doživljaj sopstvenog identiteta, dok se u sociologiji koristi da opiše društveni identitet osobe i u tom smislu precizniji je termin *pregovaranja identiteta* koji opisuje procese kroz koje osoba, uslovno rečeno, pregovara sa okolinom o značenju svog identiteta. Opisivanje vlastitih rodni i spolnih identiteta, kako pokazuju intervjui, kreće se od ideja socijalnog konstrukcionizma ličnih identiteta, preko svjesnog odbijanja svih nametnutih identitarnih politika, pa do shvatanja koje je na tragu filozofskih postmodernih i queer promišljanja o fluidnosti identiteta.

Od petnaest ispitanica, njih osam se precizno identificiralo kao lezbejke, od kojih je jedna objasnila da je ranije bila biseksualna, a druga je naznačila da se radije ne identificira, ali ako baš mora, onda je lezbejka. Jedna je sebe definirala kao gej ženu, jedna kao queer osobu, dvije su objasnile da su njihovi rodni i spolni identiteti fluidni, a čak četiri osobe su rekle da se ne identificiraju, jer osjećaju više identiteta u sebi, ili ne osjećaju ni jedan formalni identitet u sebi, ili sasvim svjesno odbijaju da se ograniče u jednom identitetu.

Sagovornica koja ne osjećaja ni jedan formalni identitet u sebi to objašnjava na slijedeći način (*Sabina, 31*):

Pa ne, ja se ne mogu nekako identificirati, jednostavno sam... ne znam, ja. Ne mogu nikako reći da sam gej, da sam biseksualna, da sam, ne znam, heteroseksualna. Što se toga tiče, fakat ne mogu, jer totalno me ne privlače spolovi osobe, ne privlače... I baš sam razmišljala o tim stvarima u zadnje vrijeme, kako je samoj meni zanimljivo što me tako privlače ljudi.

Sabina, 31

Ovaj odgovor pokazuje ono što neke teorijske psihoanalitičke i sociološke struje zastupaju, a to je kako se zapravo samoidentificiramo uvijek u odnosu na druge i kako bez odnosa sa drugima nemamo sliku o sebi. Također, odgovor u sebi sadrži ideju o zane-marivanju spolnih/rodnih/seksualnih identiteta kada je u pitanju određivanje subjekta interesiranja, kao lični čin nadilaženja klasifikacija i stavljanja nekih drugih ljudskih karakteristika prije svega. Sličan način razmišljanja nalazimo i u odgovoru *Galicije, 44*, gdje ona, pored ostalog ističe da su za nju važnija neka druga određenja poput karaktera, vrijednosti, vjerovanja, estetike i ostalih, te kaže:

Ne mislim da me činjenica da sam lezbejka identifikuje kao osobu. Tako da niti biram prijatelje tako, niti se družim sa ljudima zbog njihovog rodnog identiteta i ne mogu reći da postoji nešto da se ja osjećam dobro zato što sam lezbejka. Mislim, to je jednostavno kao činjenica da imam smeđe oči. Znači, nemam sad nešto zašto bih istakla da činjenica da sam lezbejka čini da se dobro osjećam. (...) Mislim da ljude, odnosno osobu determiniraju neke druge stvari, karakter, vrijednosti, vjerovanja, bilo šta, ako hoćete, muzika više nego seksualna orijentacija. Možda da seksualna orijentacija nekako više gura u određene skupine ljudi ili tražimo sebi iste ili... (...)

Galicija, 44

Ovdje se na kraju odgovora, kao tema, otvara i značaj LGBT zajednice, o čemu će kroz analizu biti još riječi, budući da su se kroz pitanja vezana za sasvim druge stvari sagovornice doticale emotivnog i političkog značaja zajednice za LGBT osobe.

Još jedna sagovornica sasvim smišljeno je odbila da sebe ograniči na bilo koju kategoriju, iako je svjesna svojih identiteta. *A.I, 23* kaže:

Znači, pokušavam da se ne identificiram, odnosno ne

volim da ulazim u okvire, više onako da, šta ja znam, ja sam ja i to je to, za mene dovoljno. Ali inače ako se baš gleda po nekim okvirima, onda ono kao lezbejka, ženskog roda, to je to.

A.I, 23

Slično objašnjenje svog odbijanja da se identificira daje i E.M, 24:

Pa zapravo, ja volim da kažem da se uopšte ne identificiram, ne volim da se stavjam ni u kakve kategorije, znači bilo koje pitanje, ne samo rodnog i spolnog identiteta, nego i po pitanju, ne znam, nacionalnosti, vjeroispovijesti i tako dalje. Jednostavno ne volim da se ograničavam u tom pogledu. Mislim, osjećam se kao žena, naravno, nemam tu nekog kolebanja, ali jednostavno, ne identificiram se uopšte. Isto i po pitanju seksualne orijentacije. Ne ograničavam se uopšte po tom pitanju. Otvorena sam za sve opcije.

E.M, 24

Ova dva odgovora ukazuju na jedino mjesto otpora raznim režimima i politikama identiteta. Ovdje se odnose na rodne, spolne i seksualne identitarne politike, ali se mogu primijeniti i na sve ostale identitete – etničke, vjerske, čak i jezičke.

Na svoj način *Nataša, 38*, opisujući svoj rodni i spolni identitet, progovara o onome kako su Deleuze i Guattari označili poziciju *Ja*. To *Ja* je samo mjesto spajanja beskonačnih i nasumičnih impulsa i tokova koji se preklapaju i presijecaju jedni sa drugim, ali koji nikada ne formiraju ništa osim najprolaznijih i najdinamičnijih podudarnosti.⁴⁶

Nataša, 38 na pitanje *Kako samu sebe identificiraš, na osnovu rodnog/spolnog identiteta, to jest na koji način voliš samu sebe opisati*, odgovara:

Mislim da je to vrlo interesantno pitanje i ja se nekako

46 Parafraza: Pojmovnik LGBT kulture, str. 167.

doživljam kao žena, ali isto tako mislim da smo mi u tom smislu identiteta kao spektar, ponekad se osjećam kao drag, da sam obučena da se foliram kao nešto, da je to moja ideja koju pokušavam da kanališem. Ima dana kada se osjećam da sam u potpunosti u tom fazonu, ali isto tako ima dana kada se osjećam potpuno drugačije to jest u svom fazonu, ali sam to prihvatila kao takvo i sa tim sam se pomirila, i u skladu sam s tim. Dosta mi je interesantno da eksperimentišem sa tim. Nekako mislim da mi je u svom ovom procesu najinteresantnije kad sam shvatila da je taj osjećaj da sam u tom dragu jako interesantan, i kad sam to podijelila sa ostalim ljudima da je to isto tako i njima bilo zanimljivo, i onda kada sam o tome pričala sa nekom svojom prijateljicom i rekla joj: „Kad obučem štikle, ja se svejedno osjećam kao da sam ja u dragu“, na što mi je ona rekla da se isto tako osjeća. To mi je bilo dosta čudno, tako da nadam se moj odgovor nije kompliciran, jer nekako nemam žustru/strogu identifikaciju, ali negdje na tom spektru se osjećam više kao žena, ali mislim da i taj osjećaj da se neko osjeća kao žena mora podrazumijevati binarnost spolova, jer i kao žena možeš biti jednim spektrom.

Nataša, 38

Shvatanje identiteta, kako ga i socijalni konstrukcionizam određuje, popularno je razumijevanje politika identiteta u razmišljanjima koja se oslanjaju na poststrukturalističke teorijske struje. Na tom tragu je donekle i objašnjenje *Mel Shamaya H Ljubovich*, 23:

U smislu spolnog identiteta (identificiram se) kao žena. Dobro, neću ništa govoriti o pokretima, znači kao žena. Što se tiče rodnog identiteta, kao drugo, drugačije ne mogu da opišem zapravo, rodni identitet mi je smiksano malo na fin neki način. Što se tiče rodnog identiteta većinu svog vremena provodim kao žena, dok kažem, dešava se da imam pojave promjene identiteta, želim da budem

dominantnija, recimo nad partnericom, ne mora biti samo dominantnost, to je nekako na pola-pola. Međutim, u nekim slučajevima napolju ili u društvu ponašam se ili se mogu ponašati dosta na način, kako bi drugi formulisali, na muški način. Znači to je formulacija društva, znaju tako reći, zato sam to i rekla. Što mi uopšte ne smeta da ti kažem, živim identitet kako ga živim.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

Svijest o granicama slobode i mogućnostima ličnog otpora, vrlo slično onome kako te ideje promišlja i queer teorija, u svom odgovoru na pitanje kako se osjeća u svom identitetu pokazuje i R. 25, koja je svoj rodni identitet, jedina među sagovornicama, označila kao queer:

Osjećam se super, a baš zbog toga što taj identitet nekako podrazumijeva prvenstveno, ne znam, za mene slobodu, jer ne moraš da se trpaš u nekakve ladice, iako naravno i to je trpanje u neku ladicu, ali je nekako moj i ja ga tako doživljam, kao rodni i seksualni i politički identitet. Podrazumijeva mnoge stvari kažem, ne samo rodni i seksualni identitet nego i način razmišljanja.

I nastavlja:

(...) ono što mi se sviđa u tom terminu (misli se na queer), zavisi kako ga ko definira, jeste ono kako ga ja doživljam, a to je upravo neprihvatanje tih nekih normi koje društvo nameće i razmišljanje na neki način, ja kažem svojom glavom i određivanje na osnovu vlastitog razuma šta bi trebalo da bude ispravno, a šta ne, a ne na osnovu toga šta je neko rekao, zapisao ili šta nam je društvo nametnulo.

Roza, 25

Prihvatanje sopstvenih rodni i spolnih identiteta ukoliko su različiti od onih koje heteronormativno društvo očekuje bolan je i često dugotrajan proces, o čemu svjedoče i iskustva intervjuiranih žena i o čemu će biti riječi malo kasnije u analizi. Svih 15 odgovora na postavljena pitanja *šta je to zbog čega se u svom identitetu osjećaju dobro* i *šta je to zbog čega se ponekad u svom identitetu osjećaju loše*, zapravo, poručuju isto – osjećaj slobode koji življenje prema vlastitim načelima donosi ovim ženama dragocjena je beneficija koje su svjesne, usprkos nelagodi, bijesu ili frustraciji koju osjećaju u okruženju u kojem nemaju ista prava na javno ponašanje kao i heteroseksualne osobe. Uzrok frustriranosti jasno je opisala M.J., 29 riječima:

U trenucima kad ne mogu da ga javno prezentiram na način na koji meni odgovara, to znači kada trebam da se poljubim sa djevojkom ili kad trebam da... kad želim to, ne kad trebam, naravno, i kada želim da ispoljim svoju ljubav na način na koji ja to želim. Tad se osjećam veoma nesigurno i, naravno jel', isfrustrirano zato što ne mogu da radim nešto što je svima moguće, svim drugim ljudima koji nisu te orijentacije.

M.J., 29

Ili riječima Galicije, 44: „ (...) što ne mogu javno manifestovati svoju emociju.“ Osjećaj koji je ukratko opisala Štrumfeta, 29 sažima osnovne ideje koje se provlače kroz gotovo sve odgovore kada su u pitanju dobra i loša strana neheteroseksualnih identiteta:

Osjećam se dobro zato što radim ono što osjećam i kako se osjećam. I zbog toga se osjećam dobro zato što je sve moje nekako u skladu.

Sa druge strane, Štrumfeta, 29 nastavlja:

... osjećam se loše zbog nekih ograničenja koje moram

poštovati, a koja dolaze iz vanjske sredine, koje mi vanjska sredina nameće, tipa sloboda ponašanja u javnosti, (...) to zbog čega se osjećam loše ne dolazi iz unutrašnjosti, nego dolazi od nekih vanjskih uticaja, (...) Smeta mi, ali ne mogu reći da to stvara posebno loše emocije u meni.

Štrumpfeta, 29

Ili još jednostavnije, riječima *H. 26*: „Zato što je to ono što sam ja.“ Isticanje iskrenosti prema sebi („Zato što mogu biti iskrena sama sa sobom, što se ne moram pretvarati, što radim ono što mi stvarno jeste lijepo, a ne da se tjeram da mi bude lijepo.“ *B, 23*) usko je povezano sa osjećajem slobode, čiji hronološki razvoj opisuje *E.M, 24*:

Slobodno. To je zapravo i razlog zbog kojeg sam se odlučila na takav identitet i dok sam bila mlada. Spolno sam žena, rodno sam žena, seksualno sam heteroseksualna, onda sam imala te neke izlete, pa sam onda bila apsolutno uvjerena da sam homoseksualne orijentacije, znači bez ono ja sam lezba. I kako je vrijeme prolazilo i kako sam bila naravno iskusnija, kako sam sticala to neko iskustvo u seksualnom pogledu, ja sam samo zaključila da me, u stvari, svaka ta kategorija koju sebi namećem samo isključuje iz nečeg drugog i da mi to, zapravo, nije neophodno za funkcionisanje. Tako da se stvarno osjećam slobodno i ne osjećam nikakvu potrebu da se ograničim nekim identitetom.

E.M, 24

Objašnjavajući zašto se ne osjeća loše u svom identitetu, *E.M, 24* razvija stav, koji korespondira sa idejama queer teorije:

(...) upravo sam i odabrala nekako taj neidentitet da bih se osjećala dobro. Osjećala sam se loše dok sam imala te neke identitete. Tad sam se osjećala loše jer sam se osjećala stvarno ograničenom, osjećala sam se... zatvorenom

nekako, znaš. Jednostavno to neidentificiranje sa bilo kim i bilo čim mi ne dozvoljava, ne ostavlja prostora da se osjećam loše, da imam neki problem.

E.M, 24

B, 23 kroz svoj odgovor o tome zašto se osjeća loše u svom identitetu jasno pokazuje uticaj okruženja na najličnije emocije:

Zato što drugi ljudi ne shvataju da to mene usređuje i što rastužujem ljude koje volim time. Ja mislim da to nije pogrešno, iako neki ljudi misle da to jeste pogrešno i to ih čini tužnim, a ja te ljude uprkos tome volim.

B, 23

O uskraćivanju određenih prava ženama samo zato su lezbejke i socijalno-emotivnom povređivanju koje okruženje uzrokuje tim ženama, progovara *Nataša, 38* kroz lični doživljaj i razrađuje to pitanje detaljno:

Naravno da ima dosta stvari zbog kojih se ponekad osjećam loše. Da se razumijemo, ovu konverzaciju sada vodimo iz razloga što sam ja lezbejka, je li tako, zato ste i došli razgovarati sa mnom. Naravno da je jako teško u našem društvu biti lezbejka, ja mislim da ima jako puno stvari koje mene mimoilaze zbog tog mog aspekta života, i nije mi drago što me mimoilaze. Moram istaknuti da sam ponosna na to što jesam, i nekako živim svoj život i sretna sam u njemu. Ali sam ponekad tužna, jer ima dijelova porodice sa kojima više ne komuniciram, ne zbog toga što smo imali neke velike svade, nego jednostavno smo se razišli. Možda bi se čak razišli ne zbog mog identiteta, nego bi se razišli zbog mog načina razmišljanja. Iako se ja osjećam da je to možda bolje nego da se na silu družim sa ljudima koji nisu tolerantni, istovremeno znam da su neki dijelovi mog života usamljeniji nego što bi bili. Jer sigurno nemam

prijateljstava koje bih imala, nemam kolegijalnih odnosa koje bih imala zbog toga što jesam, i da nekako u svemu tome jedno društveno prihvaćanje je ono što mi nedostaje i što me čini tužnom.

Nataša, 38

Prevazilaženje uticanja sredine na lični doživljaj sreće proces je koji zahtijeva vrijeme i snagu, ali je moguć, kako svjedoči *Sabina, 31*:

Nemam dilema što se tiče same mene. Nemam. To jedino može biti loše, kad čovjek ima neku dilemu. A sad neke spoljne stvari ne utiču puno na mene, zato što sam ih nekako prevazišla, odrasla. Ono, prevazišla sam neke stvari.

Sabina, 31

Miki, 27 svojim je odgovorom na pitanje kada se osjeća loše zbog svog identiteta, otvorila direktno temu sukoba javne percepcije homoseksualnosti i svog emotivnog reagiranja na to:

(...) postoje neke situacije kad se nađem u konfliktu s nekim ljudima. Nije da se osjećam bezveze ili tako nešto. To se obično desi kad su stariji tu pa počnu pričati loše stvari o homoseksualcima, LGBT populaciji i tako. Tad se osjećam već malo loše, ali loše zato što to oni ne prihvataju, ne prema sebi da sam ljuta što sam ja to, a u svakom slučaju vjerujem da bi možda najlakše bilo da sam možda strejt.

Miki, 27

Prihvatanje od strane prijateljica i prijatelja za osjećaj prevazilaženja lične nelagode u svom identitetu objašnjava *A.I, 23*:

Pa, prije je bilo teško, dok sam sad u zadnje vrijeme to nekako totalno prihvatila. Mislim, dug je i težak proces kao što to znaju svi, ali u zadnje vrijeme totalno se osjećam ok

s tim. Dobro, doći će dalje ta pitanja. Moji prijatelji su prihvatili, odmah je i meni lakše zbog toga.

A.1, 23

Snjeguljica, 25 kroz konkretne primjere iz života slikovito opisuje zbog čega se u svom identitetu osjeća ponekad loše:

(...) problem je vidljivost tog identiteta. Poželim da nikad nikome ne moram slagati, odnosno da nikad nikome... Želim da taj identitet bude nešto sasvim, sasvim ok, nešto sasvim prihvaćeno. Međutim, postoje situacije u kojima jednostavno, kad te ljudi pitaju „a je l' ti imaš dečka?“ znaš na šta mislim, pa ti onda moraš reći „ah, nemam“ ili „da, imam“ ako se u jednoj sferi već dugo predstavljaš kao neko ko je single. Onda da bi prikrio tu neku sumnju, izmisliš, vrlo kratko, po kratkom postupku: „da, imam dečka i živi u Kanadi“ ili tako nešto, neku glupost. To je recimo loša strana te priče. Ali, postoje naravno, bitno je (...) da postoje, da imaš više sigurnih sfera, a da imaš što manje tih sfera u kojima moraš da igraš neku ulogu, koju pretpostavlja taj neki sistem koji je patrijarhalan, heteronormativan i tako dalje.

Snjeguljica, 25

Prethodne izjave gradacijski se razvijaju kroz priču o važnosti postojanja LGBT zajednice. Nataša, 38 objašnjava zašto se osjeća dobro u svom identitetu:

Razlog što se osjećam dobro je što sam vidjela, nakon dugo godina istraživanja, da o svemu ovome nisam ni s kim razgovarala jer su sve to bile moje intimne i vrlo privatne i usamljene introspekcije, nakon čega sam shvatila da u svemu tome nisam sama. A to sam shvatila kad sam počela razgovarati sa drugim ljudima. Shvatila sam da sve te moje čudne misli nisu jedinstvene i da ima još neko ko je isto tako

pomislio, ili osjećao i da se možda još više od mene borio sa nečim. Razlog zašto se ja osjećam dobro u svom identitetu je taj, što sam shvatila da sve to skupa nije ništa ružno i čudno ili neprirodno, nego da ima neka ljepota u tom procesu istraživanja sebe i pronalaženju odgovora na takva pitanja za sebe i upravo sa tim se osjećam dobro.

Nataša, 38

Solidarnost, empatija, prepoznavanje, osnaživanje, zajednička iskustva, interesovanja i interesi jesu elementi koji čine socijalnu međuovisnost, čiji je zajednički cilj omogućavanje ljudima različitih rodnih i seksualnih identiteta da se osjećaju *normalno*, u najširem i najosnovnijem značenju ove riječi. Kako u osnovi svake zajednice jesu i konkretni interesi za ostvarenjem određenih ljudskih prava, koja su toj zajednici uskraćena, pripadnice i zajednica često se okupljaju u različite organizacije i društva, jer je djelovanje na taj način isplanirano i precizno.

Ono što se može pročitati iz odgovora *Nataše, 38* jeste i da ono što čini LGBT zajednicu zajednicom jeste, pored homoseksualnosti pripadnica_ka, još i više isti doživljeni neprijateljski osjećaj koji imaju u sredini u kojoj žive. Ogromna većina LGBT osoba je barem jednom u svom životu doživjela diskriminaciju na osnovu svog spolnog/rodnog/seksualnog identiteta kroz uvredu, prijetnju, fizičku povredu itd. Usamljenost sa kojom su suočeni mnogi_e LGBT adolescenti_kinje tokom odrastanja, gotovo uvijek vodi jakoj potrebi i želji za razumijevanjem od strane drugih LGBT osoba, kako bi bili prihvaćeni onakvi kakvi jesu i sa onim što osjećaju.⁴⁷

Predstavljajući niz situacija koje doprinose da se žene drugačije seksualnosti osjećaju dobro ili nelagodno u svojim identitetima i zbog svojih identiteta, predstavile smo u ovoj analizi prateći putanju koja kreće od uslovno označenih najličnijih (uslovno rečeno, jer je sve i uvijek povezano sa ličnim) senzacija, preko socijalnih relacija, do ideoloških i političkih stajališta. Političku svijest o

47 Rečenica parafrazirana prema: Pojmovnik LGBT kulture, str. 496.

višedimenzionalnoj odgovornosti koju žene imaju, i na čemu se, između ostalog, zasniva i čitava feministička epistemologija, ističe V, 36 u objašnjavanju zašto se ne osjeća loše već više uznemireno zbog svog identiteta:

Pa rekla bih najviše zbog onoga što on donosi, mada... više sam uznemirena, osjećam da imam obavezu da pravim život bolji za sebe i za druge, koliko je to moguće, ali mislim da je jako bitan taj politički dio što sam ja žena i da ne smijem da budem pasivna.

V, 36

To što ista objašnjenja i iste tragove, možemo naći i u različitim teorijskim razmišljanjima onih humanističkih nauka koje insistiraju na interdisciplinarnim pristupima, pokazuje nam da praksa stvarnog života korespondira sa filozofskim, i teorijskim u širem smislu, stajalištima na kojima se i zasniva teorijski okvir kroz koje mi, kao autorice analize, provlačimo intervjue i interpretiramo ih.

O seksualnosti kao dijelu identiteta

Na pitanje *Koliko ti je vlastita seksualnost važna*, od petnaest intervjuiranih, trinaest sagovornica je reklo da im je vlastita seksualnost jako bitan dio života, dok za dvije to nije slučaj. Prenosimo većinu odgovora kako bi osobe koje budu čitale ovu analizu mogle i same zapaziti koliko se drugih stvari upliće u odnos prema sopstvenoj seksualnosti i kako bismo istakle koliko je mnogo drugih relacija koje čine mrežu u koju se smješta lični doživljaj. Također, ističemo da termin seksualnost smišljeno nije bio strogo određen kako bi se pustilo samim sagovornicama da ga shvate kako god žele, a nama je bilo značajno da vidimo na koje se sve načine može ovaj pojam razumjeti. Pomalo iznenađujuća je bila činjenica da su samo dvije žene postavile dodatna pitanja na kakvu vrstu seksualnosti se misli (U kom smislu seksualnost? Da li sam aut ili ne? U smislu

prihvatanja same sebe? Privlačnost prema drugim osobama?), dok je njih trinaest imalo svoju neupitnu predstavu o seksualnosti o kojoj su pričale. U jednoj rečenici smo pokušale da sažmemo odgovore koje smo dobile, kako ćete vidjeti dalje u tekstu.

Identitet je velikim dijelom određen seksualnošću osobe, kako to dokazuju mnoge teorije i kako to pokazuju i odgovori naših sagovornica u intervjuima. Elementi koji određuju našu seksualnost – prema kojem spolu pokazujemo emotivni i erotski interes kroz privlačnost i seksualne fantazije – direktno utiču na samoodređenje seksualnog identiteta. Ono što queer teorija zagovara pokazuju i odgovori u nekim intervjuima – seksualnost žena nije nepromjenljiva, zauvijek zadana kategorija. Seksualnost vremenom može mijenjati sadržaje svojih interesa, privlačenja i fantazija, te namjerno ili nenamjerno izlaziti iz okvira određenih granica, iskustavajući svoje potrebe i strasti kroz nove izazove. Razmišljajući o identitetu, Foucault piše sljedeće o važnosti fluidne samokreacije seksualnih identiteta:

Ako identitet postane problem seksualne egzistencije i ako ljudi misle da moraju „otkriti” svoj „vlastiti identitet” i da njihov identitet mora postati zakon, princip, kod njihove egzistencije; ako je vječno pitanje koje si postavljaju: da li se ovo podudara sa mojim identitetom?, onda, mislim, okrenuti će se onoj vrsti etike koja je vrlo blizu staroj heteroseksualnoj kreposti. Ako smo upitani da se dovedemo u vezu s pitanjem identiteta, to mora biti identitet jedinstvenog sopstva. Ali, odnos koji moramo imati sa nama samima nije onaj identiteta, već mora biti odnos diferencijacije, kreacije i inovacije.⁴⁸

Upravo se ovaj stav čita i u odgovorima nekih ispitanica.

48 Foucault, Michel. *Sex, Power and the Politics of Identity*. Semiotext(e), New York, 1996. str. 385 (prema: Pojmovnik LGBT kulture, str. 167)

Zanimljiv je način na koji *Roza, 25* proširuje Foucaultovu postavku o samokreaciji identiteta uvodeći u priču i socijalni kontekst:

(...) neki misle da to što sam ja gej, lezbejka, queer, ne znam, što god, ne određuje mene kao osobu, ali ja mislim da uveliko određuje zato što, svi ti ljudi koji su unutar te neke queer zajednice imaju tu neku sličnu priču i imaju različite vrste nekih trauma i mislim da su mnogo senzibilniji i po različitim pitanjima, ne samo prema osobama sličnim njima, nego da su mnogo senzibilniji prema ljudima koji su, da kažem, na nekoj margini društva. Tako da samim tim, mislim da sve to određuje nekako vlastita seksualnost, vlastiti seksualni i rodni identitet, mnogo toga, određuje filmove koje gledate, muziku koju slušate, određuje mjesta na koja izlazite, naravno mislim, kao i svi ljudi, družite se sa ljudima sličnih razmišljanja i samim tim onda jeste bitno, koliko god neki ljudi to ne žele možda priznati, ja mislim da jeste bitna.

Roza, 25

O promjenljivosti seksualne orijentacije čita se u nekoliko odgovora. U dijelu odgovora na pitanje o tome kako se samoidentifikuje *V, 36* kaže da se najčešće određuje kao biseksualna žena „zbog mojih veza sa muškarcima koje sam prije imala, mada ne vidim uopšte da ću ikad ili u skorijoj budućnosti ponoviti to...“ Tragove prelaska iz biseksualnosti u žensku homoseksualnost možemo pročitati i iz odgovora *Galicije, 44* na pitanje o coming outu gdje ona, pored svega ostalog kaže i: „Imam dvije kćerke iz bivšeg braka, one su još male, jako su male.“ Priča o coming outu koju je *Galicija, 44* podijelila bit će nešto kasnije detaljno analizirana, a ovdje je zanimljivo istaći da samo kroz činjenicu da ova žena ima dvije kćerke možemo pretpostavljati prelazak i mijenjanje seksualnosti (za sada, čak ne ulazeći ni u promišljanje da li je brak bio pokušaj svjesnog pristajanja na heteronormativnost, ili nesvjesnog bijega od vlastitih potreba), budući da sagovornica

sasvim precizno, osviješteno i sigurno sebe, kroz čitav intervju opisuje kao lezbejku.

Na pitanje *Zbog čega ti je vlastita seksualnost bitna*, Nataša, 38 daje odgovor koji objedinjuje način na koji se javni doživljaj njezne seksualnosti reflektira na njeno lično zadovoljstvo sobom:

Meni je jako bitna, kao što mi je bitno neko moje spiritualno biće, kao što mi je bitno moje fizičko zdravlje, kao što mi je bitno da budem profesionalno uspješna. To je jedan aspekt života koji mi je jako bitan i koji sam godinama istraživala, a u procesu i sa godinama saznala dosta o sebi. Na početku sam mislila da sam apsolutni frik i da sam apsolutno drugačija od svih, i to me jako zabrinulo. Prošla sam razne faze, od onih koje su vezane za poricanje i zabrinutosti, do ogromne prestrašenosti. Nikad nisam mislila da ću biti ponosna niti da se prihvatim. Nakon dugo godina, kad sam shvatila da stvarno jesam, bilo mi je drago da sam iznjedrila to prihvaćanje. Znam da je nekim drugim ljudima to bilo i jeste puno lakše, ali moram reći da meni nije bilo nimalo lako, ali zato osjećam da je to neko moje pravo blago koje sam stekla i da mi nije tek tako s neba spalo. Važno mi je zato što je to isto tako nešto što je lijepo, nešto što u čemu uživam, i to je nešto što mi uljepšava život.

Nataša, 38

Raščlanjivajući seksualni identitet queer teorija postavlja i pitanje zašto bi osnovni marker određivanja identiteta bio odabir objekta žudnje? Sa tim u vezi, postavlja se i pitanje šta je sa onim osobama koje svoju seksualnost određuju isključivo odabirom praksi/subjekata koje/i im donose zadovoljstvo (one osobe koje uživaju u sado-mazohističkim seksualnim praksama, na primjer, pa čak i biseksualne osobe, imale bi, uslovno rečeno, labavije postavljen identitet, jer im je želja/pažnja okrenuta prema subjektu koji je sasvim promjenljiv, i koji može biti muško, žensko,

ni muško, ni žensko, i muško i žensko). Odgovor B.Č, 27 da svoj identitet osjeća fluidno pruža jasan uvid zbog čega joj je nemoguće da se odredi.

Često se osjećam asekusualno, zaljubljujem se, ne zaljubljujem se, volim pedere, ali nekad se potrefi da u svakom smislu poludim za curama, tako da nemam pojma, definiši mi ti šta je to. Ne definišem se, ne znam, to je fluidan pojam.

B.Č, 27

Slijede odgovori na pitanje o važnosti seksualnosti u privatnom životu, koji, kako će se vidjeti, pokazuju koliko je seksualnost raznoliko shvaćena i koliko uslovljava i sve druge segmente života.

Svi segmenti života zavise od seksualnosti:

(...) jako mi je bitno, zato što je dio veliki mene, zato što fakat pravo puno segmenata mog života zavisi od moje seksualnosti i seksualnosti pridajem veliki značaj i naravno da mi je važna.

Štrumpfeta, 29

Seksualnost kao privlačnost, zračenje, nešto jako značajno:

(...) to se može posmatrati iz više uglova, međutim, jako mi je bitna iz svih tih uglova. (...) Ako ja gledam iz ugla da ja posmatram nečiju seksualnost i to mi je jako bitno, da ispoljavam svoju također ili recimo seksualnost u vezi koja postoji između dvije osobe, naboj između dvije osobe mora da bude jak i bitan.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

Seksualnost kao uslov za ispunjenost života:

Dosta je važna zato što mislim da čovjek ne može živjeti ispunjen život ako to nije ispunjeno, taj dio.

B, 23

Mentalna seksualnost:

(...) izuzetno važna, s tim što moram reći da mislim da sa godinama ona postaje sve važnija, ali u isto vrijeme mi se dešava da, kao što mi se prije seksualnost uplitala u sve, mi se sad sve upliće u seksualnost. Nije mi to samo moja orijentacija i činjenica da imam nekoga pored sebe nego i ko je ta osoba, na kojem smo intelektualnom nivou, da li razgovaramo dovoljno i tako dalje, tako da što sam starija sve mi je bitnija seksualnost, a sve manje seksa imam.

V, 36

Seksualnost kao pitanje užitka i strah od banaliziranja seksualnosti:

(...) važna mi je u smislu onoga što me privlači, onoga što volim, nije mi važna u smislu da li se mogu družiti sa nekim ili ne mogu, da li ću biti prijatelj sa nekim ili ne. Bilo mi je jako bitno da moja najbolja prijateljica na normalan način odreaguje, imala sam tako neke strahove od, neću reći od odbijanja, ali od upitnika, da li će druge strejt žene koje znaju da sam lezbejka sad početi sakrivati grudi od mene i tako dalje.

Galicija, 44

Sveseksualni pristup životu bez tabua:

Mnogo, jako puno. Znači, krucijalna. Al' ne sad seksualnost u smislu „ja imam seks“ seksualnost, nego je meni sve seksualno. Posao kojim se bavim, nauka koju sam odabrala, da izučavam, studije, razumiješ, u svemu tome nekako vidim nešto privlačno. Recimo da nije seksualno, nego privlačno, mislim, sve što je privlačno u neku ruku. Jako mi je bitna moja seksualnost. Mislim da sam, može se reći seksualno samouvjerena i sama ta moja seksualnost i ta moja

sloboda mi nekako daje to samopouzdanje. Ne osjećam, na primjer, da mi je neka tema tabu, da ne bih mogla o njoj da pričam, da slobodno govorim u medijima, svejedno mi je, razumiješ. (...) I volim da provociram (smijeh) ljude po pitanju seksualnosti jer mislim da ljudi trebaju biti malo otvoreniji, jer ta aseksualnost automatski stvara nekakve komplekse kod ljudi i onda ne možeš s ljudima da komuniciraš, a kamoli nešto drugo. U svakoj je oblasti jako važna ta seksualnost, jer ako si seksualno isfrustriran, ništa ti u životu neće ići, ni ljubav, ni posao, ni veza, ni porodica, ništa. Jednostavno, čovjek je seksualno biće i to je to.

E.M, 24

Sredstvo za zadovoljenje svojih emotivnih i bioloških potreba:

Pa, nije mi nešto pretjerano važna. Bitno je da ja mogu svoje emocionalne i seksualne potrebe, emocionalne i biološke potrebe zadovoljiti na ovaj ili onaj način, tako da, nije mi pretjerano bitna.

Snjeguljica, 25

Smjene aseksualnih i seksualnih raspoloženja i perioda u životu:

Ne puno. Nije presudna. Ne igra ključnu ulogu. Ako se dogodi da mi se neko sviđa, onda da, a to se jako rijetko dešava, tako da ako se uzme i jedno i drugo, ispada tako kako ispada.

B.Č, 27

Seksualnom specifičnošću do političke borbe za slobodan život:

Veoma. Mislim da je to jedan veoma bitan dio mene, da me definiše i mislim da je, ne samo zbog seksualnosti, nego

zato što je veoma specifično. Vjerovatno da sam strejt, da sam hetero, ne bi mi bilo toliko bitno kako se identificiram i šta i kako to sprovodim, dok je ovo već jedan čin, politički čin kako nastupam u javnosti i šta radim i kako se trudim da, recimo, promijenim društvo oko sebe ili da utičem na neki način na društvo. Mislim da je i to bitno jer moram sama sebi da stvorim, kreiram prostor sigurnosti, a to znači da se povežem s ljudima koji imaju iste stavove kao ja po tom pitanju i da se na neki način organizujemo da bi mogli sebi da stvorimo tu zonu sigurnosti gdje možemo da radimo to što radimo, da živimo na način na koji živimo, a to jest slobodan način života.

M.J, 29

Seksualnost jeste promjenljiva, jeste i doživljaj koji nam donosi emotivna i tjelesna zadovoljstva; seksualnost jeste i *razlika* koja nas čini bliskim sa drugim *različitim* osobama. Seksualnost pomjera i otvara naša razmišljanja i ne smije biti banalizirana; kroz seksualnost živimo, volimo, privlačimo se.

Dešifriranje⁴⁹ sjećanja

Pitanje koje najčešće zanima heteroseksualne osobe, ako se može suditi na osnovu praćenja javnih situacija u kojima se propituje homoseksualnost, jeste kada su lezbejke, gejevi i biseksualne osobe shvatile da im se sviđaju i da ih privlače osobe istog spola. Odgovori koje su dale naše sagovornice kreću se upravo po onoj liniji koja je već poznata u istraživanjima vezanim za buđenje seksualnosti, preciznije za nesvjesno i svjesno pokazivanje svojih želja, koje se proteže od ranog djetinjstva, pa sve do godina zrele

⁴⁹ Riječ *dešifriranje* je u jednoj situaciji spomenula sagovornica B.Č, 27 i iz tog intervjua smo je posudile za naslov podpoglavlja u ovoj analizi, jer potpuno precizno objašnjava kakav je proces u pitanju kada je riječ o sjećanjima na prva emotivna i tjelesna iskustva.

mladosti, uslovno rečeno. Pitanje je glasilo: *Kad si shvatila da ti se sviđaju osobe ženskog spola i da prema njima osjećaš tjelesnu privlačnost? Najranija iskustva.* Prenosimo sve odgovore na ova pitanja, bez provlačenja kroz teorijska tumačenja, iz više razloga. Prvi je taj što ovo pitanje, pored još nekih drugih koja će uslijediti kasnije, otvara vrata često skrivenog svijeta prvih saznanja o sebi kroz iskustava i zato ga treba predstaviti u cjelini. Drugi je taj što je čitateljicama, pretpostavljamo, interesantno da čitaju integralne odgovore i eventualno se kroz to čitanje prisjećaju svojih iskustava ili ih, na bilo koji način, uspoređuju sa svojim pričama. Treći razlog je metodološke prirode – prenošenjem potpunih iskaza slijedi se pravilo vezano za metodu ličnih priča koje podrazumijeva originalno prenošenje odgovora u cjelini, bez ikakvih interveniranja sa strane. Ipak, dajemo, prije svakog odgovora, sasvim sažetu ideju, koja za nas predstavlja poentu odgovora.

Dvostrukost sjećanja i naknadna saznanja o počecima sopstvene potrebe za istim spolom:

Pa, ja sam možda, do prije nekih pet-šest godina mislila da su moja prva shvatanja mog lezbejstva krenula tek negdje oko 19-20 godine, međutim kad bacim unatrag pogled i počnem da kontam te neke male momente, onda skontam da je to vjerovatno bio osmi razred osnovne škole, mislim da sam tad imala onako prvi neki osjećaj da mi se možda neka djevojčica sviđa na neki drugi način i onda se u svom tom periodu između osmog osnovne i recimo tog perioda devetnaeste, dvadesete kad sam definitivno skontala da sam lezbejka, u tom periodu sam opet imala neke nago-vještaje i neke momente sa djevojkama, međutim, nisam tome pridavala važnost u tom smislu da bi to moglo biti nešto što je značajno. Više sam kontala da su možda neke faze, i nadala se da su možda neke faze, i onda sam definitivno skontala da je to to, negdje oko dvadesete godine.

Štrumfeta, 29

Zaljublivanje u drugarice, dječja ljubomora i pokušaj slijede-
nja uobičajenog ponašanja:

U biti najranija iskustva sam imala u osnovnoj školi. To su bila iskustva tipa da se zaljubim u sve svoje prijateljice. (...) Najkasnije sam imala momka u školi. (...) Ja sam tek na kraju, skoro na raspustu, osmi razred skoro. To je bilo poprilično kasno za prvu neku vezicu, romansu neku dječiju bezveznu, jer meni uopšte nije bilo stalo do toga, normalno, i bila sam čak ljubomorna na te muškarce zato što su bili sa mojim ženama. Da, mojim ženama, normalno je da kada se zaljubiš u nekoga u šestom razredu da je smatraš svojom.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

Godinama zanemarivana potreba za emotivnom bliskošću:

U srednjoj školi, ali ja sam to zanemarivala dugi niz godina i onda sam prije par godina rekla, ok, hajde da istražimo šta je to i onda sam prihvatila zvanično.

H, 26

Srednjoškolska simpatija:

Najranije iskustvo, prvi dan srednje škole, ono što se ja sjećam. Da, to je mislim bio prvi put. Iako, ma nije, da, to je bila prva ta neka, nazovimo simpatija koja je trajala četiri godine u srednjoj školi. (...)

Roza, 25

Skrivanje iza sigurne pozicije smanjene samokontrole, period tišine, konkretnost na fakultetu (o dijelu odgovora koji je dotiče procesa autovanja sebi, bit će riječi i kasnije u dijelu o coming outu drugim osobama):

Najranija iskustva su bila na početku srednje škole

između osnovne i srednje, kad se prijateljica i ja napijemo i onda se kao pijane ljubimo. Ujutro se to nije spominjalo. Nakon toga slijedi jedan period kad nisam ni ja o tome razmišljala, nisam se čak htjela ni sjećati tih situacija, ali su postojale. Nisam mogla sa momcima imati intimne odnose, jednostavno, sve bih radije samo to da nemam. Nekako sam imala prijateljski odnos sa njima. Tako je bilo sve do fakulteta, između prve i druge godine, kada sam na fakultetu upoznala jednu curu, koja je otvoreno gej i koja me jako privukla. Nikad me do tada niko nije privukao na taj način, jednostavno kad vidiš nekoga na hodniku i imaš želju da ga poljubiš odmah, iste sekunde. Tad je počeo taj period kada sam ja sebi počela priznavati. (...) Na početku sam bila zbunjena što osjećam, znam osjećaj, da poznajem osjećaj i jeste to to, imam želju da budem s tom djevojkom, ali mi je bilo teško sebi priznati, zato što sam to još uvijek smatrala nečim što je pogrešno. Nisam bila još dosta u susretu s tim, nisam poznavala dosta takvih osoba, nisam literaturu čitala, u mojoj kući se to izbjegavalo, čak se nije ni doticalo te teme, a također u društvu nisam imala nekih prijatelja koji su aut i teško mi je padalo. Dok mi se sve te te emocije vrate... Na početku teško, nisam prihvatila, ali kasnije to me počelo činiti sretnom čak, kada sam prihvatila sama u sebi niko drugi nije znao, ali sam ja bila sretno što znam to što je u meni. Olakšanje baš.

B, 23

Naknadno sjećanje na prijateljstva iz djetinjstva, i iskustvo poslije perioda adolescencije:

Pa prvi put mi se desilo kada sam imala 23 godine, a kada sam poslije o tome razmišljala i shvatila da su moja bitna ženska prijateljstva najvjerovatnije imala podlogu. Pošto ja dolazim iz generacije koja stvarno nije imala priliku biti niti je bila svjesna ni sebe niti priče o identitetima ni

seksualnosti ni bilo šta. (...) Poslije kada sam razmišljala o tim svojim prijateljicama, tad sam shvatila da je tu najvjerovatnije bila neka doza privlačnosti koja se manifestovala kroz jako bliska prijateljstva, ali nije mi to uopšte smetalo, nisam tada, a ni poslije mislila da je tu nešto bilo, da sam nešto propustila.

V, 36

Ljubav iz djetinjstva, paralelni razvoj seksualnosti – heteroseksualni i lezbejski, ali jasno pridavanje emotivnog značaja ovom drugom:

(...) najranija iskustva su bila sa mojom najboljom prijateljicom, koja mi jeste bila najbolja prijateljica. Valjda sve djevojčice imaju tu neku vezu u jako ranom djetinjstvu. Međutim ja sam, sad kada analiziram, strašno emotivno i negativno proživljavala svaki naš rastanak, odvojeni odlazak na more, do te mjere da su nas mame na kraju slale zajedno na more da ja ne bih dramila. Tada nisam znala šta je to. Ja sam samo smatrala da je volim onako kao drugaricu. A nekad u srednjoj školi prvo sam osjećala potrebu da se ugledam na neke starije ženske osobe i da je ta nekakva sličnost s njima ustvari u meni izazivala seksualnu privlačnost. U jednoj rečenici opisujem par godina, pa možda zvuči konfuzno. Ali, naravno, išla sam ja dobro utabanim stazama, poljubio me najljepši dječak u školi, meni se povraćalo, šta je sad to i tako dalje i tako dalje. Ne mrzim muškarce, odrasla sam okružena muškarcima i jako se dobro razumijemo, govorim o strejt muškarcima na Balkanu. To mi je pomoglo, recimo, to druženje sa muškarcima, nisu me dirali, ja sam uvijek bila jedan od raje i tako sam se nekako i postavljala čitav život: hajmo se mi družiti. Tako da me nisu dirali i nisam morala da objašnjavam šta i kako i da mi se uopšte ne sviđa. (...)

Galicija, 44

Prva simpatija i dječje pokazivanje osjećaja brige za drugu stranu:

Mislim da mi se to desilo u prvom razredu osnovne škole, sa nekih svojih sedam/osam godina. Bilo mi je to pravo strašno, jer se nisam toliko i brinula za sebe, već sam se brinula više oko toga ako ja to kažem toj djevojčici, na koji će način ona to prihvatiti, kako će njoj biti, kako će prihvatiti i da li će se prepasti, manje mi je bilo važno za mene. To sam joj rekla tek nakon nekih dvadeset godina.

Nataša, 38

Srednjoškolski pokušaji i kontakt sa LGBT zajednicom:

U gimnaziji, ali nisam baš odmah zaključila da je to to. Znaš, sviđala mi se jedna treba iz gimnazije, mislim treba je danas totalno nebitna. Kad sam ja nešto insistirala, kao hajmo mi napolje, pa sam ja tu nešto nju pokušala poljubiti par puta, ona se zgražavala, razumiješ. I onda, poslije nje nekako sam se ja malo povukla jer sam ja mislila da to ne treba tako da bude, nije to meni tad imao ko objasniti, razumiješ. I onda sam upoznala neke ljude tu u Tuzli koji su bili malo iskusniji u tom pogledu i oni su mi objasnili par stvari, da su to normalne stvari i tako dalje. Uglavnom, u gimnaziji, definitivno, iako sam svoje prvo seksualno iskustvo sa ženom stekla tek 5, 6 godina kasnije, da bih mogla reći da sam stvarno imala nešto sa ženom. (...)

E.M, 24

Rano djetinjstvo i posebnost odnosa sa istim spolom:

Pa reći ću, ne znam sad, dok sam bila djevojčica, pet-šest-sedam godina, tad sam već drugačije gledala na žene. Mislim posebno, posebno sam počela gledati na žene,

mada tu naravno, muškarci nisu, sve je to bilo podjednako nekako, ali drugačije. Ima neka posebnost, posebnost što se žena tiče.

Sabina, 31

Odbijanje da se povjeruje u normalnost ranih vlastitih emotivnih izbora, samoprihvatanje u srednjoj školi:

Možda sedmi razred osnovne škole, tako nekako. I onda nakon toga je išlo, s vremena na vrijeme bi mi se svidjela neka djevojka, dok nisam shvatila tamo nekad tek u prvom srednje da je to stvarno to. Do tad je bilo – a ne, ne, to se ne dešava meni i uvijek sam pokušavala nekako da izbjegnem i da porazmislim o tome. Razum uvijek kao preovladava, kod mene je uvijek, nešto sam razmišljala i razmišljala, na kraju sam samo odlučila prihvatiti to i gotovo.

A.I, 23

„Dešifrovanje prošlosti“ i jasno shvatanje u srednjoj školi:

(...) Kad sam vratila film, hajmo reći već osnovna škola, neki drugi, treći osnovne, to je bio rat, koja je to godina bila, `92. ili `93. A ovo kad sam skontala možda sam imala, ne znam, možda nekih sedamnaest godina, osamnaest mislim. Tada sam već bila na nekim forumima, 2001, sedamnaest godina. (...) Neka vrsta strahopoštovanja prema tim nekim osobama kojima sam se htjela približiti, biti blizu njih, družiti se s njima, a kasnije dešifruješ šta je to.

B.Č, 27

Pokušaj samoubistva zbog neuklapanja u podrazumijevane norme ponašanja:

Prvi put to je bilo sa, recimo, 15, 16 godina. Živjela sam u Austriji 7 godina i to sam shvatila kad sam se vratila u

Bosnu i Hercegovinu (smijeh), jer je cura bila iz mog soka-ka i tu su bili neki pogledi, ne znam, tu su se rodile čudne emocije tipa da sam prvo bila ljuta: zašto ona mene gleda? S obzirom da smo bile iz iste ulice, onda sam se ljutila na sebe što previše mislim na nju, što je ne vidim i to sve. Na kraju sam shvatila da su to neke emocije koje ja sebi ne želim dopustiti i bilo je tu dosta konfuznih situacija i kad sam i popila tablete, da... Napisala sam im svima i oproštajno pismo jer sam živjela s majkom, nanom, kako već... To sam jutro jednostavno shvatila da ja baš nisam najnormalnija jer, po meni, to nije bilo normalno. Meni su svi nametnuli jedno mišljenje da ovako treba biti nešto normalno, mada ja ne vjerujem da je normalno jer sam opet dijete iz razvede... razvedeni su mi roditelji, gdje mi opet nešto normalno nije bilo... Da skratim priču, jednostavno nisam mogla to da prihvatim i zato sam učinila taj korak. Popila sam stvarno šaku tableta i otišla u školu. Tad sam išla u gimnaziju i rekla to svojoj najboljoj prijateljici i tu smo počele plakati i meni se, međutim, ništa nije desilo i onda sam povjerovala, ok, to je bog tako htio, znači ja ću to prihvatiti samo i onda sam išla dalje, tj. sa odlukom da ja moram da probam to, da ja uopće znam jesu li to emocije koje su vrijedne truda i vrijedne da ja pronadem nekog ko je tog istog spola, da ja skontam jesam li ja to ili je to, kao što svi kažu, prolazna faza. I tako je to sve teklo do moje osamnaeste kad sam uspjela. (smijeh)

Miki, 27

Zaljubljenost u svoju nastavnicu u osnovnoj školi:

Ne znam, mislim da je to bilo sa nekih 12, 13 godina, dosta kasno, po mom mišljenju. (...) Ja to nisam doživljavala, nisam znala šta se dešava, ali to je bilo tako nekad oko 12, 13. godine. (...) Mislim da su me tad počeli hormoni drmati (smijeh), a onda sam primjetila svoju profesoricu,

nastavnicu, tad je bila nastavnica engleskog jezika koja je bila mlada i onako, bila je sićušna sva i nježna i fina - rak u horoskopu. Ja sam se trudila da joj se svidim maksimalno, znači izvodila sam razne gluposti i htjela sam da joj se dopadam, ali sam znala da se to nešto što se dešava u meni, da nije nešto klasično, nije svakodnevno, jer sam analizirala već od tada šta, kako i zašto se to tako ispoljava i onda sam shvatila u jednom trenutku da to nije jednostavno ta vrsta bliskosti koja je... uobičajena ili neka vrsta općinjenosti tim svojim profesorima ili profesoricama koja se inače može desiti u tom uzrastu, nego da je to jednostavno zaljubljenost.

M.J, 29

Za kraj ovog dijela prenosimo priču koja na precizan način i uz dozu specifičnog humora dočarava traganje za svojim identitetima, gdje je početna tačka pokušaj uklapanja u pravila sredine i slijedenje ponašanja svojih drugarica u osnovnoj školi:

Dobro. Ah, to je vrlo zanimljivo pitanje. Mislim da u nekoj dječjoj dobi, kad gledam s ove distance, čovjek nesvjesno... pošto se podrazumijeva muško, žensko, muško-ženski odnos u tom procesu sazrijevanja djeteta i slično, podsvjesno, barem meni sad kad se sjetim svog djetinjstva, preuzimaš ulogu suprotnog spola da bi mogao iskazati neke benigne dječje, neka benigna dječja htijenja, odnosno htijenja i porive da budeš s nekim, odnosno da prema nekome iskažeš nježnost i slično. Tako se meni dešavalo vrlo često u djetinjstvu, znači u mom predškolskom periodu, kad sam imala 5, 6 godina da sam vrlo često u nekim bezazlenim situacijama igre „mame i tate“, kada simuliraš porodični život koji dobijemo servirano od naših roditelja, preuzimala ulogu „tate“ jer tako sam se osjećala ok i prirodno i uvijek je bilo i prirodno i normalno da ja budem „tata“. A kada sam uistinu realizirala da sam gej, to je bilo

negdje sedmi, osmi razred osnovne škole kada sam shvatila... Prvo moram da naglasim da potičem iz jedne vrlo, vrlo tolerantne porodice koja niti je religiozna niti je po bilo čemu konzervativna, tako da se ta tema provlačila kroz moj život stalno, ali ja nisam bila ta. Naravno, postoje gej ljudi, oni se super, divni i krasni, ali ja nisam ta. I onda je to jednostavno proradilo u 7, 8. razredu osnovne škole, kada sam ja počela da se lomim iznutra i da se pitam: ok, imaš neke potrebe, emocionalne, koje ne možeš da zadovoljiš sa muškarcima. Jednostavno nije to - to, već radiš to da bi dokazala društvu da si ista kao i svi ostali. Onda se desilo jedan vrlo zanimljiv momenat na ekskurziji u 8. razredu osnovne škole, kada sam ja bila sva u tom fazonu, ja sam totalno hetero i želim da budem najbolja cura u razredu, u generaciji. Bio je jedan lik koji je, onako, bio šaner i on je imao sve te cure i meni je bio ultimativni cilj da ja njega pokupim i da se poljubim s njim. To je to neko razdoblje kad se još ljubiš na klupici i slično i onda sam uradila to što sam uradila, pokupila sam se s tim likom onako fino, kolokvijalno rečeno, pokupila. Poljubili smo se i onda sam shvatila, ok, ovo je bilo uistinu odvratno, još odvratnije od mog prvog poljupca, također s muškarcem, nakon kojeg sam povratila, mislim dobro, nosila sam aparatič (smijeh) i izvadila sam ga. I jedno i drugo iskustvo je bilo vrlo onako formalno i nezanimljivo, u nekoj mjeri i odvratno. I poslije toga, znam da je ta noć bila neprespavana noć, tad sam shvatila, ok ti si stvarno gej, u redu je, sad ćeš zaključiti s tim u životu, vidiš da ne ide, mislim nema smisla, ne možeš sebe forsirati, prihvati to već jednom, pa nosi se s tim kako god hoćeš i kako umiješ. Otprilike je tako to izgledalo i od tada sam počela nekako da realiziram te stvari i krenula sam tim putem (...).

Snjeguljica, 25

Kako pokazuju intervjui, sjećanja o najranijim emotivnim i/ili

seksualnim iskustvima sa vezana su uglavnom za period osnovne škole ili početke srednje škole, ali ima i onih sagovornica koje su ranije ili kasnije doživjele svoje prvo emotivno vezivanje. Šest sagovornica svoja prva emotivna vezivanja za osobe istog spola vezuje za period osnovne škole, njih pet je prva ovakva iskustva imalo na početku srednje škole. Kako su iskustva iz osnovne škole vezana za više razrede, a iskustva iz srednje pretežno za sam početak, možemo izvesti zaključak da se emotivna (kod nekih osoba i seksualna) privlačnost u svom konkretnom obliku javlja u periodu oko 14. godine kod velike većine žena (kod jedanaest naših sagovornica). Kod tri osobe se emotivna privlačnost javila u ranom djetinjstvu, dakle prije polaska u osnovnu školu, dok se kod jedne žene emotivna privlačnost spojila sa tjelesnom i javila se u jasnom obliku poslije perioda srednje škole.

Primjećuje se, također, svojevrsni paralelni proces u sjećanjima. Naime, nekoliko sagovornica je objasnilo da su mislile da im se istospolna seksualna privlačnost javila u kasnijem adolescentnom dobu, da bi, dubljom introspekcijom došle do saznanja da su je imale i pokazivale, na posredan način, često sasvim nesvjesno, još u ranom djetinjstvu, kroz potrebu za jako bliskim prijateljstvima sa određenim drugaricama, u koja je ponegdje i dječja ljubomora bila uključena. Interesantni su i oni odgovori u kojima se u početku buđenja potrebe za emotivnom i tjelesnom bliskošću, javljalo pokušavanje ostvarivanja veza sa muškarcima, što se jednostavno može tumačiti prisilnom heteronormativnošću, koja zaista jeste dio naših svakodnevnih života, baš kao što je i dio naše kulture i civilizacije, najšire rečeno, i samim tim su njena pravila usadivana u sve nas od samog rođenja na najrazličitije načine. Sve ove činjenice mogu dodatno osvijetliti puteve kojim se kreće proces priznavanja i prihvatanja sopstvene seksualnosti, njenog javljanja i razvijanja u našoj podsvijesti i svijesti.

Konkretiziranje seksualne želje

Kao nastavak na prisjećanje najranijih spoznaja svoje emotivne (ponegdje i tjelesne) vezanosti za isti spol, nadovezalo se, možda, i najintimnije pitanje u intervjuu. Najdelikatnije pitanje odnosilo se na *opisivanje svog prvog emotivnog i/ili seksualnog odnosa sa osobom ženskog spola*. Kao i u prethodnom slučaju, navodimo integralne odgovore kako bi užitek u čitanju bio potpun i bez teorijskih interveniranja u tumačenje, jer se pred nama otvaraju, najčešće, dobro čuvane priče o ulasku u svijet konkretne seksualnosti. Priče koje možda nikada nisu bile ispričane. Zbog specifičnosti odgovora, ovdje nećemo davati nikakve komentare, osim što na kraju slijedi pokušaj kratke sinteze iskustva vezanih za, takozvani, *prvi put sa ženom*.

(...) po prirodi sam nekako socijala, ono ne znam, dotiču me te stvari koje su socijalne prirode, imala sam tu jednu djevojku u razredu u srednjoj školi koja je bila malo socijalni slučaj i u našoj školi su se organizovale neke akcije za nju, za odlazak na ekskurziju, i ja sam mislila da ta moja naklonost prema njoj dolazi možda odatle. Međutim, imala sam te trenutke u srednjoj školi, baš sa njom, kad je ona bila u toj situaciji da se osjećala nelagodno, što se organizuju te akcije zbog nje i ja sam imala fakat takvu želju da je, ne znam, da je odvedem, da je grlim, da je ljubim, da joj kažem da sam ja tu, ili nemam pojma, nešto tako. Ali mislim, takva razmišljanja uključuju na kraju i neka maštanja o nekom poljupcu, tako da je taj prvi trenutak gdje sam imala neke emocije podrazumijevao i neku fizičku distancu i neko odbijanje s moje strane. A što se tiče seksa, prvi seks sam imala sa curom koja je baš, baš iskusna. Bila je puno starija od mene, već dugo se kretala u tim krugovima, a ja sam onako došla u to društvo, kao s neba pala i ona je na kraju ono... Bio je taj neki fazon i to društvo je bilo takvo da kad god neka nova cura dođe,

odmah je ona na meti, odmah se otprilike dvije-tri nađu tu da nešto pokušavaju i ta cura sa kojom sam imala prvi seks, koja je prvo postala moja cura, pa smo onda imale seks, normalno, apsolutno mi se nije svidala. Nego kad je ona pokrenula inicijativu i kad sam ja konačno popustila, ja mislim da sam se ja kao na kraju zaljubila u nju, a ustvari, ja se zaljubila u taj neki novi osjećaj, u taj osjećaj oslobođenja, u taj osjećaj da sam konačno prešla tu liniju. Sasvim slučajno je bilo s njom, tako da sam se ja zaljubila u nju, ali sada znam da se nisam zaljubila u nju nego u svu tu novinu koja se desila u mom životu. Seks mi je bio super, mislim, neki moj osjećaj, mada znam da povratno nije bilo isto zato što ja niti sam znala šta da radim, a malo sam se ono i nećkala jer sam nekako znala da to nije to, a s druge strane, ona mi je bila super da primim to što sam primila i nekako sam očekivala da bi poslije trebale da stvari dođu na svoje mjesto. Bila sam i malo zbunjena.

Štrumfeta, 29

E ovako, ima tu zanimljivih stvari. Znači, poslije te osnovne škole dolazi srednja i počinje sve da se dešava. Znači već u prvom srednje bilo mi je jasno i jeste bilo potiskivanja u glavi - nemoj, zašto... Jednostavno nije bilo dovoljno ni iskustva nekog ni informacija toliko, jednostavno sam znala šta se dešava i dešavalo se ranije, dešavalo se u porodici. (...) U srednjoj je to postalo dosta intenzivno i odmah od prvog razreda srednje škole počela sam to da ispoljavam prema drugima. Ja sam se nalazila u okolini, u kojoj je bilo još žena i muškaraca, ali muškarci su to nekako krili do nekad poslije i bilo je žena koje su to ispoljavale ili je to krenulo nekako od dječjih gluposti, partija. (...) A prvi seksualni odnos se desio nekad u srednjoj školi, odnosno u drugom razredu srednje škole. Desio se, naravno, sa ženom, tad mi je bilo oko 16 godina, tako nešto. I od tada je bilo jasno da to želim da radim i čitav život želim da

ostanem u takvom nekom odnosu. Imala sam prije toga neko manje iskustvo sa muškarcima, međutim nije predstavljalo toliku važnost kao iskustvo sa ženom i od tada sam shvatila da želim biti seksualno aktivna sa ženama.

Mel Shamaya H Ljubovich, 23

Emotivni je bio u srednjoj školi kada sam se zaljubila u svoju najbolju prijateljicu. Pa mislim, ja sam u principu mislila da je to prijateljski i onda kad smo se poljubile, onda sam ja shvatila da je to druga vrsta emocija. Šta ja znam, kako misliš, ne možeš bez te osobe, ili svaki dan misliš na tu osobu i standardno kad se zaljubiš.

H, 26

A joj, moja ta neka ljubavna prošlost se sastoji od niza, kratkog niza, poprilično kratkog, osoba za vrlo zanimljivim rod-nim identitetima. (...) Svako iskustvo koje sam imala, emotivno i seksualno, sa svim tim osobama bilo je predivno i stvarno nemam apsolutno nikakve negativne emocije vezane za bilo koji od tih odnosa, jer nema ništa ljepše od zaljubljenosti i ljubavi tako da svako je bilo predivno, najljepše stvari koje su mi se desile u životu su upravo te priče.

Roza, 25

Seksualni... mogu izdvojiti tu djevojku koju sam ranije spomenula, ona me strašno seksualno privlačila, nije me privlačila osobnost njena na način da budem u vezi s tom osobom, ali seksualno... jako, strašno, neopisivo. A emotivno... tek kroz vezu, kad sam bila sa djevojkom, nakon nekih 5-6 mjeseci veze sam mogla reći da sam se emotivno vezala za nekoga. (...) Pa kad dođeš do toga da bi s jednom osobom mogao prihvatiti da provedeš ostatak života, kad dođeš do toga da ti je najvažnija sreća te osobe, zvuči ovako ofucano i patetično, ali meni je bilo važnije da ja usrećim tu osobu, svoju djevojku, nego da se više

pretvaram, čak sam bila spremna da izadem pred roditelje i da kažem ako će to pomoći toj vezi. Znači nije bilo stvari koju ja ne bih uradila za tu osobu.

B, 23

To je bilo sa mojom radnom kolegicom s kojom sam isto bila dugo prijateljica, naravno. Ona nije bila tu, nije bila u gradu, čuli smo se preko maila i ja sam sanjala da sam spavala sa njom, onda sam ja to njoj i rekla. Ono što me šokiralo (...) je činjenica da sam ja to njoj uopšte rekla. Mene je taj san jako uzbudio i ne mogu se sjetiti da li sam ja to nešto pokušavala kroz neku šalu ili bilo šta, mislim da sam bila poprilično ozbiljna zato što sam se uzbudila, ali odakle meni pade na pamet da ja to njoj kažem i odakle meni ta hrabrost ja stvarno nemam blage veze. Pretpostavljam da je činjenica da smo komunicirale putem mreže koja je tada bila dostupna olakšala da joj kažem. Ona je odmah odgovorila da i ona tako razmišlja već duže vremena i to je bilo jako čudno. Našle smo se pred tim velikim izazovom da se vidimo i onda smo to fakat i uradile poslije nekog vremena. Bilo je tako uzbudljivo i uznemirujuće tako da smo faktički sjedile dva sata i razgovarale, a onda sam predložila da odemo i onda smo se poljubile. To je bilo super, ekstra, mega uzbudljivo, eto.

V, 36

Uh. Mislim mogu ja pričati o oba nije problem, ali kažem, to je bila ona, kao neka vrsta najbolje prijateljice. A moj prvi seksualni odnos je bio relativno kasno, kad me žena jednostavno prepoznala, ili smo se privukle, ili ne znam šta se desilo, bez puno priče, bez puno pitanja smo završile u krevetu, mislim ono, čisti, divlji seks, fenomenalan, ali tada nije bilo emocija. Bila je potpuna fizika. Tako da je dugi niz godina prošao između tog i tog. I zbog, hajmo

reći, straha i nemogućnosti da se realizujem, ali sam poslije nadoknadila.

Galicija, 44

Meni se to desilo relativno kasno, mislim da sam imala 23-24 godine. Nakon godina kad se to meni pojavilo već u osnovnoj školi, na neki sam način to potisnula i naučila sam da imam kakve takve odnose i sa muškarcima. Bila sam ok u tome, i mogla sam imati veze i da uživam u njima, i nisam od onih ljudi koji mrze muškarce, i zaista nemam ništa protiv njih. Jedino što sam shvatila s godinama da muškarci nisu, to jest njihovi odnosi nisu dovoljno duboki, i da nemaju neku posebnu dozu ozbiljnosti. Onda mi se desilo da sam upoznala nekog u koga sam se zaista zaljubila, i shvatila sam tada - pošto sam bila dovoljno zrela - da ako se odlučim na taj korak, da će se moj cijeli život naveliko promijeniti. Bila sam svjesna što će se sve to promijeniti, a to je moj odnos sa porodicom, mogućnost da budem uspješna u poslu, moja mogućnost da budem otvorena u društvu. Morala sam sjesti i sama sa sobom razlučiti da li želim sve te stvari da rizikujem, ili ne. Puno mi je trebalo da se odlučim da krenem tim putem. Znala sam da ako se odlučim da krenem tim putem, da će to biti jako težak put za mene, i da ću prepatiti dosta godina ili čak dekada. Tada sam razgovarala sa tom djevojkom koja mi se svidala, i u tom razgovoru mi je ta djevojka rekla: gledaj, ako odlučiš da ideš tim drugim putem, da ideš mimo ovoga, što ćeš tada izgubiti? Tada sam razmišljala, i došla do zaključka da je u pravu, i da vjerojatno to poricanje same sebe, ne bi bilo korisno i pošteno, da ja sve to poreknem i da se udam za muškarca, da s njim imam djecu, pa nakon pet, deset godina ostavim i njega i djecu, onda bi možda izazvala više duševne boli svima nama tada u toj nekoj budućoj verziji moje realnosti, nego ako ja sada samoj sebi napravim taj rez i krenem tim putem, i

nekako sam shvatila da je to meni najiskrenije i tako sam tome pristupila.

Nataša, 38

Očekivala sam puno više (smijeh) od svoj prvog seksualnog puta sa ženom. Mislila sam da će to biti nešto veoma weird, to je bilo nešto uobičajeno, svidjelo mi se, normalno, s obzirom da je to nastavilo da se dešava, al' baš sam nekako, znaš ono... Dobro, imala sam 19 godina, tako da sam već onako bila malo zrelija i fizički i emocionalno nego što sam bila s 15, recimo, al', hm... opiši... joj, baš lijepo, vratila sam se. (smijeh) (...) Ima, ima prvi emotivni odnos, ta neka emotivna reakcija... Bojala sam se. Znaš, bilo me strah, u smislu, šta će biti, kako će biti ako se ja prepustim tome, koliko je to moguće, koliko ona to hoće, koliko se ona boji. Nisam nikad razmišljala šta će ljudi reći, ona jest. To je, u stvari i bio taj najveći problem, šta će reći ovaj, šta će reći onaj. Znaš, meni je to bilo nebitno, uvijek mi je to bilo nebitno, nisam nikad imala taj problem sa priznavanjem da je to moja djevojka ili nešto tako, bilo kome, ne znam ko da pita. To sam nekad znala namjerno uraditi, samo da vidim kako će ljudi reagovati, tražila belaja, ali definitivno, sad nevezano za te neke druge ljude, mog i njenog odnosa što se tiče, u početku sam nekako odbijala sebi da priznam da volim ženu iako sam imala s njom seksualne odnose. Mislila sam da je to više onako, hajd'. Definitivno sam se... mislim, da priznam i sebi i svijetu, jesam se plašila prilično, jer sam imala taj neki zid ispred sebe. Nisam htjela stvarno da priznam sebi da sam zaljubljena, mislim teško je to inače, nebitno žena, muškarac, šta god da je u pitanju. Al' posebno u toj situaciji jer sam znala da neću dobiti povratnu informaciju onakvu kakvu bih ja htjela i opet radi tih okolnosti, ne radi nas dvije, nego jednostavno zato što živimo gdje živimo.

E.M, 24

*Ok, što se tiče mog prvog seksualnog odnosa sa ženom... nije bio uopšte emotivnih osjećaja, bila je više privlačnost, više fizički. Međutim... što se tiče samog odnosa sa osobom prema kojoj sam osjećala nešto, to je bilo stvarno super. Predobro. I to je bilo sa *** na primjer, jer mi smo bile tri godine skupa i s njom se svašta, svašta nešto... to mi je ono kao prva i duža veza i ozbiljnija i svašta, svašta nešto smo proživjeli skupa i sam taj, kažem, seks koji se dešavao je bio super.*

Sabina, 31

Emotivni... pa eto taj prvi recimo, to u sedmom razredu... inače bih dolazila i stalno razmišljala o toj curi jer smo se družile, izlazile smo i uvijek sam razmišljala o njoj u smislu, ono kao, tadašnji momci kada smo kao nešto zabavljali se i uvijek mi je bilo kao, a super osjećaj, baš sam mislila da osjećam nešto i osjećala sam da osjećam, ako se tako mogu izraziti. I, ne znam, ali, bilo je tog negiranja, jer nije bilo unaokolo da ne znam, ljudi kažu, gej je ok, nego je više bilo ono, teško mi je, ne znam šta ću i onda sam totalno bila – ne, ne, ne, kao što sam maloprije rekla, to se ne dešava meni. Malo bježim sad kad postaviš pitanja. To je bila ona smiješna priča što sam maloprije govorila, uglavnom imam tu najbolju drugaricu s kojom se znam od prvog osnovne, i onda kada sam se ja isto tako preispitivala da li je to, šta je, odlučila sam njoj da kažem, što da ne, da vidim šta će reći. Onda sam je nazvala na telefon i rekla sam joj, moram ti nešto reći, ali nemoj se smijati. Ona je rekla, pa šta? Ja sam joj rekla – sviđa mi se jedna cura. Ona je pitala koja je, ja sam joj rekla koja pošto je zna i ona se počela smijati, što je meni bilo pravo krivo, ja sam kao, šta ti je, šta ti je bilo, ona govori kao, ne smijem se što je cura nego zato što je ružna. Tako to je bilo malo onako, ali inače mislim, uvijek sam odlučivala reći ljudima, neka-ko sam se vodila instinktom, da li da im kažem ili ne, ako

sam osjećala da ima mogu reći, onda sam im i rekla, što nije nešto puno ljudi.

A.I, 23

(...) Devetnaest godina.(...) Upoznali se preko neta, poruke, chat, tada još nije bilo ADSL-a nego je bio dial up, preko jednog foruma, gdje sam ja bila od samog početka. Elem, ja sam rekla staroj da idem kod prijateljice sa faksa, tada sam još bila na ekonomiji, u Zenicu na neku roštiljadu. Mi zapravo jesmo došli u Zenicu, ali nam je to bila prva stanica i onda smo otišli na skup tih forumaša u Osijek, a ja nisam smjela da uzmem pasoš da mama ne skonta da idem negdje. Sreća pa se moglo ići sa ličnom. Onda ti je nas pet krenulo iz Bosne na skup tih forumašica u Osijek. (...) Tako da nemam pojma, možda je i ona bila sa foruma, ne znam. Ali znam da sam cijelo vrijeme u busu kontala kako mi se neće svidjeti, kako i cijelo vrijeme sam smišljala razgovore kako da je odjebem. I onda sam je vidjela i onda su mi se noge odsjekle i eto to je bilo to.

B.Č, 27

A to ćemo se sad nadovezati na 18. rođendan. Sva ta moja pitanja, da li sam ja možda ili ne... ja sam tražila osobe... ispostavilo se stvarno da sam upoznala curu, ne sad da sam namjerno tražila i ganjala lezbejke (smijeh). Upoznala sam curu koja je iz Švedske i ona je meni kao neki rod, ali nije rod. Mi smo tu pričale, ja sam automatski znala (smijeh) da je ona gej, s obzirom da ima kratku kosu i malo se muškobanjasto ponaša, imala sam ja i te neke emocije, ona mi je uvijek i davala neke komplimente, poput „lijepa si večeras“ i to mi je bilo čudno da to meni cura kaže. Eh, i kad je ona meni sve to priznala, ja sam isto njoj priznala da sam gej i sa 18, tj. na moj rođendan, sam imala i prvi seksualni odnos sa curom i to moje prvo upoznavanje... Kako da ti opišem - bilo mi je dosta i odvratno, a

dosta mi je bilo i ok, možda to stvarno tako treba da bude ili ja jednostavno ne znam kako da se ponašam, ali sve mi je to godilo opet i ti komplimenti i pažnja koju mi je pružala, sve je to išlo. Ali vjerovatno, nakon svega, svih godina, sada kad znam šta sam i ko sam, znam da me apsolutno ne privlače te muškobanjaste cure. To je bio jedini problem, ali ona je bila divna osoba stvarno i drago mi je što je ona prva s kojom sam imala prvo seksualno iskustvo i vezu.

Miki, 27

Oj! (smijeh) Oj bože, ne znam. Prvi seksualni... (smijeh) Hajde da vidimo. Hah, bio je dosta kasno. Mislim, ja sam prošla razne faze prilikom otkrivanja sebe, znači, ja sam dosta kasno odlučila da vidim šta i kako i zašto, zašto sam ja, kako sam ja lezbejka, da tako kažem, nisam ja uopšte mogla da zamislim kako bi izgledao odnos, fizički odnos sa ženom iako sam bila itekako potkovana teorijski. Od svoje šeste godine sam znala šta znači cunnilingus ili... (smijeh) šta znači orgazam jer sam čitala dosta erotika (smijeh) i ostale literature, ali nisam dovoljno komunicirala s ljudima i bila u odnosima s ljudima. Eh, kada sam imala prvi fizički odnos, seksualni odnos, to je bilo prilično loše, rekla sam sebi ok, sad ću to da uradim, pa hajde da vidimo šta će se desiti. Naravno to ne ide tako glatko kako sam ja zamišljala. Bilo je veoma čudno jer meni je bitna emotivna konekcija sa osobom da bih mogla da ostvarim orgazam. I pošto nije bilo emotivne konekcije, nije bilo ni orgazma. Bilo je veoma smiješno, ja sam prekinula to tako da je bilo neuspješno, po mom mišljenju. (...) Emotivni odnos se također veoma kasno desio. Prvi emotivni odnos je bio kada sam imala jednu veoma tešku situaciju, kada mi je sestra bila bolesna i kada sam očajnički trebala nekog pored sebe. Ja sam inače osoba koja veoma, u odnosima s ljudima, rezervisana što se tiče emocija, ne da sam rezervisana – ja veoma dobro znam i analizirati emocije, ali da

se prepustim nekome, nije, nije mi veoma lako, jednostavno, ne prepuštam se tek tako. Eh, pošto mi je, znači, bila situacija takva kakva jest, ja sam se jednostavno osjećala veoma usamljenom i nisam imala nijednu osobu s kojom bih mogla da se na neki način povežem i u kojoj bih našla neku utjehu. U tom trenutku sam upoznala jednu djevojku – ona je imala neki optimizam i još uvijek ga ima i neku vrstu poleta i neku, neku tu energiju, kojoj je sve – njoj je sve lako. Ona je... ima to neko poimanje svijeta koje je meni bilo fascinantno jer se činilo da ona može sve da uradi, znači neko ko je toliko opčinjen tim životom takvim kakvim jest, i ružnim i dobrim, i ona je uvijek nalazila način da sebi predstavi svijet kao bolje mjesto nego što jeste stvarno. I meni je to tad bilo potrebno, bio mi je potreban neko ko će da me uzme za ruku i da me iščupa iz toga, iz nekog depresivnog stanja u koje sam pala. Tako da sam uspjela da se emotivno konektujem, povežem sa njom i onda sam, naravno, ušla u vezu i imala dobar i uspješan seks (smijeh). I tako je sve krenulo.

M.J, 29

Eh, to će se sve nadovezati na ovu priču. Nakon ovog iskustva nastupio je odmor u osnovnoj školi, baš na prelazu u prvi srednje. Osmi sam razred i otišla sam da posjetim prijateljicu u inozemstvo. I kako se to već dešava, upoznala sam nekog i tad sam imala prvi seksualni odnos sa ženom i to nije bilo vezano za neki dublji emotivni odnos i to je bilo čisto onako, eto da ja to vidim i meni je to bilo zabavno užasno i 2 mjeseca nakon toga sam upoznala svoju prvu djevojku, sa 16 godina, 15. To je bilo vrlo zanimljivo. Upoznale smo se preko interneta, shvatila sam da me to emocionalno vuče da nisam imala iste namjere, da to neće biti isto iskustvo kao ovo koje je bilo čisto bazirano na nekoj fizičkoj privlačnosti. To se izdešavalo i to je bilo to. Ja sam znala da tu ne mogu ništa jer je ta druga

osoba bila dosta starija od mene i započele smo taj neki long distance relationship i bilo je vrlo zanimljivo i trajalo je 9 mjeseci. Raspalo se tako što je ta djevojka otišla da živi u inozemstvo.

Snjeguljica, 25

Poslije svih ovih priča, možemo samo zaključiti da je svaki prvi konkretni odnos pun emotivnih-iskustvenih-prostornih-spoznaj-nih kontekstualnih specifičnosti, te da svaka žena, sa drugom ženom, gradi svijet/priču koja izmiče generalnim stavovima svojom ljepotom, neizvjesnošću, uznemirenošću pred ulaskom u prostor gdje se maštarije, žudnje, strepnja i čežnja ostvaruju. U nastavku analize čekaju vas lične priče o višeslojnim složenostima procesa coming outa.

Coming out. Lejla Huremović

Coming out

Prvi dio ove analize bavio se otkrivanjem i istraživanjem seksualnog identiteta, žudnje i privlačnosti ka osobama istog spola, kao i osvještavanjem vlastite seksualne orijentacije. Taj proces bismo mogle nazvati coming out samoj sebi, priznavanjem neheteroseksualne orijentacije kao nečega što pripada našim ličnostima.

U drugom dijelu ćemo se detaljnije pozabaviti dijelovima ličnih priča petnaest sagovornica koji se odnose na coming out proces prema drugim ljudima u svojoj okolini. Coming out je složen i dugotrajan proces, koji počinje priznavanjem sebi svoje vlastite seksualne orijentacije (ma koliko ona bila nefiksirana i fluidna) i traje cijeli život. Ovdje ćemo predstaviti način na koji su se sagovornice autovale onim osobama kojima su željele, značaj coming out procesa u njihovim životima te iskustva, nerijetko teška i uvijek izuzetno važna, u konkretnim situacijama u kojim su nekome priznavale da ih privlače žene.

Proces coming outa bi trebao predstavljati vlastitu odluku svake pojedinke. Coming out koji nije svojevolian i na koji osoba nije spremna može predstavljati bolan i traumatizirajući događaj te uticati na kasnije odluke o tome da podijele taj svoj identitet s drugima. Presudno je za zdrav život da se naše ličnosti prihvataju u svojoj cijelosti. Zbog toga, većina osoba pažljivo i smišljeno ocjenjuje kome i kada treba reći da bi se izbjegle negativne reakcije, osude ili povlačenje ljudi koji su nam važni. Lične priče petnaest sagovornica predstavljaju različite pristupe coming outu. U našem kontekstu, u kojem ima malo psihosocijalne podrške i nimalo podrške šireg društva za osobe *drugačije* seksualne orijentacije, zanimljivo je napraviti uvid u strategije i tehnike pregovaranja ovog identiteta sa svojom okolinom.

To ide dalje, to je kontinuiran proces. Po mom mišljenju je politički čin. Mislim, coming out je veoma bitan. Ja sam se autirala tati, mami, šefici nedavno. Na poslu sam znači

autirana. Naravno, to sve treba biti razumno, vidjeti koje su opasnosti, koje su dobre strane, biti malo hrabrija u nekim situacijama i tako.

M.J, 29

Priče nam potvrđuju različitost iskustava. Kada bismo pravile sistematizaciju iskustava, iako nužno nedosljednu, mogle bismo reći da su se ispitanice odlučivale u najvećoj mjeri da se prvi put povjere najbližim prijateljicama_ima ili sestri. Kasnije porodici, iako ne sve, a nakon toga široj zajednici (iako ograničenom broju ljudi).

Zbog bliskosti i dijeljenja intimnih životnih priča (koje rijetko dijelimo sa roditeljima), prijatelj_ica figuriraju kao osoba koja ne osuđuje i prihvata. Sljedeći narativi nam ilustriraju prijateljsku podršku i njen značaj za osnaživanje pojedinki u započetom procesu coming outa prema drugim ljudima.

Uglavnom imam tu najbolju drugaricu s kojom se znam od prvog osnovne, i onda kada sam se ja isto tako preispitivala da li je to, šta je, odlučila sam njoj da kažem. Što da ne, hajde da vidim šta će reći. Onda sam je nazvala na telefon i rekla sam joj moram ti nešto reći, ali nemoj se smijati. Ona je rekla pa šta? Ja sam joj rekla sviđa mi se jedna cura. Ona je pitala koja je i ja sam joj rekla pošto je zna. Ona se počela smijati, što je meni bilo pravo krivo. Pitala sam je šta ti je, šta ti je bilo? Ona govori ne smijem se što je cura, nego zato što je ružna. (...) Nekako sam se vodila instinktom, ono, da li da im kažem ili ne, ako sam osjećala da ima mogu reći, onda sam im i rekla, što nije nešto puno ljudi.

A.I, 23

To se meni počelo dešavati tek sa 23 ili 24 godine života, kada sam ja ustvari počela imati ozbiljne odnose sa ženama, mislim da sam se ja prvih par godina trudila da što manji broj ljudi to sazna, ali sam isto tako sa druge strane kada sam to shvatila, nazvala svoju najbolju prijateljicu i

njoj se autovala. I interesantno je to, upravo što sam joj se autovala da mi je zato i ostala najbolja prijateljica, zato što me je prihvatila, i danas dan je ona osoba sa kojom se čujem svaki dan. Bilo mi je potrebno da imam jednu osobu koja me razumije i podržava i koja je moj prijatelj. Kasnije sam se autovala s godinama, samo osobama za koje sam mislila da su i oni gej.

Nataša, 38

Pa prvo sam najboljim prijateljicama, imam tri najbolje prijateljice i njima sam prvo to priznala. Sjećam se, bio je jedan moj rođendan i ovako slavile smo, napile se i poslije smo došle da spavamo kod mene i ja sam krenula kao priču, ajde svaka neka kaže neku svoju tajnu koju nikad nije rekla, čisto da bih ja to pripremila, jer nisam imala hrabrosti da kažem samo onako, i sad one su pričale nešto ne znam ni ja, gluposti neke i kada je došao red na mene ja sam samo izletila: eto meni se sviđaju žene. Sad njima ništa nije bilo jasno jer je jedna pretpostavljala, ali ostale dvije stvarno nisu imale pojma. I kako, šta, ispitivale su me, i na kraju svega toga su dvije strašno dobro reagovala i danas su uz mene, a ova druga je rekla trebat će meni malo vremena dok budem mogla spavati sa tobom u istom krevetu. Ja shvatam da to nije bilo iz loše namjere, možda da čak razbije nešto kroz šalu je to ubacila, ali i danas su mi one najveća potpora.

B, 23

A prvo autanje je bilo mojoj sadašnjoj najboljoj prijateljici koju i sada smatram sestrom i nekako sam možda kroz godine prijateljstva znala šta god da kažem ja njoj, ona, meni da je to ok. Ali sam se nekako ipak bojala, ali ispaolo je super, dobru sam osobu izabrala za prvo autovanje. Malo me bilo strah, kažem ti, čaša vina, ispričala sve, onda je krenulo hiljadu pitanja. Kako, šta, gdje, je li me

ona privlači, ne privlači, je li ovo, je li ono. Kako ja to, kako mi to i tako dalje. Tako da je završilo kao fina edukativna sesija. Mislim da takav razgovor kakav sam ja sa njom imala treba barem 70% populacije u ovoj zemlji sa nekim.

Galicija, 44

Pa prvi coming out je bio neplaniran skroz. Jako sam bliska sa svojom rodicom za koju sam znala da je homofobična, i u tom periodu kad sam ja počela nekako da otkrivam i da shvatam da ja ustvari jesam lezbejka i da bi mogla biti, počele su se kod mene sumnje i dileme i neke druge, nevezano za ovo, mislim prije sam bila religiozna i u svom tom periodu samootkrivanja i došla je pod znak pitanja i moja religioznost. Nekako sam se sva pretvorila u upitnik i bila sam potištena i loše raspoložena u to vrijeme. Spavala sam kod rodice jednu noć u tom periodu i ono više nisam mogla da izdržim, samo sam joj rekla da me nešto tišti i onda je ona naravno nastavila da me poteže da joj kažem šta to kad sam već ja inicirala tu priču. Fakat na kraju ja nisam mogla to da izgovorim i dugo nakon toga ja nisam mogla da izgovorim ja sam lezbejka, to mi je bilo katastrofa. Onda se ona našla da mi olakša i da pogada. I onda je ona pogadala, nema šta nije, da sam trudna, da sam ne znam, ovako što joj padne napamet i onda je na kraju iz očaja ono rekla, pa nisi valjda lezbejka i počela se smijati. Ja sam se počela tresti, ali fakat sam se počela tresti, nevjerovatno, pa rekoh jesam. Ja sam toliko loše bila da nisam uopšte skontala kako je ona reagovala, bukvalno, otišla sam da se napijem vode, jedno pet minuta ja sam sva drhtala, fakat mi je pravo loše bilo, nemam pojma, od svega toga, što je to neko pogodio, što je to neko rekao, što sam ja to konačno nekom rekla. I onda smo razgovarale o tome cijelu noć i ona je super oko toga reagovala i onda kada sam sve to pokrenula, nekako su na red došli i najbliži prijatelji koji su poprilično liberalni i sva

moja sljedeća autovanja, ustvari prvo nekoliko nakon tog prvog, su bila neka moja izmotavanja po 45 minuta, ne znam kako da kažem, ne znam šta da kažem, pa lupam gluposti, sebe opuštam, prijatelja dovodim na rub živaca da me zadavi i na kraju kada to kažem uvijek su reakcije bile, pa šta, tako da imam pozitivna iskustva i vjerovatno zato što nemam negativnih iskustava i zato što nikad nisam bila odbačena, što mi se nikad ni na koji način to nije obilo od glavu, da sam se nekome autovala i da me to koštalo nečega, ja sam nastavila da se autam ljudima u okruženju. Recimo na poslu, ne svima, nekim ljudima i nekako sam poprilično olako to počela da radim, bar za neku moju definiciju toga, šta bi, kad je prikladno i kome bi se sve autovala. Nekako sam ja počela da se autam i da mi ne bude problem da se autam ljudima sa kojima sam se, ne znam ni ja, vidjela 5 puta u životu, a koji su mi onako legli. Tako da za sada nemam problema sa autanjem i u smislu autanja u mom životu trenutno ne postoji osoba za koju bih ja htjela da zna, da ona zna za mene, a da ne zna. Jednostavno kad želim da neko zna, onda zna, kad ne želim za njih me briga boli.

Štrumfeta, 29

Prvi coming out je veoma značajan jer obilježava i predstavlja početak dugotrajnog procesa. Ukoliko je taj događaj prožet prihvatanjem i osnaživanjem, on jednostavnije otvara vrata ka daljem coming outu. U dva slučaja, ispitanice su se prvo autovale svojoj sestri:

Pa prvo kome sam ja rekla je bila moja sestra. Davno je to bilo. Uglavnom ništa, ja sjela i rekla joj, tako i tako stoje stvari, ja volim žene, ona je rekla ok, super, svejedno, s čim god si ti sretna, ja prihvatam, s prijateljima nekim mi je bilo ono, malo lakše, s nekima teže, zavisi kako ko prihvata te stvari, s roditeljima mi je bilo isto ok, očigledno.

H, 26

Iskustvo *H, 26* podsjeća na iskustva autovanja prijateljicama. *M.J, 29* također je prvi ozbiljan coming out imala pred sestrom, međutim u njenom slučaju uočavamo nevjericu i šok, nešto što se često susreće u autovanju porodici, posebice roditeljima. Međutim, iz narativa *M.J, 29* vidimo da je ipak imala podršku te da se odnos nije promijenio.

A prvi, prvi ozbiljniji coming out je bio sa sestrom. Imala sam 19 godina i bilo mi je čudno, zato što sam ja sa sestrom, od svih ljudi, imala dublji odnos, emotivni i generalno, jedan od odnosa koji ne mogu, ne vjerujem da ću ikad i sa kim imati jer je to odnos koji imam sa osobom gdje ne moramo koristiti previše riječi, nego samo u pogledu mogu da vidim šta ona osjeća i ko je i šta je ona. A ona se šokirala zato što nije vjerovala, nije znala da ja uopšte mogu da budem lezbejka jer je to njoj bilo totalno novo, vjerovatno zbog toga je i tako čudno reagovala. U stvari, rekla mi je da ja nisam to, jer ja nisam tad čak ni znala da se sebi definišem. Ja sam govorila još uvijek da sam biseksualna, da nije to, da je to jednostavno zaljubljenost u osobu, da to nije moja orijentacija nego da je to možda nešto što je jednostavno fascinirano nekim, a ne moja orijentacija.

M.J, 29

Velikom broju osoba neheteroseksualne orijentacije je najteži coming out roditeljima. Mnogobrojne studije se bave ovim veoma važnim činom, kako iz perspektive osobe koja se autuje, tako i iz perspektive roditelja koji i sami prolaze jednu vrstu coming outa. Međutim, za integriranje ovog identiteta u mnoštvo identiteta koje čine ličnost, primarna porodica kao značajan faktor podrške u životima većine ljudi predstavlja značajnu stepenicu u procesu coming outa. Iskustva petnaest ispitanica se razlikuju. Samo njih pet je izričito govorilo o roditeljima, njih tri imaju pozitivna iskustva, jedna ispitanica ne problematizira ovu temu, iako je spomenula autovanje roditeljima, a jedna navodi da to nije spremna učiniti jer

se boji odbacivanja.

Ispitanica B, 23 jasno navodi razlog zbog kojeg ne želi da se autuje roditeljima. Smatra da cijena bila prevelika i da navodi da se boji gubitka ljubavi, bliskosti i podrške:

Uglavnom roditeljima nisam još ništa rekla čisto iz razloga zato što znam da će ih povrijediti, najvjerovatnije ću izgubiti svaki kontakt s njima, a jako sam vezana za njih. To je katolička obitelj, ali uvijek je bilo dosta potpore i ljubavi, nije bilo fanatizma i ekstremizma u tome i stvarno sam imala prelijepo djetinjstvo, puno ljubavi, sve je bilo super, ali znam da će to uzrokovati veliki problem.

B, 23

Iskustvo Nataše, 38 pokazuje značaj iskrenosti prema roditeljima te osnaživanje koje joj je donijelo njihovo prihvatanje. Navodi da je to vrlo važno za njen život danas jer se njena partnerica smatra dijelom porodice. Ipak, sama kaže da ta odluka nije bila laka i da se dugo spremala za nju.

Trebalo mi je dosta vremena, da skupim hrabrosti da se autujem porodici. Ono što je moj život promijenilo, nakon što sam se njima autovala, je to što su me prihvatili, onda sam se mogla smiriti. Imala sam noćne more, kako će to oni prihvatiti, i nekako sam iscenirala par horora šta bi se desilo, da bi oni u stvari bili skroz cool, i rekli su ok, što se toliko sekiraš, shvatili smo. Mislim da im je bila veća briga da im ja to kažem, da bi me drugi ljudi mogli prihvatiti, nego sam ja u svemu tome samoj sebi napravila toliku frku oko svega. To što sam se njim autovala, desilo se nakon pet ili šest godina od mog prvog iskustva, i otprilike nakon toga mislim da na neki način sa obje noge, čvrsto stojim na zemlji. Jednostavno znam da imam njihovu podršku, ali i bez njihove podrške sam bila sasvim ok, ali je ipak drugačije kada imate podršku svojih, i nekako mene

i moju partnericu oni doživljavaju kao svoju porodicu, i mi čak i u sred BiH tako živimo, i znam da je to možda dosta čudno ljudima, i moji roditelji nisu iz glavnog grada, ali su svejedno vrlo otvoreni, tolerantni, razumni i misle da sam ja u tome jako hrabra, a ja sam u stvari hrabra zato što su me oni u stvari prihvatili.

Nataša, 38

H, 26 također navodi svoje pozitivno iskustvo, iako ne obrazlaže detaljno njegov značaj.

Prvo sam rekla mami, slučajno, nije bilo ništa isplanirano, nisam planirala dugi niz godina da joj kažem, već smo sjedile i ja sam jednostavno rekla, ustvari nisam ja njoj rekla već je ona jednostavno skontala. Pitala me neke stvari i onda je rekla: jesi to lezbejka? Rekoh: jesam. OK, i onda je sutra rekla tati, i tata je isto bio ok po tom pitanju. Tako da, ono, nije me niko izbacio iz kuće.

H, 26

Posljednja rečenica koju je *H, 26* izgovorila sadrži možda i najistaknutiju bojazan gej osoba kada razmišljaju o coming outu roditeljima. *Izbacivanje iz kuće* služi kao metafora za odbacivanje, odbijanje bliskosti, ignoriranje i konfrontacije, sve ono što koči osobe različite seksualne orijentacije da se odluče na korak coming outa roditeljima. Važno je naglasiti da, iako nisu sve sago-vornice out svojim roditeljima, velika većina iskustava koja su nam ispričana ne sadrže *izbacivanje iz kuće* ni kada se radi o prijateljima, sestrama, itd.

Ni *Mel Shamaya H. Ljubovich, 23* ne govori opširno o svom iskustvu autovanja roditeljima. Međutim, ona se ipak spremala jedno vrijeme da to učini i nije to smatrala relevantnim jer je *živjela negdje drugo neki svoj identitet*. Česta je pojava da je i fizičko i emotivno udaljšavanje na neko vrijeme potrebno da se identitet osvjesti, da se u njemu osoba počne osjećati ugodno, a tek onda

dolazi coming out kao zrela i smišljena odluka.

I da bi zapravo bilo još nekih iskustava u porodici, bilo je propitivanja, porodica je znači pričala o tome, ne o meni, nego o nekim drugim slučajevima tako da sam ovaj, vidjela, ok, da mogu možda to i kod njih da provučem. Međutim to se kretalo jako sporo, mislim da se da se to desilo kao pravi coming out prije dvije-tri godine. Znači dosta vremena nakon te srednje škole i tih nekih iskustava. Ali nije bilo potrebno, u biti nije uopšte bilo potrebno. Živjela sam negdje drugo, živjela sam neki svoj identitet i svoju seksualnost tako da nije bilo potrebe za coming outom u manjem krugu familije.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

Snjeguljica, 25 je također spremala svoj coming out roditeljima, ali se on desio spontano i bez pripreme. Kao što je i Nataša, 38 navela, smišljanje scenarija, zamišljanje saopštavanja, strah i bojazan od neprihvatanja, sve to predstavlja sastavni dio spremanja na coming out roditeljima. Međutim, priča Snjeguljice, 25 pokazuje da zaista jeste nemoguće postaviti savršenu scenu za ovaj čin.

Roditeljima sam rekla usput, bez neke drame. (...) Pripremala sam taj coming out kao da će to biti neki big deal u životu i onda sam jednostavno stavila roditelje malo na distancu da ja skontam u svojoj glavi. Nisam, nisam bila svjesna koliko se čudno prema njima ponašam. To je bilo do momenta kad smo sjedili kući za ručkom i oni su ono rekli: „Ok, ti nam imaš nešto reć’.“ Wow! Onda je mama rekla: „Svaka mama poznaje svoje dijete najbolje.“ „Pa, dobro, pa eto ja sam, onaj, queer! (smijeh) „Šta je to?“ – to je bilo prvo pitanje pošto ne mogu ja sad ljudima objašnjavati šta je queer... „Je l’ to ono el-dži-biti...“ „Jest“ reko’. „Jesi ti jedna od njih?“, pita otac - rekoH „Jesam.“ „Aha, pa što nam nisi odmah rekla? Ja kontao ti

tamo u nekoj sekti, baviš se nečim...”, pošto sam bila vrlo rezervisana u tom periodu jer sam pripremala taj coming out, to je samo trebalo da ispliva iz mene i to je bilo „Aha, super. Je li to to što nam imaš reći?” „Jeste.” Ja znam da je ovo bila, čak i meni bila neočekivana reakcija. Jedini komentar koji je mama imala bio je: „Drago mi je što si mi to rekla. Oduvijek sam znala.” (smijeh) „Oduvijek sam znala...” i tako to, „samo, žao mi je što ćeš... što će te ovaj život boljeti na neki način, jer ćeš morat da se sakrivaš, jer ćeš morat da trpiš. I kada budeš odlučila da to saopštiš nekim drugim ljudima, uvijek će te gledati drugačije i to neće biti jednostavno.” I rekla je da želi jednostavno da budem svjesna toga da to neće biti jednostavno, ko što i nije.

Snjeguljica, 25

Nažalost, nisu sva iskustva coming outa roditeljima pozitivna. Mnogobrojni primjeri postoje u kojima se osobe suočavaju sa odbijanjem, zatvaranjem, udaljavanjem i neprihvatanjem. Međutim, coming out najbližima predstavlja značajno vlastito osnaživanje, često čak i u slučajevima u kojima su reakcije negativne. Prekid šutnje svakako donosi olakšanje.

Kada govorimo o fazama coming outa, faza prihvatanja identiteta i faza ponosa na vlastiti identitet usko su povezane sa intenzivnim kontaktom sa zajednicom. Tako se autovanje drugim gej ljudima pojavilo u odgovorima na pitanje o procesu coming outa.

Onda sam polako preko interneta počela upoznavati neke ljude koji su slični meni i njima sam najlakše mogla reći to, onda sam imala razna putovanja, išla sam dalje, Austrija, Amerika i tad mi nije bio problem da budem ono što jesam zato što nisam bila okružena ljudima koji me od ranije poznaju i koji imaju neka očekivanja i predstavu o meni.

B, 23

Što se tiče mojih prijatelja, stvarno sam stekla više nekih

prijatelja sa queer scene. Kako sam u zadnje vrijeme više sa ženama i ti krugovi, ljudi su uvijek povezani nekako. Prije toga sam imala neku raju s kojom sam se družila, kojima sam stvarno polako neke stvari govorila i nekako su ok, prihvatili su, baš je lijepo. Što se tiče mene, stvarno nemam problema sa ljudima. Imam OK raju.

Sabina, 31

U biti jako sporo u početku (je tekao coming out proces). Što se tiče recimo škole, društva, ta kao neka manja naša zajednica je znala. Poslije, pred kraj srednje škole dosta ljudi je saznalo već, (...) po kafeima u koje smo izlazili to je svima bilo jasno – ko, kad, šta, kada dolazi. Jeste bilo i nekih prozivanja i nekih manjih kao svadica sa društvom, ali ništa preveliko. I od tada je zapravo ovaj krenuo moj coming out.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

U slučaju B.Č, 29, kontakt sa zajednicom je bio veoma važan u spoznavanju da nije sama te da postoje zanimljivi ljudi s kojima može dijeliti iskustva i družiti se.

Ja sam upala preko foruma, svojevremeno su na sarajevox-u bile one grupe i tu je bila homo grupa koju je vodio... ne mogu se sjetiti. I tako je nekih mjesec dana bila tema upoznavanje na koju se niko nije javio i ja se, kako sam bila novi kolačić, javim. Ostavim e-mail da mi se javi ako neko želi, meni se pije kafa. I tako mi se javi lik koji je isto tako tek upao tu i super je bilo. Ona varijanta znaš kao dogovorena je ta neka kafa ili smo dogovorili da ćemo piti, lupam u Rajvosa, ali kako je bilo ružno vrijeme, mogla je pasti kiša, što znači da bi mi mogli možda ući unutra, a meni malo creepy sa nekim koga ne znam, ko je sad to, može doći da me zamlati nečim. Nemam pojma ko je. Hajmo mi to da zamijenimo za Trasu i ispostavi se da je lik bio

super, raspričali se, čim se počelo pričati o alkoholu sve je išlo kao podmazano, to je bilo 2002. ili 2003. Tad sam još uvijek bila support i onda smo krenuli pričati kako je nama bilo super na kafi i nakon te kafe drugi put je došlo još troje ljudi, na kafi poslije te je došlo još petero i krug se samo širio, širio i širio. Na jednu od tih kafa je došla i Ceca sa idejom da pokrene udruženje u Sarajevu. To večer je ona to pričala i tako je to krenulo. I nekad u pola cijele te priče ja sam skontala - joj jarane, pa vidi nisam samo ja.

B.Č, 27

Prihvatanje sebe i svog identiteta vidljivo je u svakoj od priča. Ali je u priči *Roza, 25* specifično što je njen coming out predstavljao sastavni dio njenog života, koji nije jasno osvještavala.

Pa to je jedno veoma zanimljivo pitanje za mene, zato što ovaj ja ustvari nisam nikada imala taj pravi coming out, nisam nikada morala da sjednem s nekim onako – e, ja tebi imam nešto reći. Jer kada sam se kao prvi put zaljubila u srednjoj školi, u biti, prvi put zaljubila u djevojku, nekako ja sam se ponašala od tog prvog trenutka, od tog prvog dana i slijedećih tih godina apsolutno kao što bih se ponašala da se radi i o osobi muškog spola. Ja sam pisala naša imena po klupama u školi, ja sam se... nije se to nikad krilo, ni od prijatelja, od samog početka, ni od sredine, tako da nekako bilo je sasvim prirodno, nije to nikad bilo hajmo sjesti i razgovarati, ni sa kim. Tako da, išlo je jako spontano.

Roza, 25

Ni kod *V, 36* ne vidimo neko spremanje za coming out.

Pa ja sam odmah poslije toga počela da pričam ljudima, ali stvarno nisam mnogo razmišljala o tome, o tom seksualnom identitetu i pokušavala da to definišem. Ja sam bila

u vezama sa muškarcima i bila sam okružena muškarcima u to doba tako da je to prihvaćeno sa dosta odobravanja, kako to već bude. A pošto ja nisam postavljala, nisam se uznemiravala tim, već mi je to bilo jako interesantno, jako uzbudljivo i postala sam svjesna da bi recimo mogla da uđem u takvu vezu, ali jednostavno nisam imala prilike za to, nekako je nestalo iz mog života sve do 10 godina nakon recimo 23. godine. A onda kad mi se desilo ponovo, faktički sam rekla svima (...) zato što sam bila u vezi, osjećala sam potrebu i obavezu da kažem.

V, 36

Mene stvarno što se tiče, nisam imala problem, nije da sam nekog nešto pripremala, evo ja ću sad da se autujem, znaš, eto, znaš, ovaj, razumiješ, ovo-ono, eto ja sam lezba. Ne, ja nekad čak nisam ni govorila, samo sam jednostavno pokazala, razumiješ. Neko pita, sasvim sam se normalno ponašala, nisam pravila od toga veliku stvar nikad, stvarno nikad.

E.M, 24

Tokom coming outa, može se desiti i nepriznavanje identiteta, odnosno posmatranje identiteta kao prolazno stanje što umanjuje i oduzima značaj coming outu te osobama može predstavljati bolno iskustvo jer ih se ne shvata ozbiljno, a govore o tako ozbiljnoj temi.

Prva osoba je bila jedan prijatelj, poznanik više, školski drug da tako kažem, koji je bio zaljubljen u istu osobu kao i ja. Hm, mislim žensku osobu, naravno. I ja sam imala potrebu da njemu kažem da dijelimo ista osjećanja prema istoj osobi, zato što sam htjela da mu pomognem na način kako da on da svari svoje osjećanje ljubavi prema toj osobi. Željela sam to podijeliti sa njim tako da sam to rekla. On to nije baš veoma ozbiljno shvatio, možda ili dovoljno,

ne znam, vjerovatno nije uopšte to toliko registrovao, ne znam. Tako da nisam to ni ja previše ozbiljno shvatala.

M.J, 29

Stvarno mi nikad nije bilo problem da kažem nekom. Dok sam mislila da sam lezbejka, ja sam to na sva zvona i govorila i ljudi su naravno govorili, to ti je faza, to će tebe proći. Apsolutno razumljivo, je l', s njihove strane obzirom da, to su uglavnom ljudi koji nisu imali nekog iskustva sa osobom istog spola, ni emotivnog, odnosno emocionalnog ni seksualnog iskustva.

E.M, 24

Dvije ispitanice su imale teške coming out procese koje su s nama podijelile. *B.Č, 27* je proživjela teško iskustvo nevoljnog autovanja jer je učestvovala u snimanju priloga za TV u kojem je trebao biti potpuno sakriven identitet, ali se identitet mogao otkriti tokom emitiranja. Njeni najbliži su saznali preko sredstva masovnog komuniciranja te je uslijedio period neprihvatanja, prisilnog odlaska psihijatru i gubitka najbolje prijateljice.

Ružno. E ovo je sad direktno vezano za mene, mislim da se ovo nikome nije desilo. Uglavnom lik je rekao da će to biti dovoljno skriveno, da će glas biti mutiran dovoljno. Rekla sam fino, neće niko, hajde odradit ću ja, nema veze, meni tek bilo osamnaest godina, završila srednju školu. To je bilo emitovano na ne znam koliko televizija, ne znam ko me sve vidio pored mame, brata, tate, koji su sve prepoznali a da ja sama nisam znala da će to biti na televiziji, od raje s faksa, srednje škole. (...) Onda je krenuo cirkus. Ideš kod psihijatra, jer te mama poslala psihijatru, sreća moja pa je žena bila skroz ok i rekla – dijete, tebi nije mjesto ovdje, ovdje je mjesto tvojoj mami i onda se ljutila na mene i nije htjela da priča sa mnom petnaest dana, više se o tome ne priča.

B.Č, 27

Miki, 27 također nema pozitivno iskustvo coming outa:

Prvi put mi je bilo sa mojom nanom, bakom ili majkom, ovaj za sve ljude (smijeh), kad je ona pročitala moj dnevnik. To je bilo upravo za tu curu jer je ona u Švedskoj živjela i ona mi je rekla šta god osjećaš, piši u taj dnevnik, koji mi je poklonila. E sad, moja baka je, kao skontala da se drukčije ponašam nego inače jer sam stalno pisala u taj dnevnik i ona je, da vidi šta je to, uzela i pročitala ga. Ja sam došla kući i tu je nastao živi haos. Ona je plakala, ja sam se bojala da će završiti u bolnici jer je srčani bolesnik, jer stvarno to nije prihvatila, s obzirom da je ona starija i konzervativnija puno. Jednostavno sam se prepala i samo sam joj rekla nije, ono, ona je uvijek govorila „ona je tebe natjerala, ona je takva, ti nisi takva“ znaš, ona je nekako... nameću ti to mišljenje kad i ti pomisliš, a i ja baš u tom trenutku, ono, prva cura, ni na nebu ni na zemlji, ne znam ko sam, šta sam, tražim sebe još uvijek... Eh, drugi put je bilo kad sam svojoj mami htjela reći za svoju drugu curu kad je ona to stvarno nonšalantno prihvatila prvi put, to je sve bilo preko telefona s obzirom da je u Austriji. Sutradan me nazvala, histerisala, govorila mi stvari tipa „niko nije bio u familiji gej, nećeš ni ti!“, „zar sam bila tako loša mati prema tebi da ti meni to radiš sada!“ tako da ja sam stvarno imala dosta tih muka, ali danas definitivno kažem da bi samo rekla možda ujki i nekim tetkama možda, s obzirom da mi je jedna tetka u Švedskoj i da je psihijatar, ona sasvim to normalno shvata. Mama ne, jer ona malo i sama ne zna baš (smijeh) kako da reagira na to s obzirom da je to već jednom tako uradila.

Miki, 27

Na pitanje *Kako je tekao tvoj coming out proces prema drugim ljudima?*, Galicija, 44 je odgovorila:

Sa puno straha zaista, godinama sam sama sebi govorila šta se to koga uopšte tiče i bježala od toga da uopšte pričam o tome nekome ko nije iste seksualne orijentacije kao ja. Onda sam imala vezu sa ženom koja je potpuno utripovana bila, paranoja teška, koja je tom svojom paranojom i tim silnim nekim strahom u meni ubila želju da bilo šta ikad ikome kažem jer su svi neprijatelji na ovaj ili onaj način.

Galicija, 44

Danas je *Galicija, 44* osnažena i integrirala je taj dio identiteta u svoj život. Osjeća se dobro u svojoj koži.

Imam jako uzak krug ljudi do čijeg mišljenja mi je jako stalo i čija lijepa riječ ili ružna riječ boli. Neko na ulici sad da me zaustavi i da me pita - jesam. Danas me taksista pitao jer me gledao na televiziji, ali on mi je nebitan. On mi je apsolutno nebitan. I ne može me ni povrijediti ni obrađovati. A rekla sam u najavi, da moj najteži coming out tek stiže, a to je coming out mojim kćerkama. Imam dvije kćerke iz bivšeg braka, one su još male, jako su male. I moja partnerica misli da još malo treba da čekam, znaju one, sve znaju, da je mama u aktivizmu, da je u redu biti gej, dvije žene kada se vole, dva muškarca kada se vole, sve one znaju, vide mene i partnericu zagrljene i u nekim nježnostima i sve im je to kao ok, ali znam onog momenta kad oformimo zajedničko kućanstvo da će one biti izložene u školi, u raji i tako dalje i tako dalje, e tu sam osjetljiva. Nisam u strahu od toga kako će one reagovati, ipak ih ja odgajam, pa znam kako dišu, ali nisam sigurna da li im treba u Sarajevu, kakvo još uvijek jeste, prirediti to da treba neko sutra da mamu brani umjesto da mama brani njih, a desit će se. I desilo mi se na rođendanu gdje su bili devetogodišnjaci da je dječak plesao, gdje je dječak evidentno feminiziran, znam ga od kad se rodio i oduvijek

voli da se igra, bebama pravi frizure i tako to, njegovi roditelji su to poštovali, što je super, ali su ga drugi dječaci zafrkavali jer, zaboga, on je peder, znači oni sa devet godina imaju već vrlo negativan stav prema tome, što je strašno. Onda je moja starija doletila kao bez duše, da kaže kako njega provociraju i kako govore loše stvari i tako dalje, pa sam ja tamo došla da se umiješam kao strašna teta, ali to je jako loše, znači danas-sutra ću u takvom istom okruženju dovesti svoje kćerke da brane nešto što je u osnovi ljubav. Svoju partnericu volim beskrajno i učinila me boljom osobom, nije fraza iz romana, pod stare dane sam shvatila koliko sam u stanju da volim drugu osobu, a koju nisam rodila.

Galicija, 44

Pozicija u kojoj se nalazi *Galicija, 44* specifična je i razlikuje se od ostalih sagovornica. Ona jedina govori o tome koliko je teško istospolnim parovima odgajati dijete u našem okruženju jer jedina ima iskustvo porodice sa djecom. *Galicija, 44* se sprema na coming out kćerkama, ne roditeljima kao neke druge sagovornice, jer će i one, kao što bi roditelji, morati prolaziti kroz svoj coming out prema društvu i okruženju. Malo je pisano o ovom aspektu egzistencije žena koje žele da žive sa drugim ženama u BiH, a on ne smije biti zanemariv. Vjerovatno iz tog razloga, na pitanje *Koje ti je bilo najteže autovanje*, *Galicija, 44* odgovara: „Nije se desilo još.“

Nakon što su sagovornice podijelile svoja iskustva prvog coming outa, upitale smo ih da nam kažu koje je to bilo najteže autovanje, a koje najvažnije. Iz odgovora na ova pitanja, možemo steći sliku o tome kakav značaj naše sagovornice pripisuju iskustvu coming outa, koja iskustva su im bila izuzetno teška (ako ima takvih) te pod kojim okolnostima se dogodio coming out koji pamte.

V, 36 navodi da nije imala *teška autovanja*, a na pitanje o najvažnijem, odlučila je s nama podijeliti najčudnije, a ne najvažnije autovanje:

Nije mi bilo najvažnije, nego mi je bilo najčudnije, iskreno rečeno, zato što je bilo vezano za poslovnu situaciju, gdje sam osobi s kojom sam bila na poslovnoj večeri, nakon što je ona razgovarala sa mojim kolegom kojeg sam ja tada upravo upoznala, znači nisam znala ni jedno ni drugo. Baš eto bila je ta situacija oko najobičnijih i najbanalnijih privatnih pitanja – da li si u braku, ovo, ono i kada je on završio svoje onda sam ja rekla svoje što je tada uključivalo da imam djevojku, da sam zaljubljena i vrlo sretna i hvala puno na pitanju, na šta je taj kolega predivno odredagovao iako je sa Balkana, a žena koja mi je postavila pitanje je bila frapirana. Ali onda je shvatila da je morala da se izvine, je li, ipak je ona iz slobodne Evrope. Onda mi je objašnjavala kako ipak postoji generacija koja to teško prihvata, ali morala je da sabere i eto to mi je bilo možda... i taj njen odnos prema meni totalno se promijenio... bila je malo šokirana, mada je malo popila. Ali interesantno, jer se radi o ženi od preko 60 godina i onda kako je popila prvo je počela da priča kako to nije dobro, kako je to ovo, kako je to ono, promijenili smo temu, a onda je počela stalno da mi stavlja ruku na nogu što je mislim, primijetiš kad se to dešava i onda mi je to bilo tako smiješno.

V, 36

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23 ne navodi nijedno specifično najteže autovanje, ali se osvrće na proces kroz koji i dalje prolazi sa porodicom:

Oni još uvijek ne doživljavaju to kako treba, ne doživljavaju toliko kao prijatnu, mislim iz tog razloga što imam, o tome smo razgovarali, dva identiteta, i misle još uvijek familija i uža i šira da će se to kod mene popraviti. Tako da nije bilo jako teško autovanje, mada imam jako teških rasprava oko te iste teme povremeno, ne stalno. Nemam

diskriminaciju u kući i u krugu porodice, ali bude povremeno tih rasprava.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

Na pitanje o najvažnijem autovanju, *Mel Shamaya H. Ljubovich, 23* kaže da joj je bilo najvažnije autovati se na poslu da bi mogla da se ponaša i izražava onako kako joj je najprirodnije:

Najvažnije autovanje mi je bilo u poslu, znači autovanje u onome što radim. Jednostavno ne mogu da... bilo je uvijek mnogo stvari, znači radiš taj i taj posao, ne možeš doći jedan dan u dukserici i skejterskoj nekoj odjeći, dođem ja i sa skejtom, kapama, ne znam ni ja šta više izmišljam po sebi, ali taj dan se osjećam tako. Drugi dan dođem tako totalno fem, ali jednostavno doživljavala sam - ne možeš tako da radiš taj posao, mislim mogu, to je moje. Jednostavno autovanje u poslu ide malo teže, zato što smo uvijek imali nekih saradnika. Nije to što trenutno radim, sve što sam radila u životu, tako da uvijek je bilo nekih ljudi sa strana koji su zahtijevali da krenem od drugačijeg oblačenja, ponašanja, izbora čak i lokala gdje se krećem i mnogo stvari je zavisilo, mislim nije zavisilo nego uticalo na taj neki posao. Tako da mi je to autovanje bilo malo teže i morala sam, i sad se isto dešava, i sad moram da biram kako ću da se ponašam u pojedinim institucijama jer moram da saradujem s njima, pogotovo gdje sad radim. Ako je to neka javna ustanova kao što jeste i onda to mora da bude na nekom drugom levelu nego što bih ja, tako da kažem.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

Sagovornica *A.I, 23* navodi da joj je najteže iskustvo bilo autovati se bratu jer nije znala kakvu reakciju da očekuje od njega.

Najteže? Pa mislim da nemam trenutno. Ustvari imam jedno. Samo malo. Bratu sam se autala. Jednom sam došla

kući pijana, uglavnom nešto sam bila pravo emotivna i samo sam došla i uopšte nisam razmišljala o tome, došla sam i rekla sam. Uopšte nisam imala pojma kakva je njegova predstava o tome, uvijek sam prije gledala ljude kakvi su i šta bi mogli reći, potencijalno i onda sam samo došla njemu i rekla – dragi brate, ja sam lezba i onda je on stao i rekao, pa znao sam ja to, to mi je rekao. Ja sam onda kao – kako si znao, pošto sam se tad bila ošišala nemam pojma, kao pretpostavio je i eto.

A.I, 23

A.I, 23 kao najvažnije navodi autovanje svojim bližim prijateljima zbog iskrenosti odnosa i osjećaja pripadnosti. Navela nam je primjer svoje najbolje drugarice:

Najvažnije? Pa ne znam, svako od mojih bližih prijatelja. Pa recimo toj najboljoj drugarici, njoj je bilo najvažnije jer nekako uvijek smo bili, non-stop smo zajedno, bilo mi je bitno da zna šta se dešava meni u životu jer mislim ako neko prati tok priznavanja jedne gej osobe od početka, da sasvim lakše i prihvati kasnije, u kasnijim dijelovima života, kako, šta i zašto. Jer se nekako preispitujemo zajedno, da li je to baš tako, onda ona meni odgovori, pa onda ona mene pita i tako.

A.I, 23

Snjeguljica, 25 je podijelila svoju priču koja nam ukazuje na dvije vrlo važne specifičnosti egzistencije gej osoba. Prva se odnosi na predrasudu prisutnu u ženskom društvu o lezbejkama kao osobama kojima se sviđaju sve žene. *Snjeguljica, 25* se osjećala izolirano jer je prozvana i autovana kao lezbejka i to na način da je se treba čuvati. Ovo iskustvo navodi kao najteže.

Najteži coming out. Da, jednom sam naletila na situaciju... imala sam neko čudno društvo žensko. Jednom mi se

desila situacija da kada smo bili na plaži, neko je za mene rekao: „Nemojte se presvlačiti pred njom, ona je lezba.“ Kao pomislit će nešto. Kada sam ja vrlo otvoreno konfrontirala tu osobu sa tim totalno zatucanim stavom, pa nije svaka žena... To je inače problem, kad se to do te mjere seksualizira, odnosno kada imaš tu neku izopačenu viziju gej ljudi jer nije to, mislim lični stav, to je stav koji je utemeljen u nečemu, to je način na koji su gej ljudi predstavljeni u društvu. A ona je rekla „Pa ja se zezala, znaš...“ Rekoh: „Možeš se ti zezati, ali ti to nije ok.“ Bili smo na nekoj distanci. To je bio jedan baš neugodan momenat, da me se smatra nekim seksualnim manijakom koji tako sve žene posmatra kao da su seksualni objekti i potencijalni plijen, što uopšte nije istina.

Snjeguljica, 25

Druga specifičnost jeste da je *Snjeguljica, 25* svojim coming outom ohrabrila svog najboljeg prijatelja da i on prihvati sebe i kasnije počne sa vlastitim procesom. Jedna od ključnih spoznaja koja doprinosi osnaživanju gej osoba je spoznaja da nisu sami i da postoje ljudi koji dijele ista iskustva i probleme.

Pa, najvažniji coming out mi je bio coming out prema mom najboljem drugu. I taj coming out je zapravo pomogao njemu da se on meni autuje, ali dosta, dosta, dosta godina poslije. I to je recimo, taj coming out je za mene značajan zato što sam na taj način pomogla nekome... jednoj drugoj osobi koju užasno volim da malo sebi posloži kockice u glavi i da realizira tu jednu vrlo bitnu činjenicu da može nakon toga da ne prolazi isti... Možda sam mu skratila ovaj moj proces, možda mu je bilo lakše recimo taj coming out mi je značajan bio..

Snjeguljica, 25

Sabini, 31 je najteže autovanje bilo kada je odlučila reći

prijateljici, koja je super reagirala. Iako ovo iskustvo svrstava u najteže, *Sabina, 31* navodi da se kasnije i sama pitala kako je moguće da se plašila to reći. Ovo iskustvo ujedno predstavlja i najvažniji coming out za *Sabinu, 31*.

Kada sam rekla jednoj prijateljici, koja me super iznenadila, još sam mlađa bila tad, meni je bilo, joj, kako će ona reagovati i na kraju ovako, sve joj kažem i ona je tako super reagovala da sam se ja pitala kako sam se uopšte mogla plašiti toga. Bilo stalo do njenog mišljenja, ona mi je pravo važna osoba, i zbog toga me bilo malo strah. Pa ništa, sjedile smo u nekom kafiću bezveze, normala, uz piće neko, kroz neku laganiju priču i to, provlačila i normala.

Sabinu, 31

Za *M.J, 29* najteži coming out je bio coming out samoj sebi sebi. Ovaj coming out je okarakterizirala i kao najvažniji coming out:

Mislim da je to bio dug, dug proces. Bilo mi je kasnije veoma krivo što je to toliko trajalo. Problem je bio što sam ja stvarno to sve sama proživljavala, ja sam otkrila internet sa 22 godine, to je stvarno katastrofa. Da sam iole išla na neke forume, na neke chatove ili nešto, da ja otkrijem neke ljude, vjerovatno se ne bih osjećala toliko usamljenom u svemu tome. Iskreno sam vjerovala da sam ja jedina osoba koja je lezbejka. Vidjela sam ja na filmovima i knjigama, ja sam bila dosta upućena šta i kako, ali sam vjerovala da u mojoj sredini, u mjestu u kojem živim, ne postoji osoba koja je iste orijentacija kao ja. Tako da sam se osjećala veoma usamljeno ustvari.

M.J, 29

Za *H, 26*, najteži coming out bio je prijatelju, a najvažniji roditeljima. U oba slučaja sagovornica je naišla na razumijevanje.

Najteže mi je nedavno bilo, jednom prijatelju sam u principu rekla, zato što on nije friendly, ne smatra da je to išta normalno. Ja se družim s njim dugi niz godina, sjedili smo u jednom kafiću, i on mene pita ima li šta, ja uporno govorim nema, zna da se nešto dešava i onda sam fino rekla – e slušaj, ja ti moram reći nešto. I on je to prihvatio sasvim ok, što je za mene bilo iznenađujuće. Ja sam mislila da će on reći, ok ne želim više da se družim s tobom i to je to. Ali s njim je bilo najteže. Ostali su bili ok. To je najteže bilo, a najvažnije mi je bilo to mislim, roditeljima, logično.

H, 26

Za E.M, 24 coming out majci predstavlja i najteži i najvažniji coming out. U njenom slučaju se pokazalo da strah i odgađanje nisu imali svrhu, te da je shvatila da je to mogla i ranije uraditi:

Upravo taj. To kad sam materi rekla. Rekla sam joj na kraju i, za divno čudo, mislim nije za divno čudo, al' ovaj, imala sam pozitivan feedback i nisam doživjela nikakvo osuđivanje ili nešto tog tipa. Tako da je to u biti najveća drama bila oko toga kako ću ja to reći i to što sam ja to krila par godina. Ona je znala da se nešto dešava, ali nije znala šta se dešava jer ja to jednostavno nisam mogla da izustim. Ja sam htjela hiljadu puta, ali ne može, neće jezik. Na kraju, kad sam to rekla, u stvari sam shvatila da sam ja to mogla reći i odmah i da apsolutno ne bi ništa promijenilo.

E.M, 24

B.Č, 29 je ranije u tekstu podijelila svoje nezavidno iskustvo o coming outu te je umjesto odgovora na ovo pitanje podvukla značaj vlastitog izbora i odluke u procesu coming outa:

Ne, ne, meni je najgore što ja ne mogu birati ni kome, ni

kada ni kako, a meni je to i prvi i drugi put bilo u potpunosti oduzeto od mene. A ono što sam ja, je uvijek bilo kroz neku priču, pa su ljudi sami nekako došli do zaključka.

B.Č., 29

Štrumfeti, 29 je nateži coming out bio mami. Ona je u svojoj priči opisala kako je taj coming out predstavljao proces, te je započet ne njenom voljom već posredno. *Štrumfeti, 29* je ovo i najvažniji coming out.

Najteže autovanje bilo mi je mami, to moje autovanje mami nije proces gdje sam se ja autovala, nego je došlo do autanja posrednim putem, jer je moja mama saznala da sam ja lezbejka, a da joj ja nisam rekla. I to mi je bio najteži period koji me je dovodio do toga da s mamom nisam razgovarala po mjesec dana, da je mama imala ispade neke i za sve probleme na svijetu je krivila mene, da smo bile u jako lošem odnosu, nismo se slagale apsolutno nikako, nismo mogle da uspostavimo ni najbanalniju komunikaciju a da se ne posvadamo, tako da je to autanje mami bilo najteže zato što mi je to donijelo nekako najviše nemira i najviše problema mi je stvorilo i taj proces prihvatanja od strane mame je proces koji je najduže trajao tako da u svakom smislu, u smislu dugotrajnosti i u smislu neke težine i posljedica, ono definitivno autanje mami je bilo najgore. (...) To (autanje) mi je i najvažnije bilo, zato što sam sa mamom uvijek bila daleka, bilo mi je žao što je tako i mislim ako se izuzme taj proces gdje smo nas dvije došle dokle sad jesmo, ono mogu reći da mi je nevjerovatno drago da sam out mami i da sam out porodici jer znam kroz šta sam ja prošla kada sam tek krenula u taj proces prevazilaženja i znam šta danas moji prijatelji kroz šta prolaze i šta im se dešava kad žele da se autaju svojim, a ne mogu i koliko im je teško i koliko im smeta to što ne mogu sa svojim najbližim da budu otvoreni, tako da zbog

toga mogu reći da je to definitivno najvažnije, jer nekako kad sam mamu prelomila, sve se prelomilo.

Štrumfeta, 29

B, 23 očekuje da će joj najteže autovanje biti kada odluči reći porodici. Do sada joj je važno što je rekla prijateljici i bliskim osobama:

Do sada? Pa prijateljici i ljudima koji su bliski meni, s kojima sam svakodnevno u kontaktu, prijateljima najbližim. (Najteže) nije još uvijek bilo, ali će to... to smatram u porodici, kada se autam, to će mi biti najteže.

B, 23

Miki, 27 navodi da joj je najteže bilo kada je baka saznala da je lezbejka. Njen coming out proces predstavljen je ranije u tekstu i nije naišao na mnogo odobravanja u porodici. Na pitanje koji joj je najvažniji coming out, Miki, 27 je odgovorila:

Najvažniji je prva moja prijateljica. To je bilo da sebi dokažem, tj. kad sam prvi put rekla nekome, ja nisam mogla reći, ja sam to sve napisala. Ja sam njoj rekla da ja imam osjećaje i da sam se zaljubila. Za nju je to sve bilo ok, ali kad sam rekla „cura“, ona je morala malo da svari to sve, ali je, na kraju krajeva, sve to prihvatila. E to. Inače, i dan danas mi znači kad prijatelji to prihvate, iskreno prihvate, ne tipa ono „e, super to“, ali te nikad ne pitaju kako ti je, jesi li dobro, je li ima neko ko ti se sviđa, kako ti je u vezi. To mi je, definitivno, najvažnije. Ja bih voljela da moja baka to može prihvatiti, s obzirom da sam najviše vezana za nju, ali ne bih htjela u tom pogledu da je razočaram, tako da znam da definitivno to nikad neću moći, niti da joj kažem niti da ona to prihvati.

Miki, 27

Nataša, 38 navodi da joj je najvažnije autovanje bilo porodici. Dio Natašine priče u kojem ona objašnjava zašto je za nju coming out porodici bio značajan naveden je ranije u tekstu. U odgovoru na ovo pitanje, *Nataša, 38* opisuje svoje najteže iskustvo coming outa:

Najteže autovanje mi je bilo još jednoj bliskoj prijateljici, kojoj nikako nisam mogla da se autujem i to do nedavno, točnije do prošle godine. To nas je dovelo do raznih problema, da sam se ja vremenom distancirala, pa se ona onda u međuvremenu udala, ima muža. Ja sam joj se pokušala na neki način parcijalno autovati prije nekih desetak godina, i onda sam čula jednu šalu na taj račun, mislim da oni tu nisu mislili ništa loše, ali ipak zbog toga sam prestala s procesom autovanja iz tog razloga i pomislila da im se nikada neću autovati. U međuvremenu se ta prijateljica prestala družiti s tom ekipom, a kako je njima bilo stalo, onda su se oni naljutili na mene, zašto im se ja više ne javljam? A opet ja, nisam mogla da im kažem što im se ne javljam, a ipak nisam htjela da ih izgubim. To je sve bilo gore i gore, do onog momenta dok im nisam napisala i poslala mail u kojem sam im rekla možete me se odreći za sva vremena ali ja sam lezbijka, jer sam shvatila da sam tim distanciranjem svejedno ih izgubila iz svoje svakodnevnice i da sam matematički na istom, pa bolje da budem iskrena.

Nataša, 38

Coming out u najvećem broju slučajeva predstavlja veoma težak proces i svaka osoba mu individualno pristupa jer u tom periodu osobe i same sebi otkrivaju svoju seksualnu orijentaciju. Za to vrijeme, osobe se suočavaju sa saznanjem da su drugačije, postoji mogućnost da tu činjenicu prvobitno negiraju, a nakon toga nastupaju pozitivna osjećanja ponosa i samopoštovanja. Otkrivanje svog identiteta drugim ljudima nastupa kada osoba poželi da se

prestane skrivati.⁵⁰ Iako je coming out cjeloživotni proces, otvaranje prema ljudima donosi olakšanje i doprinosi osjećaju samopouzdanja. Pitale smo sagovornice da nam kažu, bez detaljnih objašnjenja, kakvo značenje one pripisuju procesu coming outa, pokušavajući da utvrdimo do koje mjere su pozitivna osjećanja olakšanja, osnaživanja, samopouzdanja i ponosa prisutna i prožimaju coming out.

Coming out znači *prihvatanje sebe*:

Pa prvenstveno prihvatanje sebe. (...) Ja nisam nikad čak imala taj trenutak da ja moram sad sebe da prihvatam ili da razmišljam, bože da li sam ja nešto pogrešno ili šta, mada kažem, išlo je to nekako spontano, ali baš iz tog razloga je bilo da kažem valjda sasvim prirodno i drugim ljudima, jer nije nikad bilo nikakvih tu problema, nekog, ne znam, nekog teškog zraka između bilo koga, mene i mojih bliskih ljudi ili ne tako bliskih ljudi, jer bila sam ok sama sa sobom i onda su i drugi bili.

Roza, 25

Coming out je *proces oslobađanja*:

Proces oslobađanja, da mogu živjeti svoj život bez ikakvog skrivanja, bez napetosti, bez laganja. Kad je Božić, Bajram, praznik, da ja ne moram doći sama, da mogu doći sa svojim partnerom.

B, 23

Coming out proces je bitan za osvješćavanje na mikro-nivou i borbu protiv homofobije:

Pa bitan je... mislim da je jako bitan jer, to sam i prošli put

⁵⁰ Razumjeti i podržati. *Prihvatanje seksualnih i rodničkih manjina u obitelji*, Lezbejska organizacija "Lori", Rijeka, 2007, str. 27

govorila, kad bi recimo svaka osoba rekla bar deset svojih prijatelja oko sebe, sigurno bi promijenila njihovo mišljenje. Recimo, ako su te prihvatili kao prijatelja prihvatit će te valjda i tako. Onda bi oni promijenili mišljenje i mislim da bi se generalno mišljenja ljudi o gej ljudima promijenila zbog toga, jer hej, vidi, ja sam, tu sam, nisam ništa drugačija od ostalih ljudi. I ako tako tvoji najbliži shvate, valjda će onda vremenom i ostali ljudi to.

A.I, 23

Coming out proces je važan jer prijatelji zaslužuju da znaju, a ja želim biti iskrena:

Pa to je super zato što možeš ostvariti jedan vrlo zdrav odnos prema prijateljima. Kada ti je teško i možeš da im ispričaš cijelu istinu, znaš. (...) To sam radila prije, dok nisam još bila out – znaš, imaš jedan problem i hoćeš najboljoj drugarici da kažeš koji je to problem, pa onda samo zamjeniš uloge: „on me ostavio zato što sam ja...” i uvijek imaš nekako osjećaj da pričaš polovične stvari i da dobijaš pogrešne, odnosno polovične neke savjete. I od ljudi koji te vole, dobiješ taj neki feeling i feedback i znaš kome možeš reći. To je definitivno tako. Jednostavno, fer je i prema drugima, da znaju – ne s kim imaju posla – nego da znaju, jednostavno zaslužuju da znaju, ljudi koji te vole zaslužuju da znaju.

Snjeguljica, 25

Coming out proces služi da se otklone frustracije laganja, petljanja, neiskrenosti. Coming out donosi sklad sa samom sobom i sa svijetom:

Pa za mene coming out proces predstavlja bitan proces da bi se čovjek riješio nekih frustracija i da bi se riješio eventualnih problema na koje se nailazi kada nisi out nekome,

od samog laganja, petljanja, neiskrenosti u odnosima i svega ostalog. Mislim da kada čovjek nije out sebi, sebi prvenstveno, a onda ljudima sa kojima svakodnevno komunicira na nekom bitnom nivou, mislim da to stvara osjećaj frustracije i ružne osjećaje u samoj osobi koja nije out. Tako da mislim da bismo bili u skladu sa sobom i svijetom da moramo biti out.

Štrumfeta, 29

Coming out doprinosi stvaranju svijeta u kojem neće biti potrebe za coming outom:

Vrlo često razmišljam da li je to bitno ili nije bitno i dolazim do zaključka da je naravno bitno, ali isto tako vrlo često shvatam da se ne da uopšte o tome govoriti. S druge strane, naravno, razmišljaš da li će odnos drugih prema tebi da se promijeni, ja sam bila u nekim situacijama kada sam odlučila da to jednostavno kažem. Bile su i poslovne situacije kada sam to rekla, suočavala sam se sa svakakvim reakcijama, ali definitivno bi voljela da idemo prema tome da ovo postane svijet u kojem se o tome može slobodno razgovarati ili da uopšte nema potreba da se to radi. Pa da, u nizu nekih situacija, to nije bitno, ali ti imaš potrebu, kao na primjer poslovna situacija u kojoj svi opuštено sjede nakon sastanka za ručkom i razgovaraju o svojoj porodici. Mislim banalan primjer, ali jako se često dešava, mislim ja sebe u tim situacijama hvatam da promislim o tome šta da kažem i da je za mene to velika odluka. I onda kada sam rekla i onda kada nisam rekla, bila sam suočena sa dilemom. Morala sam da sjedim i da u takvom društvu razmišljam o tome.

V, 36

Coming out je značajan za odnos sa roditeljima i širom familijom.

Meni ne predstavlja mnogo, drugima kao predstavlja mnogo. Mislim, jeste jedna od težih tema o kojima se treba pričati i razgovarati, ali nikada nisam doživjela. Jednostavno osjećam se gej i postala sam gej, imala sam iskustva takva i takva, otišla sam negdje, živjela sam kako sam željela i to je to. Jednostavno kad se vratiš, doživjela sam mnogo nekih stvari. I onda kažeš ok, ako trebaš da finiširaš coming out, onda će to znati i roditelji i da to bude kako treba. Eto i to je taj moj coming out. Uglavnom sa roditeljima i sa familijom, nisu tu samo roditelji uključeni, uključena je i šira familija.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

Coming out je prirodan, neplaniran proces:

A bitno je... što se mene tiče taj coming out nije ni postojao nekako u mom životu, jer to je sve postepeno išlo nekako, nisam morala posebno nekome reći sjedi da ti kažem. Stvarno je to nekako išlo prirodnim putem. Možda ja nemam potrebu u biti da govorim nekome, to sam ja i stvarno nemam, ništa ne krijem. Tako da mi je drago što nisam morala možda prolaziti kroz te teške trenutke s nekim ljudima.

Sabina, 31

Coming out je olakšanje i iskrenost:

Ja sam to uradila neplanirano, svako treba to da uradi kad misli ili ne misli da to treba da uradi, to je individualno od osobe do osobe. Neko to krije čitav život i to mu je ok, ja jednostavno ne mogu da živim u laži prema sebi i prema ljudima koje volim i do kojih mi je stalo. Jednostavno moram reći, ok takva sam, ako me ne prihvataš shvatit ću, ali da znaš, tako i tako stoji stvari. Pa meni je iskreno pao kamen sa srca kada sam ja rekla, bilo mi je... super sam se osjećala

bez obzira što sam ja na njih prebacila jako velik teret, to je nešto što roditelji ne očekuju svaki dan od svog djeteta.

H, 26

Coming out proces je nevažan i ne predstavlja ništa posebno važno u životu:

Za mene, ništa posebno, jer ja nisam uopšte doživjela taj proces. Ja sam pred starom doživjela taj proces jedino, ali što se tiče ostalih ljudi, stvarno ga uopšte nisam prolazila. Mislim, znam šta je coming out proces za mnoge ljude i da je to jedna jako teška stepenica u priznavanju i sebi i ljudima oko sebe. Ja stvarno nisam imala taj problem, tako da nisam ni nikad doživjela taj proces osim u tom slučaju sa starom.

E.M, 24

Coming out je proces prihvatanja alternativne verzije realnosti:

Pa ja vjerujem da je to različito, za različite ljude. Isto tako vjerujem, da sam ja najgora varijanta toga, kako netko može prihvatiti sebe, pa onda morati proći kroz sve to, pa onda s godinama isplivati na drugu stranu. Ima ljudi kojima to uopće nije teško. Ja znam, bar dvije ženske osobe bliske meni, koje kada biste sreli i da sada sjede s nama, rekle bi, ustvari ja znam da one ne lažu, da je to njima bilo lako. To nekim ljudima nije problem. Nekako do kraja ne mogu vjerovati u to, da je to tako jednostavno, ali ima dosta ljudi koji kažu da im to nije bio veliki problem i neki fazon. Meni je bio veliki problem zbog svega što sam ja percipirala da ću izgubiti, i kad sam sebe još nekako dužlje počela organizirati, zašto taj veliki strah? Ja sam, ne znam za druge odgojena od strane jako liberalnih ljudi, ali ipak dosta patrijarhalno. Kada nekada sebe posmatram

izvana, isto kao da me netko othranio da nekome budem perfektna supruga. Iako ja znam moje roditelje, i znam da oni nisu takvi, i da oni nisu imali tu namjeru, i vjerujem da kada biste sada njih intervjuirali da bi im zadnja namjera bila da odgoje djevojčicu u perfektnu udavaču. Ali ja kad poravnam te moje akcije, i ono što je meni bitno, i što mene uznemiri, i šta ja nudim u vezi, nekako u sebi prepoznam onu klasičnu heteroseksualnu ženu, koja je spremna ispeći meso, spremiti pitu, i biti sretna kada su i drugi sretni. Tako da mislim, da je za mene taj coming out proces, kao jedno prihvaćanje alternativne verzije moje realnosti.

Nataša, 38

Coming out je težak i bolan proces:

Meni je bio važan jer sam ga uspjela preživjeti. Bile su te dvije godine kada sam bila u stanju depresije, deset-petnaest kila lakša u odnosu na sad, gdje sam bila na rubu toga da se ubijem, iz nekih raznih razloga, ali eto, ja prošla.

B.Č., 29

Coming out proces je mučan:

Pa joj, predstavlja mučenje teško jer ja sam imala, da kažem, dva takva slučaja kad sam i direktno i indirektno htjela da kažem svojim, međutim...

Miki, 27

Iz odgovora sagovornica možemo zaključiti da je značaj coming outa, kao i sam coming out, različit za svako iskustvo. Ono što možemo izvući kao zaključak iz većina priča koje su s nama podijelile sagovornice jeste da, iako može biti bolan i mučan proces, coming out doprinosi osnaživanju i samopouzdanju svake osobe.

Posljednje pitanje u nizu pitanja o coming outu, glasilo je *Zašto nisi out pred ostalim ljudima*. Ovim pitanjem nije bila

namjera da se dobiju odgovori od sagovornica o tome pred koliko su ljudi one out, odnosno kome jesu, a kome nisu. Cilj je bio da se stekne uvid u razloge zbog kojih se sagovornice ne usuđuju iskoristiti iz sigurnog, kao i da saznamo kako se one osjećaju u široj društvenoj zajednici sa svojim identitetom. Odgovori su pokazali, kako se nažalost moglo i očekivati, da naše društvo i dalje nije spremno da integrira neheteroseksualnost kao *normalnu* na nivou svog svakodnevnog djelovanja. Iako postoje primjeri koji suprotno potvrđuju, ipak je kod sagovornica prisutan strah da im njihova neheteronormativnost može stvarati probleme u javnom prostoru, na radnom mjestu i među grupama ljudi s kojima se susreću na različite načine.

Nisam out iz straha, straha za sebe i straha da ću povrijediti bliske ljude. A pred ostalima, ovako pred javnošću, iz straha da će me neko povrijediti, da će biti problem jer realno nije sigurno ovdje da prođem kroz grad i da čuvam djevojku za ruku.

B, 23

Citirana B, 23, V, 36 i H, 26 su na sličan i vrlo kratak način odgovorile na ovo pitanje. Nisu out pred *ostalim ljudima* jer biti out nije prihvaćeno, ugrožavajuće je i može ih povrijediti.

Ako nisam out, onda nisam zato što mogu možda da me ugroze i to je taj razlog.

V, 36

Zato što ljudi ne prihvataju.

H, 26

Od petnaest sagovornica, njih pet su se osvrnule na posao i strah da na poslu ne bi bile prihvaćene te da bi coming out mogao dovesti do posljedica. U zemlji u kojoj je formalno-pravno zabranjena diskriminacija pod osnovu *spolnog izražavanja ili*

*orijentacije*⁵¹, i dalje postoji vrlo realna bojazan da jedan od naših identiteta može ugroziti poslovni status.

Sagovornice su nam rekly sljedeće o tome *zašto nisu out pred ostalim osobama*:

Ne znam je li ovo koristim samo kao ispriku, ali nisam out sa svima iz razloga što mislim da kad bih bila out, oni bi narušili mogućnost da budem uspješna u svom poslu. Ja sam dovoljno arogantna da mislim da je moj posao jako bitan, jer se ne radi o profitu, već o pomaganju ljudima. Mislim da te ljudi nekad gledaju kroz prizmu toga, i ako radiš sa nekim ko je možda konzervativniji od tebe, možda bi oni mogli narušiti efikasnost u mom radu u BiH. Iz tog razloga nisam out sa svima, mada nisam sigurna do kraja da li sam iskrena sa sobom, ali čini mi se da kad ne bih imala tu prepreku, da me više ne bi bilo strah, da bih se mogla slikati sa slikom, imenom i prezimenom u novinama, jer sam i sama preživjela Golgotu, osim fizičkog nasilja što bi stvarno bilo jako ružno.

Nataša, 38

Nisam out iz razloga što radim jedan senzibilan posao i bitan i ne želim da to pokvarim. Koliko god zvučala i logično i nelogično, kukavički, jednostavno meni je važniji moj posao od toga recimo da budem u društvu javno eksponirana. Važniji mi je posao koji radim jer je to nešto što je napravljeno kako treba i jednostavno ne želim da se to ugasi zbog moje seksualne orijentacije, odnosno mog rodnog identiteta. Nije mi toliko bitno, jer ja živim taj svoj rodni identitet onako kako želim.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

Pa nisam zato što mislim da bi promijenili možda mišljenje o meni i da bi bilo teže kasnije i za posao i na fakultetu,

51 Zakon o zabrani diskriminacije BiH, član 2.

da ne bi bilo isto kao prije, kao sad. Kad dodem i pričam nešto, sve je ok, sve je normala, međutim, kad oni izraze neko ružno mišljenje prema gej populaciji... a i nemam namjeru zato što je meni bitnije da bliži ljudi znaju, jer nekako njima ću se pravdati, a ovima ostalima šta me briga, tu ste mi usput.

A.I., 23

Hm, kako da to objasnim. Isto kao što je samorazumljivo da neki ljudi imaju heteroseksualni identitet, tako ja vrlo često polazim od toga da je meni totalno samorazumljivo da sam ja gej. Sa nekim ljudima, s obzirom na te stavove kakve imaju, ne želim uopšte da raspravljam o tome i često nemam ni potrebu da raspravljam o tome. Mislim da je jako nezahvalno u ovom okruženju i društvu baviti se nekim određenim poslom i biti out, zato što, koliko god da čovjek misli da je u tolerantnom okruženju, to su priče koje se povlače i koje mogu nekad biti, što je nelogično, ali mogu biti upotrijebljene protiv tebe, na primjer „ti štetiš našoj firmi“, „ti narušavaš reputaciju naše kompanije“. I takve stvari. Ne živimo u Holandiji, da se razumijemo, i te stvari bi se ipak na neki način mogle odraziti na ljudsku egzistenciju i to je ono što je tužno.

Snjeguljica, 25

Ljudi sa posla mi nisu važni i ne bi da znaju čisto zbog situacije u državi i šupka svijeta u kojem živimo, ali bi bilo super raditi na mjestu na kojem možeš biti out, ali ja tu ne radim.

B.Č., 27

Štrumpfeta, 29 navodi da joj nije bitno biti out pred ljudima koji joj i sami nisu bitni.

Pa ja nisam out jer mi nije bitno, zato što ti ljudi ne znaju ni gdje radim, ni gdje izlazim i ono ne znaju ni neke najgluplje

stvari o meni tako da nema potrebe ni to da znaju.

Štrumfeta, 29

Slično kaže i *Sabina, 31*. Ona navodi da je out pred svima, međutim ne smatra da mora svoju seksualnu orijentaciju sa svima uvijek dijeliti.

Ja sam pred svima out. Stvarno, mislim ne moram sada, ako sjedim na nekoj kafi ili imam neki poslovni sastanak, da dođem i odmah kažem ja sam to i to. Normala, ne moram odmah sve, malo to meni i smeta, kao ovako kad bi ti neko došao i odmah rekao sve šta je u životu.

Sabina, 31

Sagovornica *E.M, 24* ne priznaje proces coming outa kao proces koji je proživjela. Kako se ne identificira i ne kategorizira, smatra da je coming out nešto što se na nju ne odnosi. Međutim, ona više govori o privatnoj sferi života, ne javnoj i poslovnoj. *E.M, 24* se ne bavi simbolikom i značenjima procesa coming outa široj društvenoj zajednici. Ipak, ne možemo reći da njena priča ne predstavlja politički iskorak jer je svoj *različit* identitet potpuno uronila u *normalnost*. Ipak nemoguće je poništiti postojanje coming outa, jer definira situaciju u kojoj druga osoba spoznaje nešto o nama. Vidljivo je ovo i u priči *E.M, 24* koja ipak spominje coming out mami, iako mu ne pridaje važnost.

Kojim ostalim ljudima? (smijeh) Out. Ne sviđa mi se taj termin. Obzirom da se ne identificiram, autovanje mi se uopšte ne uklapa u tu moju sliku, taj moj profil. Tako da, ne znam sad, ja kad bih bila sa ženom, sasvim bih normalno izašla s njom na piće i vani i otišla, ne znam, bilo gdje i ponašala se sasvim normalno kao da sam s muškarcem. Znači, nemam taj problem, uopšte ne. Ne može se primijeniti to autovanje na mene, osim u tom jednom slučaju koji je završen i mene mati i dan danas pita imaš li kakvog

momka, imaš li kakvu ženu. Ja joj kažem nemam. To sam autovanje sasvim preskočila nekako, nije me dotaklo.

E.M., 24

Galicija, 44 je najviše out u smislu onoga čime se bavi. Kao aktivistkinja za LGBT prava, ona tu činjenicu nikada ne krije. Ali, slično stavovima *Štrumfete, 29* i *Sabine, 31*, ne smatra da je seksualna orijentacija nešto što treba da se dijeli sa svima i u svakoj prilici.

Ja kad krenem za bilo šta što ima veze sa LGBT populacijom u Sarajevu, ja to recimo ne krijem od roditelja, ne u smislu seksualne orijentacije nego nečega u čemu sam jako aktivna, ja tražim đavola. Moji roditelji su jako davno vrlo jasno stavili do znanja da im je to fuj, odvratno i bolesno. I da ne žele da znaju ništa o tome. Ja sam to poštovala. Ne mislim da nisam out pred drugim ljudima. Kažem stvarno mi nije bitno to nešto, generalna populacija i to. Isto tako moja seksualnost kao i vjersko opredjeljenje ili ne znam šta nije nešto s čim mislim da trebam mahati. Ako dođemo u razgovoru do toga, pa dobrodošlo, ja se neću kriti, ali sad da u aplikaciji za posao napišem dobar dan, ja sam lezbejka, ne vidim svrhu. Ja napišem da sam aktivista za prava LGBT osoba u smislu onoga što cijenim, što su moje vrijednosti. A sad, ja planiram napraviti Pride, planiram pronijeti duginu zastavu, pokazati da je to uredu, ko do sada nije skontao mora da je slijep. Ja stvarno ne krijem ništa.

Galicija, 44

Miki, 27 navodi da je stigmatizacija lezbejki ono što nju koči da bude opuštена u javnosti. Kontinuirano stigmatiziranje, upiranje prstom i razlikovanje svakoga ko ima stvarni ili percipirani neheteroseksualni identitet dovodi do povlačenja i snažnijeg taktiliziranja svake osobe koja prolazi coming out proces.

Šta ja znam. Ja uvijek imam to nešto što me sprječava, što uvijek mislim, ok sad će te malo drugačije gledati. Imala sam inače problema s tim da... ma sve je to ok, samo nemoj mene. Znaš, samo nemoj mene. Uvijek sam mislila da niko na meni to neće ni skontati, ni primijetiti i mrzim kad ljudi namjerno pitaju „je li ona lezbejka?“ ili tako nešto. To me žvciralo, mislim, to se takvim tonom kaže kao da se radi o „hej, jebote, je li ona ratni zločinac?“ ili tako nešto. To me žvcira, tako da samo onim ljudima koji meni znače, ja ću reći. A sada, nemam baš neku potrebu da saopštim to nekome ko mi ne znači.

Miki, 27

Sagovornice su podijelile s nama svoja iskustva coming outa, najteža i najvažnija, hrabra i usputna, ilustrirajući složenost procesa integriranja neheteroseksualnog identiteta u svoj život. Njihove priče pokazuju koliko su iskustva različita, koliko ih različito vrednujemo i tumačimo. Zajedničko ovim iskustvima jeste složenost procesa coming outa, njegova dugotrajnost i stalno pregovaranje o tome kada, kome, gdje i kako se autovati. Sagovornice su potvrdile da *coming out* vodi osnaživanju, povećanju samopouzdanja te da je ključno da on bude samovoljan, da predstavlja vlastitu, promišljenu odluku.

Svakodnevni život. Lejla Huremović

Svakodnevni život

Ja imam istu grupu prijatelja od srednje škole, dakle preko 10 godina. I imam jako jako širok krug poznanika, ali ti moji pravi prijatelji su... e to je isto zanimljivo, neki od njih... uglavnom, družim sa queer ljudima. Mislim na queer koji ne podrazumijeva te neke seksualne manjine nego način razmišljanja. Jako je zanimljivo da kad smo se počeli družiti bili smo jako mladi i u biti niko nije bio svjestan neke svoje seksualnosti koja možda nije ono što je većina ili šire prihvaćeno, ali opet smo se znači našli, opet smo se družili i tek poslije smo, valjda zajedno podržavajući jedni druge, osvijestili te neke svoje raznobojne identitete. Dakle, to nije bio razlog početka bilo kakvog druženja. (...)
Roza, 25

Treći dio analize prenosi crtice iz svakodnevnog života petnaest žena koje vole žene iz Bosne i Hercegovine. Životnu dob sagovornica navodimo kao jedan od elemenata u analizi jer su godine, pored drugih trenutnih relacija, i dio situacionog identiteta, tj. uvjetuju i trenutne pozicije iskustva, znanja, potreba, želja itd. Tri sagovornice imaju 23 godine, jedna 24, dvije 25, jedna 26, dvije 27, dvije 29, i po jedna 31, 36, 38 i 44 godine. Kako je vremenski period između najmlađih i najstarije sagovornice malo više od 20 godina, priče koje donosimo kroz ovu analizu, mogu pokazati ima li, ili nema, razlika koje su određene generacijskim specifičnostima. Intervjui pokazuju, kako će se malo kasnije vidjeti, da generacijske razlike postoje najviše u organizaciji svakodnevnog života i odnosa prema provođenju vremena.

Određene razlike u slobodi ponašanja i osmišljavanju provođenja slobodnog vremena, uzrokuje i samo mjesto u kojem žene žive, jer veličina grada, bar kako to objašnjavaju neke od sagovornica, određuje neke aspekte kvaliteta ličnog i javnog života.

Gradovi koji su bili uključeni u istraživanje su sljedeći: Sarajevo – sedam žena, Tuzla – pet žena, Banja Luka – jedna žena i Zenica – dvije žene. Ukrštanjem varijabli kakve su mjesto življenja, dob sagovornica, da li su trenutno u vezi ili ne, uz sve one karakterne osobine, koje su se mogle čitati iz njihovih odgovora (a koje nisu bile predmet naše analize, jer nadilaze naša znanja), dobijamo jedinstvene životne situacije, koje, kako će se pokazati, imaju zajedničkih činilaca, ali su, svakako posebne u svojoj svakodnevnosti.

Skrećemo pažnju i na specifičnost koja se pojavila tokom rada na analizi intervjua. Naime, prvobitna ideja je bila predstaviti životne priče lezbejki i biseksualnih žena u BiH, ali kada smo dobile sav materijal, ispostavilo se da se nijedna od petnaest žena nije identificirala kao biseksualna žena. Ta činjenica je u mnogome izmijenila koncept oko kojeg je trebalo da se gradi analiza. Sa druge strane, govoreći o svojim prvim emotivnim i/ili seksualnim iskustvima, te o osjećajima privlačnosti, nekoliko sagovornica je pričalo o svojim ranijim iskustvima sa muškarcima. Možemo zaključiti da iako neke od žena imaju emotivnih i tjelesnih iskustava sa suprotnim spolom, one tu vrstu iskustva ne doživljavaju kao značajnu u građenju svog seksualnog identiteta. Privlačnost prema muškarcima, kod onih sagovornica koje su imale tu vrstu iskustava, nije bila postojana kategorija, i bez ulaženja u psihološka tumačenja, a na osnovu cjelokupnih priča, možemo samo istaći da su one kroz ta iskustva shvatile dubinu svojih potreba emotivno-erotskog vezivanja za žene, utvrdile se u svojoj seksualnoj orijentaciji i prihvatile sebe.

Pitanje koje je uvelo u predstavljanje svakodnevnih života žena koje vole žene, bilo je o društvenom životu u smislu *mjesta na koja izlaze i kruga ljudi sa kojima se druže*. Velika je međusobna sličnost bila među ovim odgovorima i svi odgovori vezana za ova dva pitanja, mogu se podijeliti u dvije grupe. Što se tiče mjesta – one koje izlaze po klubovima/kafićima/restoranima i one koje ne izlaze, tj. druže se *po kućama*. Što se tiče društva – one koje ne klasificiraju svoja prijateljstva prema spolnim, rodnim ili seksualnim identifikacijama, i one koje su svoj društveni život u velikoj

mjeri i svjesno, separirale.

Kako u gradovima u kojima žive ove žene nema, takozvanih, gej klubova, one žene koje su rekle da izlaze, izlaze na ona mjesta za koja važe za *gay friendly*, jer se na takvim mjestima osjećaju slobodnije da pokažu bliskost, ako požele (mogu se poljubiti sa partnerkom i slično). U svakom od ovih gradova postoje takva mjesta, sudeći prema odgovorima, a najviše ih je, očekivano, u Sarajevu. Žene iz Sarajeva su navele šest konkretnih mjesta gdje izlaze. Ostala mjesta su ostala neimenovana, i u pitanju su obični restorani, kafići, kafane.

Izlazim na mjesta na kojima se osjećam ugodno, gdje mogu da normalno razgovaram, gdje ne moram da se nadjačavam sa muzikom i mjesta u kojima iole mogu, na neki način da ispoljim tu svoju, to svoje lezbejstvo, da tako kažem, na način na koji želim, da eventualno nekad i poljubim neku svoju djevojku i tako.

M.J, 29

Roza, 25 kaže da joj je muzika odlučujući faktor prema kojem bira mjesto za izlazak:

(...) samo mjesto izlaska uglavnom je određeno muzikom, i naravno da nema tu nekih kretena i da nema ljudi koji će praviti probleme nevezano za bilo koji razlog zbog kojeg će oni napraviti probleme, ali znači muzika nekako određuje mjesto izlaska (...).

Roza, 25

U drugoj grupi su one žene koje su rekle da slabo izlaze, već da se više druže sa malim brojem ljudi, u privatnosti svojih/tuđih domova.

O političkoj potrebi da postoje gej klubovi, progovorila je jedna sagovornica:

Eh ovako, što se tiče mjesta, mislim da LGBT populacija mora imati posebna mjesta, ne može normalno izlaziti na sva mjesta koja postoje u gradu ili institucije, nebitno, koncerte, to se sve nekako bira, dakle normalno je da se dešava da izlazim na neka mjesta koja su više otvorena, trenutno izlazim samo po lokalima gdje ja mogu da izražavam taj svoj rodni identitet, a ne da imam „all eyes on me” i to se dešava. Znači to je moguće i izlazim na takva mjesta i normalno da biram takva mjesta zato što želim da se ponašam kako želim. A što se tiče institucija i nekih drugih ustanova, e tu se već ponašam u skladu sa kodeksima tih međunarodnih ustanova.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

Krug prijatelja kojima su naše sagovornice okružene nije drugačiji od kruga prijatelja bilo koje druge osobe. Sve su istakle da se druže sa ljudima koji im prijaju, koji su im prijatelji_ice, da među njima ima ljudi raznih seksualnih orijentacija, ali da seksualna orijentacija svakako nije glavni kriterij prema kojem se biraju osobe koje smatramo prijateljicama i prijateljima. Dvije sagovornice su rekle da im je 90% prijatelja_ica straight, četiri su rekle da se druže, uglavnom, sa gejevima i lezbejkama, a ostale su se kretale u okviru odgovora da se druže sa ljudima koji im odgovaraju. Prenosimo nekoliko odgovora:

Pa primijetila sam, tek kasnije, da sam se ustvari izolirala i da sam sebi kreirala taj neki krug ljudi koji su isključivo iz LGBT populacije i da je to još jedna zamka koju sam sama sebi kreirala, da je to nešto što nije baš toliko zdravo. Ja razumijem da je to jednostavno moj način da je sebi olakšam život da je to nešto što je meni ugodnije i uostalom, ako ćemo tako, interesantnije mi je. Ja mnogo više tačaka imam zajedničkih s tim ljudima nego sa, ne znam, straight ljudima koji će mi pričati o svojoj djeci, o svojim brakovima. Mislim dobro, mi smo svi ljudi, imamo

neke zajedničke teme, ali, eto, možda sam se sama izolirala da bih sebi jednostavno olakšala. Ali, dobro, to će se promijeniti vjerovatno.

M.J, 29

I sljedeći odgovor je u sličnom tonu:

Sa lezbama. Samo sa lezbama, jednostavno se desilo tako. U organizaciji u kojoj radim, od osam ljudi šest je gej. I izgleda da LGBT, da ljudi imaju neke magnete kojim se podržavaju. (...) Naravno i mrze se u dosta slučajeva, ali jednostavno desilo se tako da, kažem, mnogo ljudi koji rade sa mnom su jednostavno lezbe, gej ili bi, tako da, i u društvenom životu ostajemo zajedno (...) i dešava se naša gej era.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

Suprotan odgovor prethodnim je naredni, koji sažima, po svom značenju, većinu odgovora:

(...) imam lezbejsko društvo i pedersko, imam društvo iz srednje škole i od tog društva imam petero ljudi i od toga mi je jedan čovjek najbolji prijatelj, poslije toga imam možda i ekipu s fakulteta, tako da bukvalno ono, ljudi iz moje svakodnevnice po tim nekim grupama su svrstani i družim se sa svima njima, manje-više družim se i sa ljudima sa kojima radim i družim se sa ljudima sa kojim oдаberem da se družim, tako da u suštini nema neke reference na osnovu koje ja biram društvo (...)

Štrumfeta, 29

Jedna sagovornica je rekla da se druži sa bivšom dugogodišnjom djevojkom:

Dokaz da se može biti super jaran nakon dugo godina veze i to mi je najviše drago. Družim se s njenom curom

naravno, svi se družimo, super je.

Sabina, 31

Odgovor kojim zaokružujemo priču o socijalnim relacijama uslovljen je sagovorničinom empatijom, razumijevanjem, iskustvom, životnom dobi, sviješću i o ideološkoj i o ličnoj potrebi za podrškom. Sve ove varijable sastaju se u sintagmi *LGBT mama*:

Ogroman, mislim stvarno imam jako širok dijapazon ljudi sa kojima izlazim, to je ne znam, od, zajednički imenitelj mama, grupe mama do partnerice, do raje s posla i tako dalje, stvarno, vrlo široko. U zadnje dvije ili tri godine zahvaljujući Facebooku pronijela se priča kako je sa mnom lako razgovarati, ja dođem kao neka vrsta mame mladim pederima i lezbejkama grada Sarajeva a i šire, tako da se sa njima često nalazim, ne mislim da je to potrošeno vrijeme, nekome je potrebno samo da ga se sasluša. (...) ja mogu saslušati, dati savjet, mogu ispričati svoju priču, nije problem, ispričat ću je, ali ovaj, takvih nekih grupa za podršku i tih šizova još debelo fali, tako da ja dođem kao neka vrsta Drage Savete. Neko me nazvao mamom LGBT osoba, može i tako, mada ja znam da nisam najstarija lezbejka u Sarajevu.

Galicija, 44

Sljedeća grupa pitanja ticala se činjenice da li je sagovornica u vezi i kako izgleda ta veza. Budući da je ta situacija izuzetno promjenljivog karaktera, te da su neke od onih koje nisu bile u vezi za vrijeme intervjuiranja, sada, kada drže knjigu u rukama, možda u vezi, ovdje ćemo samo prenijeti neke odgovore. Trenutna situacija je bila da je od petnaest sagovornica, njih osam u vezi, a sedam nije, tako da je to procenat približno isti. Koliko su osjećaj zaljubljenosti i doživljaj ljubavi kompleksne pojave, govori i činjenica da je svaka priča o ljubavi specifična i sasvim drugačija od ostalih, ali da je, u isto vrijeme, sasvim slična drugim ljubavnim pričama,

te da biološka određenja nemaju veze sa ljubavnim osjećajima. S tim u vezi jesu i odgovori na koje smo nailazile na nekoliko mjesta: „To ko da neko straight priča.“ (Miki, 27), ili „...isto kao i osoba koja voli osobu drugog spola, koja je hetero, znači, to je isti osjećaj ushićenosti i radosti i nestrpljenja da vidiš osobu.“ (M.J, 29) ili „... kao i svaka druga strejt veza.“ (A.I, 23)

Evo priča o vezama kroz pitanje – opiši svoju vezu:

Moja veza. (smijeh) Savršeno nesavršena. Pa, kako da kažem? To ko da neko straight priča, ono. Imam curu, sad u januaru će biti dvije godine, ne živi ovdje, ali se čujemo svaki dan, evo sad je pored mene. (smijeh) Ovaj, pa ne znam... Meni je super, meni je savršeno, ne znam. Razumijemo se. (...) s obzirom da stvarno mogu da poredim i muško i žensko, niko mi ne može reći imala sam loše iskustvo sa muškarcima, ne. To jednostavno nije išlo. Nisam nikad imala ovakve osjećaje. (...) stvarno želim da imam neku budućnost i stvarno volim djecu i želim dijete. Jedino mi je to malo ovdje problem. Mislim, kao svaki normalan par, kao normalan. Živimo svoj život, ne moramo se eksponirati vani da bi mi pokazale svoju seksualnost i koliko se volimo. Svadamo se kao i drugi parovi (smijeh) i kao i svi drugi, volimo se, upražanjavamo seks (smijeh). Super nam je.

Miki, 27

Ona je neko ko mi i nakon dvije godine kad otvorim oči i vidim je pored sebe natjera osmijeh na lice. Ja nisam „morning person“, ja sam ters ujutro, prije kafe i cigare ne progovaram, ali je ona neko kome se nasmijem i koga volim vidjeti tu. A imam strašnu potrebu da je štitim od ovih gluposti, mada nije ona osoba koju treba štititi uopšte, vrlo je jaka i prva je osoba s kojom sam u vezi, a koja može da mi parira, jer ja ne volim ni da slijedim ni da budem

voda, meni treba partner, tako da sam bila poprilično šokirana samom sobom i svojom silinom emocija, posebno zbog činjenice da je puno mlađa od mene, petnaest godina je mlađa. Ali u nekim stvarima imam osjećaj da je puno zrelija ili jača u raznim situacijama. To je neko ko u meni budi potrebu da dajem bez pitanja, da ne očekujem stvarno ništa zauzvrat. I stvarno mislim da sam s njom postala bolja osoba. A to neko naše vrijeme skupa – ona umre od straha kad se posvadamo, imamo strašne tikove, i u ljubavi i u svađi, znači, strašno. Ali to nikad ne traje dugo. I rekla mi je da sam ja nju naučila šta znači ljubav, to su njene riječi i da ne bi ni za šta dala osjećaj sigurnosti koji ima u našoj vezi. Volim je do neba i nazad. Mogla bih o njoj satima, bolje me zaustavi.

Galicija, 44

Nikad nisam bila u dužoj vezi, sad će pune tri godine. Imamo neku normalnu, zrelu vezu. Ja sam out na svom poslu, ona je out na svom poslu, živimo zajedno, ona je prijavljena na mom poslu kao moja partnerica, ja sam prijavljena na njenom poslu kao njena partnerica, imamo sve beneficije toga. To nam je bilo važnije iz nekih političkih razloga, nego radi osiguranja. To nam je moguće, jer radimo u organizacijama gdje je tolerantnost bitna. Ja sada imam privilegiju da biram organizacije sa kojima radim i koje nisu homofobične i uvijek se autujem prilikom prvog intervjua.

Nataša, 38

Intenzivna, zanimljiva (...) i jaka, dosta smo povezane i uspijeva.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

Nalazimo se kod nje u stanu, izlazimo, fino nam je. Šta da ti kažem, što se mene tiče, meni je ovo prva normalna veza s normalnom osobom u mom životu. Izlazimo po

kafanama, družimo se, neće u pozorište. (...) Stalo mi je do nje jako, zaljubila sam se puno, prelazi u nešto više.

H, 26

To je najteže pitanje do sada. Pa veza, osim ljubavnog, seksualnog dijela koji je po meni jako dobar dosta mi znači i kroz prijateljski dio. Ako dođe do toga nekada da ta veza ne uspije voljela bih tu osobu zadržati kraj sebe kao prijatelja. Ja sam barem našla oslonac u njoj i mogu svemu razgovarati sa njom, nadam se da i ona u meni, trudim se da tako bude. (...) Čujemo se normalno, internet, Facebook i to svakodnevno, vidamo se kad smo u javnosti kao da smo prijateljice, kada smo u užem krugu prijatelja i kad sjedimo negdje, sve je normalno zato što i moji i njeni prijatelji znaju, ali mi jako smeta što kad izađemo negdje, ostali parovi sve mogu, a mi ne možemo ništa. I evo, na primjer, par situacija se desilo da izađemo vani i neko se uporno, neki momak, nabacuje meni ili njoj, to je jako ružna situacija jer ja ne mogu nešto reći niti mogu reagovati na to, ukoliko bih ja reagovala, moja djevojka je još manje out i nema želju da bude out uopšte, da drugi znaju, tako vani kad smo to je čisto prijateljski, a ovako kad smo u užem krugu društva...

B, 23

A moja veza, kako da je opišem... ja se sva počnem maziti nakon što počnem pričati o tome. Veza mi je nekako slobodna, a nije slobodna. Imam stvarno sve što mi treba, imam slobodu ukoliko je želim, imam razumijevanje, imam komunikaciju, imam stvarno osobu, ne znam, ne mogu se zamisliti bez nje... Traje godinu i po dana, godinu i 2 mjeseca, dobro bit će godina i po, mislim nema tu nikakve dileme (...). Mislim da sam našla osobu sa kojom želim da provedem ostatak života. (...) kažem ti u tom smislu da imam sve što očekujem od veze, jer imam ono bukvalno

samostalnost kakvu bih imala i da nisam u vezi što mi je bitno, s druge strane ima neke bitne karakteristike veze koje meni puno znače, tipa podrška i komunikacija i planiranje i zajednički interesi.

Štrumfeta, 29

Veza kao veza, ne znam. Pa eto u vezi smo već jedno sedam-osam mjeseci, bile smo i prije zajedno, pa smo prekidali, pa smo sad opet zajedno. Super je, interesantno. Pa ja bih opisala, kao i svaka druga strejt veza. Zabavljamo se, ljutimo se, svađamo se, pomirimo se, nemam pojma, izlazimo, družimo se, seksamo se, sve što i svi drugi ljudi rade.

A.I, 23

Poslije ovih ličnih doživljaja trenutnih ljubavnih priča u kojima, i kroz koje, žive svakodnevicu žene sa kojima smo razgovarale, možemo samo jednostavno zaključiti da osjećaj ljubavne ispunjenosti nadilazi bilo kakve kategorizacije, sistematizaciju ili generalne zaključke.

Na ovo pitanje se nadovezalo ono koje se ticalo opisivanja osjećaja privlačnosti prema drugoj ženi i koje je imalo svrhu da zaokruži prethodne priče, od onih vezanih za identitete, preko seksualnosti, do konkretnih praksi privlačnosti i dopadanja uopće. Prenosimo integralne odgovore i prepuštamo čitateljicama da same prate tragove kojima se osjećaji privlačnosti prema ženama upoređuju sa osjećajima prema muškarcima i kakvi sve socijalni konteksti utiču na osjećaj i emanaciju emotivne i tjelesne privlačnosti žena prema ženama.

Taj osjećaj. Joooj. Pa to ti je nešto (smijeh), kako da ti opišem? Kad vidiš tu osobu, jednostavno imaš neki... osjećaj u stomaku. To ti je kao uragan, ono kad lava krene, znaš ono, eh! Eh, tako se ja osjećam. I prvi put i dan danas. Znači, još uvijek to tako traje. I privlačnost, znam tačno kako mi je, kako se osjećam kad je žena u pitanju, a kako

osjećam kad je muškarac u pitanju. Znači ono, sa muškarcima kako god - ok je, samo neka si ti žensko. A sa ženama, one su i teže i trebaš ih pridobiti i ta pažnja... To mi je nešto najljepše kad pričaš sa njom i dodiruješ je i sve to... Ona treba toliko puno pažnje, a trebam i ja, a znam da ja mogu to pružiti, znam da ona meni može to uzvratiti. To je to što jednostavno nikad nisam doživjela sa muškarcem.

Miki, 27

Pa, mislim da je isto... baš sam razmišljala o tome... kako objasniti ljudima kako se osjeća osoba koja voli osobu koja je istog spola. Ne znam, mislim, pa isto kao i osoba koja voli osobu drugog spola, koja je hetero, znači, to je isti osjećaj ushićenosti i radosti i nestrpljenja da vidiš osobu, da je dotakneš, da je pomirišeš ili da jednostavno čuješ šta ona hoće da kaže, da je doživljavaš na taj način. Mislim, možda ima i svojih specifičnosti. Ja mislim da su donekle muškarci i žene ipak drugačiji. Eh sad, ne bih sad govorila muškarci su s Marsa, žene su s Venere i tako te gluposti - imamo ipak drugačije hormone koji nam upravljaju životom i možda su žene malo više senzibilnije po pitanju otkrivanja... ne znam sad kako bih to rekla, jednostavno mislim da sa ženama mogu mnogo lakše da komuniciram uopšte, a samim tim se emotivno povežem s njima.

M.J, 29

(...) to je standardna bio-kemijska promjena u organizmu. Recimo, ja pragmatično shvatam te stvari i neću sad da to fataliziram na bilo koji način. Ljubav je super, ljubav se gradi i zaljubljenost je neka fizikalna promjena u organizmu. Ima tu i neke druge potkovanosti, ali „basically“ je to. Osjećaš neke leptiriće u stomaku... (smijeh) Kako čovjek može podvest to pod formulu?! Čovječe, pa ne možeš! Voljela bih da to mogu podvesti pod neku hemijsku formulu, ali ne možemo to, to svi znamo, isto kao što ne

mogu ljudi da pronađu Higgsov bozon. Je li pronađen? Je li pronađena ona božija čestica? (...) Ne, to je jednostavno „feeling” koji je super i čovjek ima potrebu da osjeti nečije prisustvo, pa toplotu. Žene zrače toplotom (smijeh), baram meni je tako. Muškarci ne zrače, muškarci su super prijatelji. Mada ponekad i oni zrače...

Snjeguljica, 25

E to je valjda veliki generacijski jaz, očigledno. Tvoju generaciju, mlade i malo starije, koliko je tebi, 23, daleko više zanima pakovanje nego što je mene ikada u životu zanimalo. Meni je osobnost uvijek bila nekako na prvom mjestu, ukoliko sam sa osobom koja me je u stanju nasmijati, koja je prvo inteligentna, prvo, prvo, prvo i najvažnije. I drugo, to su ono, da ima načela, da ima u glavi i da ima u srcu. Iz takvih spoznaja se kod mene razvija privlačnost i potreba da dotaknem u osobu ili da je poljubim ili da provodim više vremena, ali nikad, zaista mi se nikad nije desilo da me privuče, ne znam, plavo oko, visoka noga, grudnjak, četvorke, mislim šta god, Angelina Jolie, svi se režu na nju, meni je divno što pomaže izbjeglicama. I nemam nikakvu seksualnu privlačnost prema toj ženi, divna je onako za upotrijebiti za određen slučaj, ali ja se recimo.. stvarno nemam tip, mislim sto puta sam se svadala s drugim djevojkama oko toga, ali stvarno nemam, ja mogu reći da ti imaš prekrasne oči, imaš vrlo pametne oči, ali to ne znači da su lijepe oblikom, nego to što imaš u očima je jako lijepo. Što opet ne znači da me seksualno privlačiš, znaš, mislim, ja stvarno nemam tip. Mene ako i privuče neki dominantniji stav koji nije baziran na tome koju funkciju obavlja, nego šta je napravio u životu. Da mi može imponovati, e to su te stvari koje me mogu privući. A pakovanje nikad. I onda ja osjetim kako počinjem razmišljati, pa zamišljati, pa ne znam, ovo-ono, pa onda testiramo to kafama ili mailovima, zavisno gdje smo u svijetu.

Izvinjavam se ako sam razočarala, ali nemam.

Galicija, 44

Vjerojatno je za svakoga različito šta ih to privlači. Na jednom nivou, mene privlači osoba ili možda način na koji sam ja počela biti ok sa svim tim jer sam shvatila da se mogu zaljubiti u bilo koga, i taj neko može biti i muškarac i žena, i da svi mi imamo dušu, i da se ja zaljubljujem u dušu te osobe, tako da sam na tom nekom platonskom nivou transcendirala materijalno pa sam ja to tako poslagala. Naravno, da je za neke dugoročnije veze vrlo bitno tko je ta duša koja me privlači, i ta osoba može biti i muškarac, ali eto ja nekako emotivno imam bliže i dublje veze sa ženama. Nekako žene shvaćam ozbiljnije, sa ženama se više udubim, osjećam da mi to nekako skupa sve više znači. A sada da se ne lažemo, meni je onaj površinski nivo jako bitan, kako netko izgleda mislim da mi to svi gledamo, da li osjećaš iskru privlačnosti prema nekome. Mislim da je lezbijska estetika drugačija od heteroseksualne estetike, i da je vrlo različito recimo šta je to privlačno nekom mom drugu recimo, od onoga što je meni privlačno. Mada ne mogu garantovati jer nisam radila istraživanje, ali mislim da u lezbijskoj estetici ima nešto zajedničko, što je različito od heteroseksualne estetike, barem po tome kako mi izgledamo.

Nataša, 38

(...) ljudi uglavnom, znaš, prave od tog neku halabuku, neku dramu, nešto, znaš, nešto mora da bude posebno. Ja ne vidim ništa posebno sad u tom. Mislim, kad nekog privlači žensko, odnosno žena, bio taj neko muškarac ili žena, ne mislim da je stvarno svejedno... mislim da i muškarce i žene privlače iste stvari u vezi sa ženom, isto kao i s muškarcima, naravno, mada u mom slučaju, sad u obje te kategorije... šta ja znam, ja volim da upoznam ljude, znaš,

da pričam s ljudima, da vidim kako... da upoznam taj njihov karakter, da vidim šta su, da vidim ko su i kakve su im ambicije. Ambicije, ambicije su mi jako bitne kod ljudi generalno, mislim kod ljudi za druženja. Mislim, nemam neku razliku sad. Ovaj, kad upoznajem nekog, da pravim, e sad, s ovom osobom ću da se družim pa me zanimaju neke druge stvari, a s ovom osobom bi da budem emotivno i seksualno pa me zanimaju neke druge stvari. Meni je to sve isto. Mislim, ljudi s kojima provodim vrijeme, ono, to je to, razumiješ. Tako da, jako mi je bitno, jako mi je bitna ta persona, razumiješ s kojom ću biti i provoditi vrijeme. Mislim, glupo bi bilo da kažem da nije mi bitno kako izgleda, jer to nije tačno. Ko god to kaže, laže. Definitivno mora nešto, al' ne sad da ja imam neki kriterij koji se jednostavno mora ispoštovati. To je jednostavno neka hemija koja se vjerovatno pojavi. Kako se osjećam, sad – osjećam se kao da sam našla neko skriveno blago. Mmm, super, mmm. Baš se osjećam kao da sam našla nešto, nešto super i onda uglavnom se trudim da to zadržim i nekad uspije, nekad ne uspije. Uglavnom ne uspije (smijeh). Možda se previše trudim.

E.M, 24

Fizički izgled, ako se uklapa nekako, uvijek ide sa samom dušom čovjeka. Valjda tako treba da bude. (...) to vrijedi ustvari za svaku osobu, kad te privuče neko (...) kod mene to drugačije funkcioniše, da me privuče neka energija i ja znam da moram komunicirati s tom osobom, na bilo koji način. Ali imala sam sreće da se dešavalo to i na suprotnoj strani (...).

Sabina, 31

Pa, ne znam, jak, intenzivan, drugačiji. (...) drugačiji od prije, ono, kad sam mislila da me muškarac privlači i to sve, kad sam se kao zabavljala s njima, izlazila, nekako

to mi je bilo kao, sviđa mi se, simpatičan je i sve ostane na tome. A nekako sa ženama je totalno drugačije, ima neke hemije, ima, ne znam. Priča je drugačija, osjećaji moji su nekako intenzivniji, drugačije je naspram mislim strejt mojih veza koje su bile ranije.

A.I, 23

A ne znam, taj osjećaj kad me privuče neka žena, obično i podrazumijeva i kombinaciju nekih osjećaja, možda početak mog nekog jačeg osjećaja nego same privlačnosti. (...) Pa nije, ne znam, osjećam neko nestrpljenje, osjećam da se gubim i da nisam baš u stanju da radim neke stvari koje bih inače radila, a s druge strane u stanju sam da radim stvari koje nikad ne bih, u stanju sam, ne znam ni ja, da dodem i da se poljubim na ulici bez obzira na sve tako da u tom smislu nekako pokreću se u meni neke, neke sile, ustvari nešto u meni pokreće neke sile zbog kojih radim ono što inače ne bih radila. Ne znam ni ja, tipa taj poljubac na ulici i sve, nemam pojma, ne znam fakat kako da...

Štrumfeta, 29

Ne znam, znaš kako, kod mene je to fakat, znači mene osobe privlače intelektualno ustvari, a ja počnem da osjećam privlačnost i prema muškarcu i prema ženi tokom razgovora je li ako se vidi da je ta osoba interesantna ili da se slaže sa mnom u svemu, ovaj tako da tu nemam neke razlike samo što moram da kažem, uvijek mi se činilo i kada sam bila mlada, ne samo sad, da je ta neka privlačnost prema ženi, barem mene za nijansu više uzbuđivala i bila interesantnija i mislim da se to ustvari najviše odnosi na možda taj neki dio naše jednakosti, da smo istog spola i da se ja osjećam prilično sigurno i to je jedan dio toga.

V, 36

(...) upravo sad se mogu nadovezati na ovo prethodno

pitanje, zato što, kao neki bi ljudi mene, to se par puta provuklo kroz zezanciju, nazvali heteroseksualnom a homoe-motivnom. Nekako sa ženama ja kada malo razmišljam o toj recimo seksualnosti, jako mi je to komplicirano, jer privlačile su me osobe ženskog roda godinama, ali to je nekako uvijek bilo na nekoj, ne mogu objasniti, jednostavno neka energija, neka hemija je tu, ali nisam nikad, žensko tijelo kao žensko tijelo mi nije nikad bilo privlačno, a naravno kad mi se desi ta hemija i kad klikneš sa nekim to jedno drugo vuče, ali generalno uglavnom je tu bila neka prisutna više ta neka emotivna povezanost koju ja ne znam da li je problem u meni, ali generalno ne mogu da ostvarim ni sa jednim strejt muškarcem apsolutno, i svi moji prijatelji, mislim muškarci, su gej. Tako da to kažem, mnogo mogu bolje da, iako su moji prijatelji uglavnom muškarci, ali sa ženama mogu ostvariti mnogo bolje tu neku emotivnu konekciju i čak i fizički kontakt je mnogo prisniji, mnogo kvalitetniji tako da ovaj, ali generalno, ja ne znam da li je upravo taj problem u tom mom queer identitetu, u mom shvatanju da baš iz tog razloga moja seksualna praksa se promijenila zato što ne mogu ostvariti tu neku, barem do sada nije uspjelo, ostvariti konekciju sa biološkim strejt muškarcem.

Roza, 25

Ono u stomaku kad nešto ti se desi, imaš želju da je poljubiš i svašta nešto drugo.

H, 26

Pa prema ženama osjećam seksualnu privlačnost koju nikada nisam prema muškarcima, jednostavno žena mi je lijepa, volim dirati žene, volim biti u blizini žena, sama pomisao na odnos sa ženom mi je prijatna, za razliku od odnosa sa muškarcem što mi nimalo nije ni prijatno ni privlačno.

B, 23

Posljednji set pitanja, koji je imao za cilj da zaokruži, koliko je to uopće i moguće, uvide u šarolikosti lezbejske egzistencije, odnosio se na opisivanje *prosječnog dana* i kratkog *opisivanja kako je to biti u koži naših sagovornica*. Ovo posljednje pitanje trebalo je da pruži svojevrsni završni pečat koji će u jednoj riječi ili rečenici opisati dominantni osjećaj koji naše sagovornice imaju o sebi i sopstvenom životu, u cjelini. Opisi uobičajenih dana su zanimljivi, jer svačiji *prosječan dan* zapravo predstavlja sliku iz života, u svojoj praktičnosti i svakodnevnoj vitalnosti. To da su ove žene zadovoljne svojim životima pokazuju i njihove završne rečenice – gotovo sve žene, tačnije njih 13, su živote *u svojoj koži* opisale pozitivnim terminima, i većina se može podvesti pod ovaj: „(...) odlično, ja se ne bih mijenjala.“ *Mel Shamaya H. Ljubovich, 23*

Ili slično, samo malo šire rečeno:

Oj, veselo. Jedna mnogo draga osoba mi je rekla, koja važi onako za jaku i otresitu, kako ljudi misle da na nju i na mene ni virusi neće. Toliko smo mi jake i čvrste. A iznenadili bi se mnogi da uđu u kožu, tu bude i suza i straha i nesigurnosti i svega, normalno. Ali mislim, onaj ko bi ušao zatekao bi prvo mnogo pozitivne. Ja nisam budala koja gleda kroz ružičaste naočale, ali se stvarno trudim naći izlaz iz problema. Znači neću sada pet dana plakati, što, ne znam, nisam popila kafu nego ću otići i napraviti ili ću naći način da dodem do nje. Navodim banalan primjer, ali... tako da zatekao bi veliki osmijeh i puno pozitivne sigurno.

Galicija, 44

Ali bilo je i ovakvih zaključaka:

Mislim da je vrlo naporno. Mislim, ok je, načisto sam sa sobom, imam neki relativno sreden život, ali dosta radim i nemam baš puno slobodnog vremena. (...)

Snjeguljica, 25

A prosječni dan....

*(...) prosječni dani su radni dani, budim se u pola 8, trčim prati zube, umiti se, više nemam vremena piti kafu, zadnjih mjesec dana kako sam prestala pušiti ne zapalim ujutro tu cigaru i sad kao zbog bronhitisa uzimam kašiku meda svako jutro, dobro je za imunitet, a udebljala sam se pa pokušavam smršati, a to će me kao zasititi bar do one jabuke popodne, trčim na posao, na poslu sam do pola 5, uglavnom zaglavim, uvijek nadem ja nešto da završavam i ostanem duže, nekad se zna da svratim u *** u 90% slučajeva, idem kući, jedem, pogledam kakvu seriju, pričam sa nekim, čitam, radim kući, vrtim se i to je to.*

B.Č, 27

*Liježem poprilično rano. To znači u pola šest ujutru, pošto sam stalno na Facebooku, jer mi je cura u Sarajevu. Ne radim trenutno ništa, radila sam dugo u firmi jednoj, pa sam možda malkice i zbog toga potištena, ali nebitno. Znam biti onda s prijateljima na kafi, negdje popodne ili naveče u tom *** o kojem sam već pričala. Ovaj, petak i subota je dan za izlazak, ili kod mene pravimo žurku ili jednostavno izađemo negdje u klub. Sad trenutno pišem još neki štof za svoju stand-up komediju.*

I kako je biti u tvojoj koži svaki dan?

Pa, nije lako, mogu ti reći. (smijeh) Znaš šta, ne bih sebi bila u koži da sam neko drugi. Malo sam teška osoba, brzo se naživciram, ali me brzo mogu zadovoljiti sitnice. Sa druge strane, znam da sam potrebna drugim ljudima jer sam u nekim trenucima jako pozitivna i smiješna. Stand-up komedija mi je nekako ventil da ja iskažem sve ono što mene živcira i to je super, na taj neki šaljivi način. Tako da ono, to je neka svakodnevica. Imam mačka, kao svaka lezbejka što ima mačka ili cuku. Pa ne znam šta bih ti još rekla. Super mi je kad dođu još neki ljudi, koje nisam

upoznala, iz drugih gradova iz te seksualne... Manjine. (smijeh) ...manjina, da! (smijeh) E još muslimanka i još lezbejka, pa de bi gore?! (smijeh) Ovaj, i stvarno volim biti s takvim ljudima, ali ja jesam inače onaj tip što... znaš, ne moram da imam... da to bude prototip, društvo neko jer imam ja dosta i straight ljudi da ne moramo samo pričati o tome. Imala sam jedne, ovako, poznanice koje su stalno samo pričale o tome. Ali kad treba nešto ono da se napravi, tipa kad su te neke radionice ili bilo šta... „pa eto, ne moraš ti ništa raditi, samo dođi i vidi.“ One su se protivile tome, kao ne, ne može to... pa mislim, ti znači sebe, ovaj, ne cijeniš i ne želiš da učestvuješ u takvom nekom pogledu ako je to već i anonimno i ako možeš da kažeš sve što želiš i tu su ljudi koji isto tako osjećaju. E, to jednostavno ne razumijem i inače se ne bih više ni htjela družiti s takvim osobama. Ali da se vratimo na to što si ti mene pitala da li je samo gej društvo – nije. Mene ko prihvata, prihvata me većinom kakva jesam, a ne zbog toga što sam lezbejka.

Miki, 27

(...) Moj tipičan dan je da ustanem ujutro, obavim šta se treba obaviti, odem na posao, vratim se s posla, pojedem nešto (smijeh), otprilike, poprilično je dosadno (smijeh). Pa, možda bih trebala izmisliti nešto (smijeh) da bude interesantnije, ali to je to. Mislim, veoma je dosadan život, nevjerovatno. S tim izuzecima kad sebi sama kreiram neke interesantne trenutke, da izađem, družim se s ljudima nekad, vikendom ili tako. Ali generalno je to: posao, kuća.

I kako se osjećaš u tom svom životu?

Na početku sam razmišljala, kad sam tek krenula na posao, bilo mi je ubistveno, mislila sam da je to dno dna, znači, mene mediokritet sputava, jednostavno ja ne volim prosječnost u bilo čemu. Ja želim bilo kakvu krajnost ili potpuno ispunjenje svojih potreba ili nikakvo, aposlutno ništa, znači. I meni je taj neki klasični, taj put koji inače

većina ljudi ima, znači taj posao, kuća, svakodnevnic, ta... bilo mi je veoma ubistveno, u stvari, jer sam mislila da sputavam sve svoje potrebe i želje. Ali sad jednostavno imam neke druge prioritete, sad sam... imam neke ciljeve i želim da ih ostvarim i mislim da čak sam i uspjela da veoma uživam u svom poslu. To je ono nevjerovatno, to tek sad otkrivam, tako da vidjet ćemo gdje ćemo stići s tim (smijeh).

M.J, 29

Moj tipični dan... Vrlo rano ustanem, odem na posao, pa onda hodam sa sastanka na sastanak i tako... mislim, ok je. Vikendom volim da izlazim, da se provodim, da se nalazim s prijateljima, da održavam taj društveni život i tako... Nije ništa special, nisam He-man ili nešto da sam... (smijeh)... posebna po bilo čemu, vrlo sam prosječna i živim jednim prosječnim životom i meni je to sasvim u redu, sad za sad. Imam neke super zanimljive hobije, volim da putujem...

Snjeguljica, 25

(...) nemam tipičan, ali stvarno nemam. Maksimalno se trudim što se posla tiče, ja sam kroz sve ove godine naučila bježati u posao i to je bio moj ventil i za seksualnu frustraciju i za sve ostalo. Ja sam se pet godina braka trudila da budem idealna supruga, nikad to sebi neću oprostiti, i pokopavala u sebi sve, sve, sve i onda sam bježala u posao. I do ove veselice moje, uvijek sam se liječila poslom. I mogla bez svakoga jer imam posao, a sa druge strane svi mi imamo nekoliko uloga, ja sam i mama, ali kažem ja sam mama koju ta uloga ne ispunjava, ja ne kažem ja sam mama i sad to zatvoreno, nemam nikakvih drugih potreba u životu ili interes, ne. Trudim se provoditi što više vremena sa njima dvjema, trudim se obaviti to što mi je radna obaveza, trudim se vidjeti drage ljude, trudim se naći s njom,

mislim treba mi još jedno 6 sati u danu i da još spavam.

Galicija, 44

Ustajem svako jutro oko 7-8h. Ako ustanem u 7h ponosna sam na sebe, ako ustanem u 8h, moram se tjerati da žurim, i svako jutro imam za cilj da se istuširam i da ne kasnim na posao jer sam često kasnila kad moja partnerica nije kući. Ona je onaj tip ljudi koji radi sve polako ujutro, da se nas dvije ispričamo, kao da se nismo vidjeli godinu dana, tako da ja redovno zakasnim na posao svaki put kad je ona kući, ali po nesreći zakasnim kad mi je šef u gradu, tako da mislim da šef misli da na posao nisam nikad došla na vrijeme. Sad sam skontala novi fazon kad je on tu, njoj kažem da ide negdje na neki put da me ne smeta. Gledam da dodem na posao do 9h, i radim do nekih 6 ili 7h. Svaki dan idem na ručak sa jednim kolegom koji me trpi, sad ne znam da li je zato što me voli ili što me mora trpiti. U toku dana radim dosta naporno i dosta se umorim. U više navrata se odmorim tako što uletim na Facebook da vidim je li mi ko što pisao. Poslije posla uvijek imam neke velike socijalne planove, ali obično odem kući, pa na fitnes i onda vikendom imamo vikendicu koju smo napravili pa se bavim poljoprivredom. Sad smo kupili peć na drva, iako imamo razvedeno plinsko grijanje, ali smo skontali da je plin skup, i da je peć na drva pravi fazon i košta samo 300 KM, a metar drva košta 70 KM, bitno je samo da imaš dimnjak. Onda ja tako malo naložim, gledamo Sulejmana Veličanstvenog, onda se malo dopisujemo na internetu sa ljudima, čujemo se sa svojimima i tako. Nekad izađemo na neku večeru i gotov dan.

Kako je biti u tvojoj koži svaki dan?

Ono što sam pokušala da ti ispričam i objasnim u toku ovog intervjua, da sam ja osoba koja ima mir, ali da je svaki kamenčić tog mira jako teško stečen, ono baš zaraden. Totalno znam da sam smirena, znam zašto sam tu gdje

jesam. Ima ljudi koji se rode i kojima je sve super, meni tako nije bilo, i dugo nisam bila tako super. Ali sam nekako našla mojim iskrenim traženjem, neki put do nekog mira, kojeg sam ja iskreno tražila, tako da se sada osjećam baš super, i naravno da nekad ima dana kada se ne osjećam super, ali nekako se uvijek mogu vratiti, a ono što me vrati u tu neku sreću i taj mir je to, kad pogledam putanju svega toga što sam prešla, i tako sam nekako super uspjela isplivati, i to me nekako uvijek vrati sreći.

Nataša, 38

Moj tipičan dan. Ustanem, izvedem kera napolje i vratim se kući, napravim kafu, sjednem za kompjuter, pregledam dnevne novosti, to uz kafu. Ovaj, sad trenutno pošto ne idem na fakultet, ne idem na posao i to, uglavnom se bavim pronalaženjem sebi neke obaveze u smislu aplikacija za stipendije, za tako nekakva stažiranja, poslove pripravnčke i, u zadnje vrijeme, jako puno vremena provodim za tim kompjuterom upravo radi toga. Volim puno da čitam i onda puno i čitam, je l'... Šta ja znam, dnevno znam pročitati nekih 60-ak stranica neke knjige koja je na dnevnom redu. Šta još radim za tog tipičnog dana? Opet ja izvedem cuku još jednom, dvaput, zavisi, nekad odem s njom u šetnju dalje, nekad se nađem s tim prijateljima ili s nekim drugim koji isto tako ima cuku, pa onda hodamo s tim kerovima. Pratim neke serije i po netu neke Big Bang Theory, Dextera, pa odgledam neku epizodu. Uglavnom, u zadnje vrijeme, u zadnjih par mjeseci obično standardna svakodnevnica.

Kako je biti u tvojoj koži svaki dan?

Ja se ne žalim. Nisam nešto nikad poželjela da pobjegnem iz nje. Mislim da je super. Znaš kako, zadovoljna i, šta ja znam, mislim da imam jako puno opcija za svašta nešto i mislim da me ništa ne sputava da nemam nekog ko me vuče nazad, ko me ograničava. Osjećam se poprilično

slobodno da radim šta mi je volja i to mi je sasvim dovoljno, znaš, to me ispunjava i napravila sam sebi od tog neku obavezu, znaš, da se osjećam tako. Znaš, i kad iskrzne nešto, ne znam, nekog upoznam, uglavnom se brže-bolje povlačim jer neću da izgubim ovo sad što imam, zato što mi je stvarno ok.

E.M, 24

Moj tipičan dan, pogotovo sad kad imam cuku i macu, haos, haos, haos. Prvo Zuki mi dođe ovako i skoči na glavu i probudi me, i ja skočim i totalno se probudim i vidim koliko je sati, puno spavam u zadnje vrijeme. Moram se početi ranije buditi. Onda oko cuke, oko mace, dok ih nahranim, normala sve ono šta trebam uraditi po kući, izađem napolje, da li odem da, do *** ili *** na kafu, nekog sretnem usput, *** možda, pa se družim s njom, ako trebam raditi u ***, navečer oko 8 idem na posao. To je to, sa strane radim neke, onaj, ovih dana više, nisu baš tipični dani već imam i još nekih stvari koje radim, nešto izleti kao *** ovako, naprimjer, i malo svakodnevicu poremeti, to je dobro.

Sabina, 31

Tipičan dan? Ustanem u pola 8, jedem, popijem kafu i ispušim cigaru. Dobro, idem u detalje. Onda obično, ako ne popijem kod kuće, odem u grad na kafu s prijateljima ili nešto, budem kod kuće malo s roditeljima i to, jer sam sad na bolovanju, opet duga priča. Pošto sam završila faks čekam da upišem master odnosno da počnem ovo, malo nešto čitam, gledam filmove, navečer izađem, popijem koje pivo, legnem spavati i eto. Ništa posebno, to je to. Mislim trenutno, tražim neki posao i upisat ću master, to je definitivno.

Kako je biti u tvojoj koži svaki dan?

Super. Ma ne, mislim interesantno je zato što, joj opet ne znam na šta se odnosi, ali sad po mom nekom nahodenju

ću pričati. Uglavnom interesantno je zato što uvijek pokušavam da okrenem na šalu i ako je neki težak momenat, ja se smijem, neki humor izvlačim iz svega, nasmijavam ljude oko sebe, širim pozitivnu energiju i to je to.

A.1, 23

Probudim se ujutro pored svoje cure, ja se spremim za posao i obavezno ujutro je probudim, malo se ljubimo, čisto da je ne razbudim, a ono da uljepšam i sebi jutro i njoj jutro i onda idem na posao, radim i to je to u zavisnosti od toga koliko ima posla, malo sam više zauzeta recimo razmišljajući o nekim planovima s njom u glavi, a kad radim onda sam poslu totalno posvećena, dodem kući, recimo ako dodem kući malo ranije onda odradim te neke svoje stvari koje ja volim, recimo odem da džogiram ili uzmem pročitam nešto ili malo po internetu surfam i onda nakon što sve to završim obično idem kod cure i onda najčešće nas dvije ili provedemo ostatak večeri zajedno ili se sa nekim dogovorimo i uglavnom spavam kod nje i to bi bila neka klasična rutina.

Kako je biti u tvojoj koži svaki dan?

Odlično. Ja sam... nekako sam... baš sam zadovoljna svakim segmentom svog života, mislim nikad ne možeš biti prezadovoljan nikad ne možeš biti ono... u smislu da kažeš da se osjećaš savršeno i da ne bi ništa mijenjao i da ne bi drugačije, ali sa ovim što imam, sa tim ono nekim najbitnijim segmentima u životu, ljubav, zdravlje, porodica, prijatelji, posao, sve mi je onako potaman, tako da nemam nekih primjedbi, ne bih se stvarno mijenjala ni za šta.

Štrumfeta, 29

Ustanem, dok sam išla na fakultet, to su bile obaveze fakultetske, naveče izađem na kavu, trčim, volim dosta u prirodi provoditi, tako da dosta šetam, uglavnom sa biciklom idem šta god da trebam obaviti, a sad tražim posao kako

sam završila faks, dosta vremena provedem na internetu što mi nije baš za pohvalu.

Kako je biti u tvojoj koži svaki dan?

Pa meni je lijepo, meni je lijepo. Kad bi još malo taj jedan dio, taj korak naprijed se moglo napraviti, ne bih se žalila. Ali i sada mi je lijepo, zadovoljna sam, sretnija sam nego što sam bila, prije nego što sam sama sebi priznala. Bilo je perioda kada sam po 7 dana depresivna, ne znam zbog čega, jednostavno nisam zadovoljna, ima tu i momak i sve, ali... ja nemam želju da ga vidim, nemam želju da provodim vrijeme sa njim, nisam bila sretna. Sad uprkos svemu, svim poteškoćama koje su tu i iza, sam sretna sama sa sobom.

B, 23

Ustanem, odem na posao, radim jako puno sati i izadem vani. U međuvremenu šta radim, čitam knjige i slažem, ne smijem reći, puzzle.

Kako je biti u tvojoj koži svaki dan?

Pa zavisi kako kada, nekad je vrlo teško i naporno zato što se susrećeš svaki dan... radiš s ljudima i onda se susrećeš svaki dan s raznim tipovima, nenormalnim i normalnim, nekad bih i ja poželjela da nisam u svojoj koži zato što ono, imaš situacija, tipa kada je bio Pride u Beogradu i ostalo, pričalo se o tome i onda dolaze, treba ih sve pobiti, treba ovo, treba ono, vrlo su negativni po tom pitanju što meni smeta, a ne smiješ odreagovati, jer ti ako odreaguješ gubiš tu mušteriju, može se svašta desiti, možeš sama sebi napraviti sranje, tako da ono, pokušavaš ostati pribran, a ne možeš da ostaneš pribran. Ali ok, šta ja znam, ja se ne žalim puno.

H, 26

Pa mojih posljednjih mjesec dana su veoma zanimljivi, odnosno nezanimljivi zato što po prvi put u životu sam se

našla u situaciji da nemam nikakvih obaveza, zato što sam završila taj magistarski, sada apliciram za doktorat pa sam u tom međuprostoru. Ali inače do sada, cijeli život sam u školi, na fakultetu i tako da, od toga se sastoji dan od predavanja, od učenja, i od, kažem, viđanja sa prijateljima i druženja.

Kako je biti u tvojoj koži svaki dan?

Super. Super, super, ja obožavam svoj život i uživam apsolutno u svakom trenutku ne bih ništa mijenjala, nemam nikakvih „regrets whatsoever” i vidim svoju budućnost baš onako blistavu, tako da super.

Roza, 25

Ustanem, nazovem djevojku, dogovorimo se u koliko da se nademo da idemo na posao jer radimo zajedno, kupimo šta nam treba i odemo na posao i imamo da odradimo pojedine aktivnosti na poslu. Što je zanimljivo, ona radi totalno drugu stvar nego što ja radim, tako da je i ne vidim tih pet, šest sati koliko se tu zadržimo. Ona podučava klavir, solfedo, solo pjevanje, ja radim totalno druge stvari tako da ne možemo ni biti u istoj prostoriji jer smetamo jedna drugoj pri radu. (...) i to je neki tipičan dan jer radim svaki dan skoro, osim nedjelje (...) najčešće na kraju radnog dana odemo na ručak i sve je to negdje u sto metara, u biti, možda negdje popijemo kafu (...) Ne odvajamo se jedna od druge, vratimo se kući, ona je ili kod mene ili sam ja kod nje, ili je to neki izlazak, tako da je to neki tipičan dan.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

Moj tipičan dan je da uvijek ustanem rano, ali uvijek zakašnim na posao (...) počnem da radim faktički još uz jutarnju kafu i onda jako puno radim, radim, radim i jako puno putujem i ništa faktički ne mogu stići. Kao svaka žena i domaćica, završim obaveze koje imam kod kuće i onda krene drugi dan, i to je to. Ja jako puno radim tako da se

cijelo moje postojanje vrti oko toga, ali mislim imam dobar posao, volim to što radim i to je to.

V, 36

Ovu analizu završavamo riječima, svojevrsnim porukama, onih sagovornica koje su imale potrebu da poslije intervjua dodaju još nešto, nešto za sam kraj razgovora, ono što su željele da ponovo ili dodatno prokomentarišu.

(...) ja mislim da su sve lezbejske priče pozitivne i pune drama i mislim da je to pozitivno jer mora biti drame da bi to uspjelo.

Mel Shamaya H. Ljubovich, 23

(...) ono što sam vam već rekla, i to je neka kliše poruka, s obzirom na sam cilj publikacije, ali stvarno je krajnje vrijeme da ljudi počnu sami sebe i druge prihvatati i da nekako svi nabace osmijeh na lice jer jako mi je tužno u Bosni gledati ovakvu situaciju, pogotovo nakon što sam bila dvije godine vani (...) neka ta tmurna atmosfera i smrknuta lica u tramvaju, na ulicama... tako da vrijeme je da ljudi počnu više da se smiju i da više vole i sebe i druge. Nadam se da će ova publikacija pomoći ljudima da vole više sebe i druge.

Roza, 25

(...) da svi ljudi budu sretni i da šire ljubav umjesto neke mržnje i gluposti, jednostavno da budu sretni i da prihvate sebe takve kakvi jesu, jer nisu sami na svijetu.

A.I, 23

(...) mislim da bi trebalo malo više raditi na sebi i velika je stvar kad shvatiš da jednostavno od tih ljudi, radi kojih se mi inače stresiramo, nemaš ništa, nikakve fajde od njih nema i tome šta će oni misliti stvarno ne treba pridavati nikakvu važnost u životu. (...) ja sam, na primjer – kad sam

bila u toj krizi identiteta, prije nego što sam rekla: „jebite se, identiteti!“ (smijeh), u toj nekoj krizi ja sam stvarno vodila duge razgovore sama sa sobom i pokušavala sebi na razne načine da definišem to što osjećam i to kako se osjećam i to što drugi osjećaju prema meni i kako treba da se ponašam. Mislim, dan-danas postoji puno ljudi koji misle da sam ja arogantna, baš iz tog razloga što mi jednostavno nije, nije mi stalo šta neko misli u tom smislu jer koliko god ja ne radim nekom nešto protiv njegove volje i nešto našao, ja nemam potrebu da se osjećam ni odgovornom. S tim u vezi, i ta odgovornost – treba stvarno preuzeti odgovornost za sebe, da jednostavno nije niko drugi kriv za sve što ti se dešava u životu; ne tražiti krivca za svaku lošu stvar koja ti se desi, nego jednostavno prihvatiti to sve kako jest i onda i taj coming out proces, mislim, ako se već mora proći kroz njega, a ne mora se proći, onda bi i taj proces bio puno jednostavniji. To je neko moje viđenje. Ja sam pokušavala malo to da objasnim svojim nekim prijateljima i prijateljicama koji su bili u toj krizi i danas su svi uspješni pederi i lezbe. (smijeh)

E.M, 24

(...) meni je bilo ključno, što se tiče coming outa i otkrivanja sebe kao lezbejke, da postoje drugi ljudi koji su iste te orijentacije i s kojima mogu da komuniciram i da sam ih uopšte otkrila (...) gledala sam Svetlanu Đurković na televiziji i vidjela sam, prvo da postoji udruženje koje se bavi tim pitanjima i kojem se mogu obratiti. Kad sam vidjela broj telefona, ja sam nju nazvala i u tom trenutku sam odlučila... prvo, to je bio taj coming out meni, moj coming out sebi. Odlučila sam da je nazovem i vidim šta i kako, da se jednostavno uključim, da i ja nešto uradim, da promijenim prvo svoju situaciju i da vidim kako bih mogla da utičem i na druge ljude. Mislim da je veoma bitno da postoji neko udruženje ili neka organizacija koja se bavi našim

pitanjima i da pomogne mladim ljudima da i oni sami što brže prođu taj proces.

M.J, 29

(...) Želim da poručim svim ljudima koji su u bilo kakvoj dilemi da je prvi korak da sami sa sobom nekako riješe taj konflikt, jer to jeste konflikt, i da shvate da nisu sami, pošto je meni to bio problem kad sam bila jako mlada – ta nesigurnost. Ok, kad sam shvatila da sam gej – šta ću ja sad? Gdje su ti ostali gej ljudi? Nigdje nikog ni na mapi. Međutim, postoje ipak neka mjesta gdje ljudi u BiH mogu da potraže pravni neki savjet, prijateljski savjet, neka mjesta gdje ljudi mogu da upoznaju jedni druge, da čuju tuđe priče. Mislim da će to ono svakom pomoći. Ne kažem da se gej ljudi moraju getoizirati i neminovno družiti jedni s drugima. Mislim da je u redu da čovjek sasluša i drugu stranu, da nauči nešto iz toga i slično. (...) teško je za gej ljude, za ljude koji su drugačiji na bilo koji način, nositi se s tim... ali ipak mislim da će to postati jedna neminovnost isto kao što je slučaj s Hrvatskom. Tamo je dosta bolja, politička barem, situacija i Hrvatska samo što nije ušla u Evropsku uniju. Mi, ako ikad budemo na tom pragu, mi ćemo morati, barem što se tiče zakona, malo popustiti i to će utjecati na formiranje zdravije društvene klime, gdje će i nasilje nad seksualnim, rodnim i drugim manjinama biti sankcionirano na valjan način, neće proći nekažnjeno kao što je to recimo slučaj u Sarajevu. Ima milion tih nekih slučajeva koji stoje samo evidentirani u policiji, ako uopšte dođe do toga, a mislim da je taj legalni status najbitniji.

Snjeguljica, 25

Šetnju kroz životne priče, koje su sa svima nama podijelile žene koje vole žene, možemo zaokružiti upotpunjavanjem citata kojim smo i započele – naši identiteti, sjećanja i iskustva jesu dijelovi naših svjesnih i nesvjesnih nivoa ličnosti, koji, gradeći mrežu

naših karaktera, uslovljavaju naše želje, patnje, snove, strahove, bliskost, ljubav; usmjeravaju naš život.

Literatura

1. Baptist, Joyce A. i Allen, Katherine R. *A Family's Coming Out Process: Systemic Change and Multiple Realities*. Contemporary Family Therapy, Springer Science + Business Media, LLC, 2008
2. Belanović, Arina ur. *Mozaik seksualnosti: za pripadnice seksualnih i rodnih manjina*. Rijeka: Lori, 2007.
3. Butler, Judith. *Gender Trouble*. New York/London: Routledge, 2007.
4. Crompton, Louis. *Mit o nekažnjavanju lezbejki u srednjem veku*. U: Časopis za queer teoriju i kulturu. Godina I, broj 3-4 (tema: *Uvod u istoriju prestupa*), Beograd, 2010.
5. Čaušević Jasmina, Saša Gavrić (priredili). *Pojmovnik LGBT kulture*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u BiH, 2012.
6. Čaušević, Jasmina. *Lezbejski identiteti – Perverzija, lezbejke psihoanalitičarke i (stereotipne?) identifikacije u: Čitanka LGBT ljudskih prava*. Aida Spahić, Saša Gavrić (priredili). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u BiH, 2012.
7. De Bovoar, Simone. *Za moral dvosmislenosti*. Beograd: Grafos, 1989.
8. Džagouz, Anamari. *Queer teorija*. Beograd: Centar za ženske studije, 2007.
9. Feldman, Doris i Šilting, Sabine. *Gej i lezbejske studije*. U: Časopis za queer teoriju i kulturu. Godina II, broj 8-9 (tema: *Sigmund Frojd i radanje psihoanalize*), Beograd, 2010.
10. Foucault, Michel. *Sex, Power and the Politics of Identity*. New York: Semiotext(e), 1996.
11. Judith Halberstam u svom tekstu *F2M: The making of female masculinity*. U: Price, Janet, and Margrit Shildrick. *Feminist Theory and the Body: a Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999.
12. Karleuša, Maša i Stojanović Boban (ur.). *Coming out proces i mentalno zdravlje homoseksualaca*. Beograd: Queeria 2007.
13. Mršević Zorica. *Neka znaju da smo tu i da nas ima – ili, kako i zašto teoretisati homoseksualnost*. U: Zorica Mršević, Dejan Nebričić, Dušan Maljković (ur.): *GayTo*. Beograd: Kampanja protiv

- homofobije/Evropsko udruženje mladih Srbije
14. Razumjeti i podržati. *Prihvatanje seksualnih i rodni manjina u obitelji*, Rijeka: Lezbejska organizacija "Lori", 2007.
 15. Rich, Adrienne. *Prisilna heteroseksualnost i lezbijska egzistencija*. Zagreb: Kontra, 2002.
 16. Rubin, Gayle. *Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*. San Francisco: 1992.
 17. Spahić, Aida. *Feminizam. Kratka priča o dugoj borbi*. U: Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava. Saša Gavrić, Lejla Huremović i Marija Savić (priređili). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u BiH, 2011
 18. Sulima. Roh. *Antropologija svakodnevice*. Beograd: XX vek, 2005.
 19. Štulhofer, Aleksandar. *Uvod u razmatranje seksualne orijentacije* u: Nikolić, Tea ur. *Kako se orijentišemo?* Beograd: Deve 2004.
 20. Vučaj, Sunčica i Mladenović, Lepa. *Lezbejski identitet u kontekstu feminističke teorije* u: Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava. Saša Gavrić, Lejla Huremović i Marija Savić (priređili). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u BiH, 2011
 21. Waldner, Lisa K. i Magruder, Brian. *Coming Out to Parents: Perceptions of Family Relations, Perceived Resources, and Identity Expression as Predictors of Identity Disclosure for Gay and Lesbian Adolescents*. *Journal of Homosexuality*, Vol. 37(2), 1999.
 22. Zaharijević, Adriana. *Kratak pojmovnik queer teorije*. U: Fas, Dajan. *Unutra/Izvan: gej i lezbejska hrestomatija*. Beograd: Centar za ženske studije, 2003.

Web izvori:

1. Zakon o zabrani diskriminacije BiH. (14.1.2013.) <http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/Zakon%20o%20zabrani%20diskriminacije%0SIGlasnik%20BiH%20broj%2059-09.pdf>
2. <http://www.banap.net/spip.php?article84> (oktobar 2012.)
3. http://sh.wikipedia.org/wiki/Lipstik_lezbejka (5.9.2012.)
4. http://sh.wikipedia.org/wiki/Soft_butch (5.9.2012.)

5. http://sh.wikipedia.org/wiki/Butch_i_femme (5.9.2012.)
6. <http://www.joekort.com/PDF/cassmodelofidentityformation2.pdf>
(oktobar 2012.)

U KNJIŽEVNOSTI

Merima Omeragić

Dehijerarhizacija homofobičnog patrijarhata⁵²

Kulturna kompetencija u patrijarhalnom društvu često dobija demonsko-stereotipne dimenzije čime se ugrožava svaki Drugi mogući oblik ljudske egzistencije. Moć patrijarhata bazira se na društvenom uslovljavanju, igranju potencijalnih socijalnih rodnih i spolnih uloga muškaraca i žena putem kojih se afirmira heteroseksualna norma, koja *a priori* isključuje svaki drugi mogući oblik *seksualnosti*.⁵³ Razarajući patrijarhalne prakse psihoanalitičke i kulturalantropološke te rodne studije dovode u središte pažnje marginalne seksualnosti ustanovljavanjem *seksualnog polimorfizma* podrivaju društvo i njegove kulturne produkcije. Polazeći od pretpostavke da je svijet heteroseksualan patrijarhalno-religijski sistem proizvodi homofobiju koja udružena sa seksizmom negira homoseksualni identitet koji uključuje i politiku i kulturu. Homoseksualni/lezbijski koncept koji egzistira izvan kategorija spolova ruši heteroseksualni politički režim, *način života koji sankcionira dominaciju jednog spola nad drugim* (Špehar, 1994: <http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/izdavastvo/kruhirusze/kir2/kir2.htm>). Društvena uloga žene određena je muškom ideologijom zasnovanom na ideji da žena pripada muškarcu što se reflektira kroz njene socijalne, političke i kulturne odnose. Tradicionalnu sliku žene u književnostima južnoslavenske interliterarne zajednice prvi put je uznemirio Mirko Kovač 1971. godine kada je objavljen roman *Malvina (Životopis Malvine Trifković)* u kojem glavna

52 Tekst prvobitno objavljen u časopisu QT br. 7, 2011. i časopisu Zeničke sveske br. 12, 2010. godina

53 Seksualnost se odnosi na samu jezgru ljudskog bića koja uključuje spol, rod, seksualni i rodni identitet, seksualnu orijentaciju, eroticizam, emocionalnu privrženost i ljubav, te reprodukciju. (Svjetska zdravstvena organizacija, 2001).

junakinja tragično se suočava sa dva problema: lezbijka je i pravoslavka koja se zaljubljuje u ženu katoličke vjere, sestru njenog bivšeg muža. Ovaj roman koji stoji na samom početku postmoderne u našim književnostima donosi lik žene lezbijke u cjelosti njene kompleksnosti.⁵⁴ Priča Lamije Begagić *Put u out* problematizira položaj lezbijki u današnjem društvu i nagovještava mnogostruke mogućnosti problema njihove egzistencije u patrijarhalnom društvu. Simboličkim naslovom priče autorica ne govori iz pozicije margine, niti cilja na periferiju, već infiltrira i markira nenormirani prostor u društvo čime dehijerarhizira primarnost patrijarhalne

54 Godine 1971. se pojavljuje roman *Malvina (Životopis Malvine Trifković)* i to je prvo književno djelo na našim područjima koje tematizira žensku homoseksualnost. U kinematografiji na našim područjima od ključne važnosti je pomenuti tri reprezentativna filma. Deset godina poslije romana *Malvina*, 1981. Miloš Mića Radivojević snima buntovnički film *Dečko koji obećava* radikalizirajući viđenje gay kulture u kojem gay izlet glavnog junaka Slobodana Miloševića postaje glavna linija otpora patrijarhalnoj porodici i homofobičnoj kulturi. Strahovite posljedice djelovanja psihotičnog, bolesnog patrijarhalnog načina života i muškocentrične organizacije društva vidljive su u prisilnoj promjeni spola ženskog za muški identifikacijom, što je tema jugoslavenskog filma *Virdžina* (1991. Srđan Karanović) kada otac donosi odluku da novorođenu kćer proglasi sinom i odgaja je kao dječaka, pri čemu djevojčica prisilno preuzima ulogu i identitet dječaka čime se ostvaruje nasilje nad ženskošću u ugrožava mogućnost egzistencije. Treći film jeste hrvatski film *Fine mrtve djevojke* (2002.) Dalibora Matanića koji oštro kritikuje društvo i kulturu jer tematizira lezbijску ljubav skučenu malograđanstvom i agresijom kulture koja za predmet obožavanja ima falus, zbog čega jedna od djevojaka strada silovanjem. Osvježčenje prijeratne generacije se provuklo i kroz drugi talas punk - rock muzike koja je raskinula sa dotadašnjom tradicijom estrade, te iz pozicije autsajdera zasnivajući novu subkulturu destabiliziraju društveni, heteroseksualni i socijalistički poredak. Iako se smatra prvom gay YU pjesmom *Some boys*, Prljavog kazališta, pjesma nije pobudila pažnju koliko beogradska grupa Idoli koja 1980. preispituje kako je *Živeti u istom gradu sa homoseksualcima* nastavljajući da kroz kasnije pjesme u pitanje polnog/seksualnog identiteta uključe i religijsko-političke teme. Afirmativan stav spram homoseksualnosti iskazuje i riječka rock grupa Xenia putem pjesme lezbijskog karaktera *Moja prijateljica* (1983). Teme seksualnosti (LGBTQ) u svojim djelima koriste i između ostalih savremeni pisci G. Samardžić (*Šumski dub*), N. Veličković (*Sabib*), S. Drakulić (*Frida ili o boli*), A. Nikolaidis, F.N.Haver ...

društvene norme, a samim time i kulturnu homofobiju⁵⁵ kao nusprodukt. Kao prvo biti lezbijka znači oduzeti muškarcu bilo kakvu ulogu i kontrolu u dominantno muškom društvu i preći u polje *out-a*. Simboličkom logikom o prednosti falusa *ustanovljuje se muški položaj unutar heteroseksualne matrice i pretpostavlja idealizovan odnos* (Butler, 2001: 89). Taj odnos je narušen s obzirom da nijedno ograničenje, krug, granica *ne mogu ograničiti dominaciju i važnost seksualne želje* (Vicinus, 2003: <http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/izdavastvo/kruhiruze/kir19/kir19.htm>). Sva seksualna ponašanja žene su otvorena i tada *lezbijstvo ne zauzima marginalnu već ključnu poziciju u toj seksualnosti*. Junakinje priče kroz svoju seksualnost su dovedene u mat-poziciju u odnosu na društvo, religiju i načine na koji oni tumače tradiciju.⁵⁶ *Put u out* je provokativna *coming out* priča. Ona ne samo da prikazuje homoseksualnost, izvlači je na vidjelo iz mraka, poziva na diskusiju o seksualnostima i problemu smještavanja u okvire društva. Funkcija ove priče nije samo pružanje otpora agresiji kulture spram žene, uopće, već i *otpor institucijama patrijarhata*. Lezbijstvo postaje otpor kulturi i njenim produkcijama. Priča je zamišljena kao dijalog rečenog i prećutanog. Sekvence unutrašnjeg monologa naratorke pokazuju psihološki teret odabira. Pogotovu kada je riječ o homoseksualnosti, a prije svega aspektima ženskosti, seksistička mačo kultura politizira ženu putem diskriminacije. Junakinje priče su suočene sa dvostrukom diskriminacijom zbog

55 Kulturna (društvena, kolektivna) homofobija je produkt patrijarhata i uzrokovana je društvenim normama koje diktiraju i legitimiziraju heteroseksualnost kao jedinu i isključivu seksualnu normu. Ti standardi o heteroseksualnoj prednosti iniciraju diskriminaciju i mržnju prema osobama drugačije seksualne orijentacije.

56 Tradicija kruto shvaćena konceptom partijarhalnog društva podrazumijeva samo podjelu na polove. Lezbijstvo je postojalo kroz povijest o čemu danas svjedoče brojna pronađena pisma i autobiografski zapisi žena, koji su popularni posebno u SAD-u i na njih se po običaju pozivaju feminističke i rodne teoretičarke i kritičarke lezbijске i radikalne orijentacije. S druge strane zanemaruje se opća činjenica a koja podupire tradicionalno prihvatanje ženstvenosti kroz lezbijšku ljubav. Lezbijška ljubav može biti erzac heteroseksualnih odnosa, učenje. Držanje do tradicije podrazumijeva dominaciju muškarca nad ženom, pa je činjenica o postojanju lezbijki muškarcima teško, ali i ne neprihvatljiva u nekim slučajevima.

dvostuke pripadnosti: ženama i homoseksualkama. Na početku priče naratorica izražava dvojbu: *valjda ću bar jednom znati da nešto sigurno nisam ili jesam* što upućuje čitateljku_a na domen identiteta, a svoju potvrdu ima na kraju ovog niza misli u simboličko-arhetipskom razrješenju. Naime, prljavi uložak nasuprot sapuna, označava vječitu žensku Drugost, negativni sadržilac s druge strane Moći znanja oblikovanih od strane muškaraca, a kultura je taj pojačani čin osjetilnosti pretvorila u kaznu. Naime, po diskurzivnom obrascu *scientia sexualis* Foucault smatra da se Moć ostvaruje nad tijelom što rezultira mehanizmom dresiranja tijela i govora čiji produkt je *uslovno slobodna* seksualnost koja je smještena u diskurse Moći. Shodno tome ženske seksualnosti i identiteti stoga nužno moraju biti determinisane znanjem i moći muškog Logosa, te su samim time od početka demonizirane, isključene, okarakterizirane kao Druge. U arhetipskom tumačenju menstruacija nije samo inicijacija djevojčice u ženu, *to je ritual prelaska pragova*, temeljni tjelesni aspekt ženskosti, erotizma te simbolizuje *nošenje pripadajuće seksualne moći i svih perifernih ženstvenih moći* (Pincola Estes, 2007: 266). Judith Butler smatra da je identitet praksa i ako je kao takav društveno uslovljen i normiran isključivo heteroseksualizmom u području seksualnosti, isključuje druge oblike seksualnosti – ne dozvoljava praksu drugih identiteta. Korektno detektovan stereotip o ženama i saobraćaju rezultira drugom bitnom činjenicom. *Nervozni šoferi podsjećaju da je zeleno i da se pokrene. S koliko je usana sada potekla psovka na račun njenog spola, ni ne smijemo ni pomisliti.* Stanje u kojem djevojka vozi automobil identifikuje nju i njeno ponašanje - ona je determinisana grčem. Upravo mogućnost osude od strane društva zbog identitarne prakse koja odudara od matrice drži djevojku u grču što inicira mogućnost nelagode zbog predrasuda, a s druge strane čini je svjesnom sebe i svog položaja. Djevojke posjeduju svoj sistem, njihova želja je prirodna i ne poznaje ograničenja, one su izvan *heteroseksualnog tržišta* (Irigaray, 1985: 107) te su suprotstavljene kulturnoj i svakoj drugoj dominaciji. *Primićem joj se, zaklanjam joj čuperak kose iza uha i dajem joj pusu u ušnu resicu. Smije se i*

gleda me krajičkom oka. Pojačani erotizam žene je zatvara u svijet ženskosti, do kojeg muška subjektivnost nema pristup. Prihvatanje i posebno njegovanje ženstvenosti u otkriću vlastitog tijela sebi i drugoj predstavlja apsolutnu ravnopravnost. Kulturni centar sa heteroseksualizmom na čelu doveden je u pitanje odlukom na priznanje porodici, ćeliji, paradigmi patrijarhalnosti, čime se isključeno iz norme nužno infiltrira u normu rušeći je. Heteroseksualna porodica determinisana brakom dovedena je u pitanje, jer lezbijstvo djevojaka nameće se kao što bi Martha Vicinus obrazložila *odmak od normativnog braka*, reprodukcije. Tu majčinska uloga koja je kulturološki konstrukt pada u vodu, kao i zagarantiranost zakona Oca, jer lezbijstvo ženi nudi apsolutnu i isključivu kontrolu nad tijelom i životom. Homoseksualni izbor je prijetnja nuklearnoj porodici koja je utemeljena na patrijarhatu i religiji. Begagićka naime, u tekstu govori o dvije različite porodice. Nagovještaj o mogućem prihvatanju ljubavi djevojaka predstavlja put u porodicu naratorke priče. S druge strane, brak Irininih je zahvaćen krizom, kao i porodica u cjelosti. *Irinin brat živi vani i rijetko pohodi roditeljski dom. Irina je stub familije. Krhak stub, učini ti se da ni bicikl ne možeš naslonit na njega, ali kad je upoznaš shvatiš kako je sposobna i za veće zemljotrese. Mama i tata bi se razveli da nije nje. I hoće, tačnije, čim ona ode od njih. Bit će to kraj njihovog kompromisa što su ga zvali brakom. Iako tim simboličnim odlaskom mlađeg djeteta od kuće neće prestati biti roditelji, prekinut će svoje formalno zajedništvo i otići tamo gdje već u mislima i srcima jesu. – Je l te strah? – pitam. Ona veli da jeste, a ni ne zna da sam je pitala je li je strah toga što će se njena porodica raspasti onog momenta kad im okrene leđa. Misli da sam je pitala je li je strah ovog putovanja i ove naše odluke da im napokon kažemo, da im, na proslavi pedesetog rodendana moje mame, da im svima, mami, tati, dedi, Aidi i Adnanu, svima, kažemo... – Ma, to je normalno. Mislim, to da te strah. I mene je. – odgovaram tiho. A nije me strah. Nije toga. Strah me jeseni, strah me da će ovo ljeto tako brzo proći, strah me da neće sa mnom izdržati još dugo ili još gore da će se*

*jednog jutra probuditi u pedesetoj čekajući povod da ode od mene. U tekstu stoji da će roditelji ostati roditelji Irini uprkos svemu, međutim kroz kritiku braka kao oblika zajedničkog života legalizovanog patrijarhatom i religijskim vrijednostima, autorica na scenu uvodi novi problem: težinu odluke i rizik koji nosi odabir zajedničkog života. I upravo je neizvjesnost budućnosti bilo kojeg zajedničkog života ono što plaši djevojke više nego sam čin priznanja. – Opet nisi sigurna da to želim? – pita me, tačnije više konstatuje, dok pilji u poklon zatvoren u autu. Nisam sigurna. I ne osjećam se pozvanom da išta odgovorim na ovo njeno pitanje, ako je uopće i pitanje. I ona zna da nisam sigurna. Zna da mislim da to radi zbog mene, ne jer zaista to želi. A neću da to radi zbog mene. – Neću, neću da to radiš zbog mene, neću da ti bude žao, neću da za pet godina kažeš da sam ti sjebala pet godina života, neću da kažeš da si sve žrtvovala jer si me voljela i da si mogla sa svima, sa bilo kim, sa muškarcima, frajerima, jebenim frajerčinama, a ti si, eto, odlučila sa mnom i otjerala si sve od sebe i porodicu, koja se raspala, naravno, čim su čuli, i sve opet zbog mene! Zbog mene! ... Očekujem da će me, ako već ne želi da me vrijeđa, barem prezrivo pogledati i ostaviti me tu, na pumpi, vratiti se dok još može, ako ništa drugo, a ono spasiti brak svojih roditelja. Ne dobijam ništa od očekivanog. Dobijam Irinu. Ulazimo u autu u tišini. Uzima moj dlan i stavlja ga na svoju nogu. Iz glatke kože probijaju oštre dlačice i bockaju me. ... Otkad je sve počelo, više od dodira i više od svega, volim da je gledam i da na njenom tijelu pronalazim svoje nedostatke: okrutne oštre dlačice na nogama, crvena zadebljanja oko kukova, ranice od dlake čiji je korijen ostao zatočen u tijelu... Prepoznavanje sebe u drugoj implicira dualitet, saučesništvo, kontemplaciju uzajamnog odnosa (Beauvoir, 1982: 193) poput odraza u ogledalu. Djevojke nisu samo lezbijke već i uvjetno pripadaju različitim religijskim institucijama. Priča *Put u out* predstavlja destabilizaciju normiranih obrazaca života kako patrijarhalnog, religijskog tako i na općem planu kulturološkog. To je uvođenje u javni diskurs seksualnog polimorfizma putem kojeg se deideologizira*

heteroseksualna (muška) privilegovanost, dehijerarhizira kultura i homofobija, implicira ženskost u silini raskošnosti, afirmira homoseksualnost, potresa društveni centar i uklanjaju represivne norme i predodžbe zapadnih kultura o prisilnoj, uslovljenoj i cenzurisanjoj seksualanosti, te ruši ideal apsolutnog humanizma.

Literatura

1. Begagić, Lamija (2008). *Put u out*. Časopis Reč br. 76/22. Beograd
2. Bovoar, Simon (1982). *Drugi spol. Knjiga 2-Životno iskustvo*. BIGZ: Beograd
3. Butler, Judith (2001). *Tela koja nešto znače. O diskurzivnim granicama „pola“*. Reč: Beograd
4. Irigaray, Luce (1985). *Speculum of Other Woman*. Cornell University Press: Ithaca, New York
5. Pincola, E. Clarissa (2007). *Žene koje trče s vukovima. Mitovi i priče o arhetipu divlje žene*. Algoritam: Zagreb
6. Špehar, Andrea (1994). *Lezbijstvo i feminizam*. Časopis Kruh i ruže (ljetno-jesen) br. 2. Zagreb
7. Vicinus, Martha (2003). *Lezbijski subjekti*. U: *Lesbian Studies: A feminist studies readers*. Časopis Kruh i ruže br. 19. Zagreb

LIČNE I
COMING OUT
PRICE

Bliski susreti sa osobama iste vrste

Prije sam se pitala kako od homofobnog djeteta nastaje biseksualka. U mom slučaju, trebalo mi je dvadeset i kusur godina da oljuštim sa sebe slojeve ličnosti, slojeve koje mi je nabacilo društvo, odgoj i odrastanje u maloj sredini, i shvatim da ne nastaje, nego se rađa sa tobom. Kad sam bila dijete, bilo je kul izjavljivati kako mrziš pedere i lezbejke, i nije bilo nikoga kome to nije bila omiljena uvreda. Samo što neki ostaju u fazi dječije, nepromišljene homofobije, a neki, kao ja, u jednom momentu otkriju u sebi ono od čega su bježali u djetinjstvu. Čak i kad shvatiš da si rođena s tim i dalje bježiš. Barem sam ja bježala, misleći da je faza. Pojam *faza* u ljudskom mozgu skoro pa idiomatično ide sa pojmom biseksualnosti. Ni biseksualke i biseksualci odmah nisu svjesni istinitosti svojih osjećaja i privlačnosti ka osobama istog spola.

Prvo zaljublivanje u osobu istog spola kod mene se desilo spontano, brzo i, recimo, promišljeno. Kad sam otišla iz svog rodnog mjesta, prvi put u životu sam se našla u društvu homoseksualnih osoba. Naravno, nisam mogla da ne pomislim na to kako bi bilo, kad bi bilo. Probivši mentalnu barijeru i učvršćenu misao o nepojmljivosti mene i druge žene, ja sam se našla licem u lice sa njom. Bliski susret sa osobom iste vrste. Ne mogu ni opisati kako mi je bilo nakon toga. Plač, gađenje, strah od Boga, strah od roditelja i na koncu, zaljubljenost. No, teško je priznati da si zaljubljena u ženu na sličan način kako si nekad bila zaljubljena u muškarca. Ali kad priznaš, osjećaš u sebi da je to prirodno. Prirodno je da je volim. Zar se ne zaljubljujemo u osobe, a ne u spolne organe?

Ipak, ne doživiš prosvjetljenje kad sebi priznaš da možeš voljeti ženu. Voljeti ženu zato što je osoba, a zbog istog razloga voljeti i muškarce. Ne želim zvučati pretenciozno, ali ja jesam od onih koji gledaju izvan okvira rodnih uloga. Ja nisam žena s muškim crtama, niti žena koja želi biti muškarac. Ja sam osoba koja ne sudi

po spolu, ni sebe, ni druge. I znam da je to osobina koju bih rado i korisno prenijela na ostatak svijeta. Ipak sam svjesna da društvo zahtijeva etikete. Zahtijeva od tebe da se izjasniš kao žena koja voli žene, kao žena koja voli muškarce i da se nosiš sa stigmom razvratne ako se izjasniš kao biseksualka. Rijetki žele shvatiti da biseksualke dolaze u raznim oblicima i s različitim ličnostima, i nisu žene koje su automatski seksualno slobodne i spremne na sve. To je ono što društvo ne shvaća. Biseksualke ne nailaze na potpuno razumijevanje ni u okvirima lezbejske populacije, često se biseksualnost smatra ili fazom ili prelaznim oblikom do lezbejstva. Mi se smatramo neodlučnima. Zar to nije ista potreba za etiketiranjem kao i u heteroseksualnom društvu? Ostaje mi činjenica da me niko ne shvata ozbiljno, kad već pričamo o seksualnosti. Ostaje mi izrugivanje i zbijanje šala na račun mojih osjećanja od strane najbližih prijatelja, šala tipa: „Opet si se zaljubila u curu, do kada li će to trajati?“ Trajati će koliko treba da traje, isto kao i sa muškarcima. Prije se nisam mogla zamisliti u dugoj i ozbiljnoj zajednici sa ženom, sad mogu. Mogu zato što se razvijam i sazrijevam na tom planu. Sama sa sobom, ne očekivajući podršku od strane društva i najbližih. Ipak, osjećam ljutnju kad shvatim da sam odustala od zahtijevanja podrške, a sama je dajem. Dajem je zato što se podrazumijeva da je neodgovorna trudnoća normalna, da je normalno da se djevojka uda za muškarca koji je maltretira, da je normalno da je žena finansijski ovisna o muškarcu i da je normalno da muškarac bira, a žena da bude izabrana. A nije normalno što ja samo želim isti status sa partnerom ili partnerkom, zavisno od toga ko je meni kompatibilniji. I nije normalno kad kažem da se mogu zamisliti sa ženom u zajednici kakva se podrazumijeva da bude isključivo muško-ženska? Kad bih dobila samo trenutak pažnje od strane mase, postavila bih pitanje: ako smo evoluirali i nadrasli svoje prirodne nagone, kao što je nagon za produženjem vrste, ako smo počeli upražnjavati spolne odnose zbog drugih razloga osim navedenog nagona, ako smo ga počeli upražnjavati kao čin ljubavi ili zabave, zašto ne možemo prihvatiti kao svojstveno ljudskom biću privlačnost prema osobama istog

spola? Biće da se nikome ne da misliti o tome. Biseksualke ne postoje u okvirima bosanskohercegovačkog društva. Ne postojimo u očima naših roditelja, prijatelja i okoline. Štaviše, majka mi je jednom prilikom rekla da je to još gore nego *pederluk* i *lezbejstvo*.

Ana Jakupović, 23

Da, ja sam lezbejka

Kao i većina nas koji smo drugačiji, i ja sam cijeli svoj život osjećala kako se ne uklapam u sredinu u kojoj sam sasvim slučajno rođena, bez mogućnosti da biram bilo šta što mi je rođenjem određeno. Dok sam bila djevojčica, zadirkivali su me što većinu vremena provodim sa dječacima, igram *muške* igre i izgledam kao dječak. U periodu ranog puberteta bila sam jako nesretna zbog toga. Često me znalo jako zaboljeti kada neko prođe pored mene i onako bezobrazno i dovoljno glasno, da bude siguran da ja čujem, pita: „Je li ovo muško ili žensko?“ Nikad mi nije bilo jasno zbog čega su me morali određivati tako, na taj način, zar nije bilo dovoljno to što sam ja - Ja? Dok su u osnovnoj školi moje drugarice patile za dječacima, plakale zbog njih, pisale im ljubavna pisma, mene je boljela ravnodušnost prema svemu tome. Jako sam željela da se i ja zaljubim, da osjetim to uzbuđenje, lupanje srca kad naiđe taj moj dječak, ali to se nije dešavalo. Uzbuđenje i lupanje srca sam još i tada poznavala, ali zbog djevojčica. Bilo mi je čudno, ali o tome nisam razmišljala. Stvari su se promijenile kad sam krenula u srednju školu. Postala sam ženstvenija i počela izlaziti sa momcima. Neki od njih su mi se čak i svidali, ali ponovo je izostajalo to uzbuđenje o kojem su sve moje drugarice s ushićenjem pričale. Nisam znala šta mi se dešava, pokušavala sam sama sebe da razumijem, tjerala sam se da se zaljubim u nekog muškarca i patila zato što se to nije dešavalo. Borila sam se sama

sa sobom sve dok u toj borbi nisam pobijedila Ja, koja sam shvatila da sam se prvi put zaljubila jos u četvrtom razredu osnovne. U djevojčicu, naravno. Ja, koja sam bila tužna dugo vremena jer se ta djevojčica odselila iz mog mjesta. Ja, koja sam bila sretna kada sam u srednjoj školi osjetila naklonost najseksi profesorice u čita-voj školi. Nakon te borbe sa samom sobom, koju sam dobila, prvi put sam se slobodno i bez predrasuda prema samoj sebi, zaljubila u djevojku, imala sretne ili manje sretne veze sa djevojkama, osjećala olakšanje jer sam znala da nisam ništa čudnija od svih drugih... Borbu sa sobom sam dobila, ostaje mi još svijet, s kojim će se se biti puno teže izboriti.

Živim u sredini u kojoj je biti lezbejka najveći grijeh od svih grijehova. Znam to po razmišljanju ljudi koji me okružuju. Prije nekoliko dana na našem centralnom dnevniku bio je neki prilog o Beograd Pride-u. Inače, pomalo pratim te naše informativne emisije, prije svega jer me svojim sadržajem, koji je uveliko daleko od istine, zabavljaju. U tom trenutku zatekla sam se u sobi sa svojim roditeljima. Iznenadila me reakcija mog oca. Gledajući taj prilog postajao je sve nervozniji. Ubacivao je razne komentare, a jedan od kojih je meni i inače muka kad ga čujem bio je: „Narod nema šta da jede, a vi bi da paradirate polugoli!“

Dobro, eto, narod nema šta da jede, ali narod ima šta da puši, narod ima šta da pije, narod ima za ljetovanja, zimovanja, narod ima za proslave Nove godine, Božića, Bajrama... Zar narodu nije to dovoljno, nego bi još i da jede? I paradiraju polugoli? Otkud moj otac zna kako oni paradiraju i šta se dešava na tim paradama? Spremala sam se to da ga pitam, ali me je preduhitrio komentatom od kojeg su mi suze krenule i koji me natjerao da izađem iz sobe: „Trebalo vas ubiti sve, đubrad jedna prljava!“ E moj stari, nisi ni svjestan da si svojoj kćerki upravo rekao da je prljavo đubre i da me treba ubiti. Zapitam se da li bi isto mislio i da zna. Osjetim strah, tugu i razočarenje jer je postojala ta mogućnost. Ali dobro, priliku da to saznam vjerovatno neću imati nikad. Mogu je sebi stvoriti, ali ne želim, bar ne sad.

Većina mojih prijatelja, također, ima slično mišljenje. Jednom

smo vodili raspravu o poznatoj *lezbejskoj* seriji koja je bila na jednoj od naših televizija. Bilo je i tu svakakvih komentara, od toga da je neumjesno prikazivati takve serije u to vrijeme (oko 20:00 sati), s čim sam se i sama složila, jer ta serija zaista ima nekih eksplicitnih scena, do toga kako je sve to bolest i da sve koji su takvi i koji gledaju takve sadržaje treba poslati na liječenje. Toliku količinu mržnje prema drugom i drugačijem nikad prije nisam vidjela. Bila sam jako iznervirana pokušavajući im objasniti da biti peder ili lezbejka nije ništa bolesno, ništa prljavo, ništa nenormalno, da sam u jednom trenutku poželjela da im kažem: „Ok, ja sam lezbejka i istresite sad svu tu mržnju na meni.“ Gade mi se mišljenja takvih ljudi, ponekad osjećam gađenje i prema mojim licemjernim prijateljima za koje sa sigurnošću znam da nisu propuštali istu tu seriju *uživajući* u njoj svako na svoj način. Ponekad se gadim i sama sebi jer nemam ni snage ni hrabrosti sasuti im sve u lice. Ne shvatam da bi neko ko je čitav život uz mene, neko ko sa mnom dijeli većinu mojih problema i pokušava zajedno sa mnom pronaći rješenje, neko ko se raduje svakom mom uspjehu i ko tuguje zbog svakog mog nesuspjeha, prestao da me voli samo zato što sam lezbejka.

Ipak nije sve tako crno, u mom životu postoji osoba koja me prihvatila upravo onakvu kakva jesam. Moje autovanje pred njom je bilo nešto najteže što sam u životu uradila. To se desilo relativno kasno u odnosu na moje godine (prije nešto više od godinu dana) i bilo je jako mučno. Kad sam joj priznala sve, rekla sam joj da s tim može uraditi šta želi, može to zaboraviti i ne javiti mi se više nikad, ispričati to svima ili jednostavno me prihvatiti takvu. Očekivala sam nešto od toga, a dobila nešto potpuno neočekivano, njena reakcija, koja me i ujedno najviše zaboljela, bio je njen smijeh kroz koji je rekla: „Voljela bih da mi sad kažeš da se šališ.“ Ironično sam joj odgovorila da bih na neki način i ja to voljela, jer ne bih razmišljala šta će biti sa mnom, da li ću ikad igdje naći nekoga, da li ću se moći ponašati slobodno, bez straha od otkaza jer bi moj poslodavac mogao saznati da sam lezbejka. Da se šalim, do sada bih, vjerovatno, bila udata i imala jedan prosječni život s kojim se

susrećem svaki dan. Razgovarale smo još malo o tome, pokušavala sam da razumijem njenu reakciju, jer sam vidjela da se i ona trudi razumjeti mene, i na svu sreću to nam je i uspjelo - razumjele smo jedna drugu. Shvatila je ono do čega mi je bilo jako stalo, da sam ista osoba, imam iste navike, isto ponašanje, razmišljanja i stavove, bez obzira na to što me emotivno, fizički i seksualno privlače zene.

Ne znam šta će biti sa mnom, kako će se ta situacija oko autovanja ili ostanka u *ormaru*, prihvatanja ili neprihvatanja mene kao sasvim normalne osobe odvijati, ali se nadam i vjerujem da će jednom doći trenutak kada ću svijet moći pogledati u oči i na sav glas, bez ikakvog straha reći: „Da, ja sam lezbejka“, uvjerena da ću dobiti i tu borbu sa svijetom.

Amela, 32

Ljubav u Beogradu

Mislim da bi bilo smiješno da započinem priču koja mi je promijenila život s frazom „Jednog lijepog dana sam je upoznala“, ali to je zbilja bilo tako jer dan kada sam je upoznala je bio jedan od najljepših dana koji su ikada osvanuli.

Ja bih rekla da nikada nisam bila tip koji se vezivao za ljude, jer jednostavno nisam vidjela svrsishodnim da se vežem za jednu ženu, kada je uvijek bilo toliko prelijepih potencijalnih partnerki koje su mi oduzimale dah. Nisam, doduše, bila ni jedna od onih *sarajevskih Shane* koje su smatrale da je jedini smisao njihovog postojanja imati spisak žena koje su osvojile, pa uzimati to za argument kada se potegnu teme vjernosti, prevare i šta sve ne. Ja sam uvijek voljela razne žene i ta ljubav je bila ona fluidna, koja je mijenjala oblike iz dana u dan, mada sam težila da sve i jednoj objasnim da su mi važne i da zajedno sa mnom grade naše živote.

Neke mi nisu vjerovale jer su mislile da je to sve jedna velika laž i da ću ja da zapalim iz njihovih života s prvom zrakom sunca, dok su druge probale da me mijenjaju i svaka je mislila da će baš ona da bude ta koja će da ima moju punu, neprikosnovenu pažnju. Da budem iskrena, ništa od ovoga nije bila potpuna laž, ali ni potpuna istina. Bivala sam zaljubljena, po par puta dnevno, u žene raznih profila, ali sam ih isto tako zaboravljala kada bi se neka, još ljepša, pojavila i po milijuniti put mi oduzela dah. Ja sam to objašnjavala rečenicom „Šta da radim kada toliko iskreno, punim plućima, svakom porom volim žene?“, ali, da se razumijemo, moje partnerice to objašnjenje nikada nisu prihvatale. Prevare su bile nešto što za mene nije bio nikakav bauk, naravno, sve dok sam samo ja to radila. Poljupci, zagrljaji, seks su bili svakodnevne komponente mog života i nije mi bilo važno koja će to žena biti, sve dok je ta ista žena meni bila lijepa, mene ispunjavala i meni ugađala na sve moguće načine.

Jedna A. iz Beograda je bila ta koja me promijenila.

Je li hoćeš da ideš u Beograd na Prajd ove godine?“ je bila rečenica s kojom je počelo ovo što se zove moj život u zadnje dvije godine. Žena koja je prodrmlala moj život i unijela ogromne promjene u svaki aspekt mog svjesnog razmišljanja je bila Lepa Mladenović, lezbejska aktivistkinja iz Beograda, žena zmajica, žena koja mijenja ljudske živote. Upoznale smo se na lokalnom feminističkom festivalu na koji sam slučajno zalutala, mogu reći i greškom, i nakon četiri dana bila sam pozvana da dođem u Beograd kod nje, da idem na Prajd i da upoznam beogradske lezbejke. Sjećam se da je tadašnja Marija bila tako presretna jer je trebala da upozna najmanje 20 novih žena koje će da ispune njen život novim iskustvima, poljupcima, zagrljajima i tom fluidnom ljubavi koju je tada živjela. Sjela sam sa drugaricom u autobus mjesec dana kasnije i došla u taj predivni grad koji je do danas ostao moja neostvorena želja. Lepa se potrudila da me poveže sa djevojkama koje su bile dio jedne beogradske lezbejske organizacije i one su mene i moju drugaricu navečer povele na piće, da se upoznamo i popričamo o Prajdu koji se trebao dešavati idući dan. Nisam ni slutila da ću tu noć, tu, u

mojim očima nebitnu, prosječnu noć, upoznati nju - A., moju A. A. je bila profesorka i bila je na masteru. A. je bila plava, mala, prelijepa, simpatična, hard femme, pila je rakiju, pušila je cigarete, pričale smo kao da se znamo milijun godina. A. me je oduševila, potopila, rastopila, uzdigla i spustila. A. je bila tema mojih razgovora sa svim mojim drugaricama, prijateljicama, poznanicama, mamom, drugovima, tetama u radnji, ljudima na ulici. A. je isto tako bila cura moje novostečene drugarice. Ništa nisam uradila. Nisam je čak odmah ni dodala na Facebook, kako to obično biva kod nas. Ona je bila tuđa cura i po prvi put mi nije bilo svejedno da li ću da joj se javim ili ne, da li ću da napišem nešto toliko glupavo da će glava da je zaboli ili ne, da li ću da se zaljubim u nju potpuno ili ću i dalje da živim kao nomatkinja. Šutila sam narednih par mjeseci, ako ne računamo povremeni razgovor na Facebooku (bilo je neminovno to dodavanje na Facebooku), iako je u meni tinjala ta malecka nada da će jednom nešto da se desi sa A. Odlazila sam u Beograd s vremena na vrijeme, i vidala se sa A. na ponekom piću, ali ja sam se pravila da mi je ona samo draga poznanica, a od nje nisam dobijala nikakav drugačiji feedback, tako da sam se uvijek kući vraćala razočarana u svoje sposobnosti, objašnjavajući ekipi da je moj mojom nestao jer me A. neće. Samo da vam kažem, A. me htjela. I na kraju smo se i dobile. A. i njena djevojka su prekinule i koliko god da mi je bilo žao jer je A. to mnogo povrijedilo, toliko sam bila i sretna jer sam ja mogla da budem ta koja će da je utješi. Otišla sam za Beograd, pričala sa A. o novonastaloj situaciji i bivala maksimalno podržavajuća jer sam shvatala koliko joj to treba. A. je bila mnogo čudna u toj fazi i mislim da je željela svoju slobodu. Ja nisam željela da budem razlog za njen emotivni zatvor, tako da sam je pustila. Plakala sam svaki put kada sam se vraćala za Sarajevo jer mi je bivalo sve jasnije da A. i ja. Jednostavno. nismo te žene, ni to vrijeme, ni to mjesto. Plakala sam mnogo, a bila sam osoba koja jako rijetko plače. Pisala sam pjesme, to jeste, one su se same pisale, sve što sam ja trebala da uradim jeste da spustim tintu na komad papira. Nakon nekog vremena, ubijedila sam sebe da ja jednostavno nisam rođena da živim tu prelijepu,

andeosku ljubav sa nekim i da nikada neće ništa biti od mojih nadanja. Vjerovali ili ne, baš tada se A. počela javljati i počele smo pričati o sitnicama koje su sve više i više aludirale na naše sličnosti i činile me ispunjenom, sretnom, zadovoljnom, a bila sam po prvi put potpuno sama. Nisu me zanimale druge cure, nije me interesovalo šta mi je koja napisala, jedino što sam željela jeste da idem u Beograd koliko god mogu, i da se vidim sa A. - makar na sat, pola sata, deset minuta. U međuvremenu sam dobila stipendiju da idem u Ameriku na godinu dana, ali ništa mi to nije bilo važno kao priča sa njom, priča o njoj, priča o promijenjenoj meni i promjenama koje su se desile zbog A. Tada se nismo ljubile, nismo imale seks, nismo se držale za ruke, ali ja sam se osjećala potpuno ispunjenom i sve što mi je trebalo je da sjednem i gledam je u oči dok ona priča o bilo čemu jer je njeno bilo šta bilo sve ono što je mene zanimalo. Šetale smo po cijele dane, pile po cijele noći, a nakon nekog vremena i ljubile se po beogradskim parkovima, dočekivale zore skupa, ne brinući se da li će nas netko napasti, susresti, udariti. Kako je vrijeme odmicalo, shvatale smo da ni jedna, ni druga ne želimo nikoga oko sebe i da smo toliko kompatibilne da nema potrebe da dalje tražimo. Otkaçile smo sve te cure koje su bile tu za nas kada smo ih trebale i napokon priznale jedna drugoj da želimo da probamo nas. Kako u svakom crnilu ima malo svjetla, tako i u svakom svjetlu mora da postoji crnilo - jin i jang, mada je taj moj jin bio ono što je A. i mene iz nas vratilo u ona i ja. Morala sam da idem u Ameriku na godinu dana i nije bilo načina da se to izbjegne. Ja nisam željela da propustim tu priliku da se dodatno obrazujem, a A. je to savršeno dobro razumjela jer, kao što rekoh, obje smo bile ambiciozne, mlade, veoma inteligentne, željne znanja i željele smo samo najbolje jedna za drugu. Provele smo mjesec i pol dana u tom zanosu strasti, želje, ljubavi, ludila, ambicije, tuge i bijesa i jednostavno smo mislile da je sve što imamo bilo dovoljno jako da prebrodi moje odsustvo s kontinenta. Nije bilo dovoljno jako. Nije uopće bilo jako. Bilo je sve, ali nije bilo ono što je nama trebalo. Prije mog odlaska, A. sam zadnji put vidjela na autobuskoj stanici u Beogradu. Totalna filmska scena.

Provele smo noć skupa, plakale smo, grcale u suzama, bile sretno, bile očajne, bile zajedno, jedno, bile sve. Bilo nam je predivno, ali ja ujutro odlazim na godinu dana daleko od svega što volim i što me ispunjava. Nismo mogle ni da se poljubimo za rastanak jer u ovim jebenim državama ne mogu ni da se oprostim od cure koju volim jer moja ljubav nije dovoljno dobra za javnost. Slomila sam se. Moje srce, moja duša, moje tijelo je boljelo. Boljela me svaka uspomena koju sam napravila sa A. i svaki momenat koji nisam uspjela da provedem sa njom. Već tada sam znala da je to bilo to, da smo A. i ja već stvar prošlosti i da nema više načina da sačuvam A. samo za sebe - da je sakrijem u kutijicu, pa u veću kutijicu, pa onda u neki papir i da nitko ne može da je dira dok se ja ne vratim. Nisam mogla ništa. Nikada prije nisam osjetila bol radi ljubavi, niti ljubav radi boli. A. me je slomila, a znam da to nije htjela. Tada sam napokon shvatila da je ljubav ono što boli i nikada više poslije toga nisam dopustila sebi još jednu A.

Danas smo A. i ja jako dobre drugarice i mnogo je poštujem. A. je jedna divna osoba i međusobno se mnogo podržavamo. Poslije mene je našla pravu ljubav i mnogo sam sretna da se napokon smirila i zaista našla mjesto gdje se osjeća sretnom i ispunjenom. Ja sam se vratila na staro. Taj moj izlet u stvarni svijet je bio super, ali neka hvala, ja ne bih više. Dovoljno sam iskusila i mislim da je vrijeme da se vratim u svoju čahuricu. Beograd je i dalje grad koji me ispunjava i završila bih ovu pričicu s ličnim citatom, koji me uvijek podsjeti na trenutak kada se moj život promjenio: „...i onda rekoh u sebi, nek' me se odreknu svi sveci i nesveti, ali zaklinjem se nebesima da je ona bila najljepša žena koju sam ikada oplakao, a taj grad je bio jedan od onih gradova u kojem si jednostavno, dječaćki sretan i kroz najcrnije crnine.“

Marija Vuletić, 22

Mama vas je zamijenila u stomaku

Da nisam kao ostale, znala sam još od malena. Simpatije su uvijek imali duge kose i crte lica nalik na ženske. Prvi razred osnovne škole je kada sam se prvi put „zaljubila“, u drugaricu iz razreda. Bila je, khm, preslatka plavuša s najgorim karakterom, ali, bože moj. Onako privržena za mamu, odmah sam joj ispričala o tom *dogadaju*. Smirivala me govoreći da sam to sebi umislila i da će brzo proći. Uplakana, jer ništa od toga nisam razumjela, povjerovala sam joj, ali sam ubrzo prestala razmišljati o njenim riječima. Osjećaji nisu prolazili. Na školskim izletima, djevojčice su se uvijek držale za ruke, a ja sam osjećala da je to ispravno. Kako sam odrastala, svoje emocije prema djevojkama sam odbacivala, nisam se htjela pomiriti s tim da su one te koje su činile većinu mojih misli. Biti drugačiji u malom gradu nije lako, pa mi nije trebao još jedan dodatak tom mom čudnom paketu. Nisam poznavala nikog tko je prolazio kroz *borbu* kao ja i bilo mi je teško nositi se s tim osjećajem da sam sama. Bio je to period jake depresije i pada samopouzdanja. Svi su nestrpljivo očekivali kada ću im reći da imam momka, što je stvaralo dodatni pritisak. To skoro svakodnevno pitanje „Jesi li našla momka?“ mi se gadilo, posebno jer ga nisam ni tražila, niti sam ga željela.

U srednjoj školi sam se polako upoznavala s LGBT tematikom, *tabu temom*, koja je za sve bila prilično nepristupačna, iako sve češće spominjana. Pričalo se o tome veoma kratko i veoma površno. Bilo je mi lakše jer sam se sve više susretala sa momcima i djevojkama koji su se nosili s istim *problemom* kao i ja, pa je osjećaj usamljenosti polako nestajao. Ukratko, bila sam sretna. Uz njih sam smatrala da sam normalna i da pripadam nekoj skupini, iako je bila veoma mala.

S jakim osjećajem privlačnosti prema jednoj djevojci, prvi put sam se susrela kroz sport. To nije išlo dalje od pozdrava i pokoje riječi, onako usput, dok smo trčale gore-dole po dvorani. Poslije

nekoliko godina sam shvatila zašto se tamo nisam osjećala kao uljez, da to nije bilo zbog treninga i ljubavi prema sportu. Sami pogledi tih djevojaka su vrištali upomoć, isto kao i moj. Kada ovo ne bi bila sredina u kojoj se ne smije pričati o istospolnoj privlačnosti, mogle bismo pomoći jedna drugoj, prihvatiti same sebe što je najvažnije i najteže.

Dugo sam razmišljala o coming outu i kome to prvo reći. LGBT osobe nisu prihvaćene, ne znam samo od koga više. Da li od nena, baka i djedova, navijačkih skupina ili vjerskih ustanova. Tipičnim djevojkama je gadno, a momcima služi kao neka zabava, ništa ne fali pogledati dvije djevojke kako se poljube, ali, eto, pedere treba pobiti, tako kažu. Slušati stalno da je privlačnost prema istom spolu bolest nije ohrabrujuće da se nekom potrči i *prizna* da se pati od te *neizlječive bolesti*. Ali, ipak je želja za slobodom jača i to me ponukalo da kažem svojoj najboljoj prijateljici. Uopće nije bila iznenađena jer je to već znala, samo je čekala kada ću to izgovoriti. Čak se čudila što to nisam ranije uradila. Najviše podrške sam doživjela sa njene strane i njeno odobravanje je jedino što mi je zaista bitno. Roditeljima i danas ne pomišljam reći, tako da sam odlučila reći bratu. Očekivala sam da će on razumjeti, da neće biti negativne reakcije, ali sam umjesto toga dobila „Otkud sad to!?” Bio je začuđen i u glavi je sebi posložio da je to faza i da će me proći. Par puta sam mu znala ispričati poneku stvar vezano za djevojke koje su mi se svidale; kako sam zaljubljive prirode uvijek ih je bilo. Slušao me je i činilo se da je sve u redu, njegova podrška mi je bila prijeko potrebna jer je on bio jedini član obitelji kojem sam osjećala da mogu reći. Njegovo neslaganje sa mojim *odabirom* se ispoljilo kada sam ga zamolila da mi posudi crne starke za dejt jer se moja obuća nije slagala uz odabir odjeće za tu večer. Nije mi ih htio dati dok nisam rekla s kim idem. Odgovor „Sa jednom djevojkom“ je bilo ono što mu nije odgovaralo. Přeblijedio i rekao da bi mi dao da je sa bilo kakvim momkom, ali s curom nema šanse. Pokušala sam mu ispričati šta mi se dešava i tražila od njega par riječi, neki savjet, ali on nije želio da me sluša, to mu je bilo gadno i nije ga zanimalo. Tada sam odlučila da se neću više nikome

outirati jer ako me brat ne prihvata, nisam mislila da će iko drugi razumjeti. Poznanici i ostali prijatelji su na osnovu mog izgleda donosili zaključke da sam lezbača, bez ikakve priče sa mnom o tome, govorili su to drugim ljudima. Dešavalo se da mi se na Facebooku javljaju ljudi i pitaju jesam li gay, oni su čuli od nekoga, pričalo se o meni u gradu. Odjednom je moje ime postalo lako pamtljivo, šuškalo se i došaptavalo kada sam prolazila. Moje negiranje i laganje nije ništa promijenilo, možda samo još više probudilo u ljudima želju da znaju, tako da su mi počeli prilaziti dok sam sjedila po kafićima; čak su i konobari propitali. Ljudi očito da nemaju srama, sve ih zanima i žele sve znati. Nije nekulturno nekome prići i bez pozdrava pitati „Ej, jesi li ti lezbejka?!“ Starije društvo, prepametno i s puno iskustva govori da je sve samo faza, proći će, svi su oni to probali. Najgori komentar bio je “Mama vas je zamijenila u stomaku, ti si trebala biti muško, a tvoj braco žensko“, kao i jedan od strane momka koji je u svojim jadnim pokušajima da me *zbari* rekao da sam prelijepa da budem lezba, žao mu je ako tako i jeste. Mnogima se svidio moj izgled, ćelava glava i mršavo tijelo, odjeća koja mi je bila preuska ili preširoka, ali ništa im nije bilo zanimljivije od tog trača, to ih je privlačilo. Izlasci su se pretvorili u pomno praćenje svakog mog poteza, načina na koji govorim o pojedinim temama, između ostalog i o LGBT populaciji. Bila sam predmet koji su htjeli da nauče. Stvorili su u meni nesigurnost i kroničnu nervozu, da više ne znam kako se prema sebi ponašati. Moj coming out prema dvije osobe se pretvorio u outiranje čitavom gradu, gdje ja ni u jednom trenutku nisam rekla da sam lezbejka, biseksualna ili nešto sasvim treće. Zbog toga što su me drugi obilježili, ne volim obilježavati sama sebe i postavljati si granice. Time prema sebi postupam kao što su i oni. Seksualna orijentacija se tiče samih nas i nikog drugog, nemaju pravo nama objašnjavati nas. Kao manjina, ne dobijamo ni ono osnovno, a to je poštovanje.

S polica mog ormara

Mislim da sam prvi put poželjela poljubiti djevojku sa 14, 15 godina. Bile smo prvi ili drugi razred srednje, bila je moja najbolja prijateljica i imala je stvarno lijep oblik usana. Nisam joj nikada rekla. Nas dvije jesmo imale poprilično otvoren odnos i mogle smo pričati o svemu, ali se naše prijateljstvo zasnivalo više na poštovanju tuđeg, nego razmijenjivanju mišljenja, jer je ona bila poprilično religiozna i tradicionalna i sušta suprotnost meni i mojim super liberalnim stavovima i potrebi da prkosim svemu. Ona je čak i neke bezazlene stvari doživljavala kao strašni izlazak iz svojih okvira i kada bi izašle navečer i ja bih nam, naravno, jer meni nikako to nije bilo „ofirno“, uzela cigarete ili naručila đus votku ili tako nešto, ona bi bila sva uzbuđena i vesela, ali bi odmah počela da se okreće oko sebe kao da je stid da je neko ne vidi. Mislim da je imala osjećaj da nešto strašno i nedopušteno radi. Nikako nisam mogla zamisliti da joj jednom prilikom, onako neobavezno, kažem „Hej, M., ja ponekad želim da te poljubim. Šta ti misliš o tome?“

Iskreno, nisam znala ni šta ja mislim o tome, tako da razgovor sa njom sigurno ne bi pomogao, pa sam, u nedostatku druge mogućnosti, prvi razgovor obavila sama sa sobom. Mislim da se do tada nisam bila susrela s pojmom biseksualnosti, znala sam šta znači biti lezbejka ili gej, ali, s obzirom da sam išla u osnovnu školu koja možda nije bila zvanično vjerska, ali je bila pod nadzorom vjerske institucije i da nam ni u srednjoj školi nisu spominjali ni homoseksualnost, ni biseksualnost, nisam znala da postoji mogućnost da se nekome sviđaju osobe oba spola. Tako da sam jedan dan, nakon što sam se vratila iz škole, sama sa sobom vrlo detaljno izanalizirala i razmotrila mogućnost da sam lezbejka i došla do zaključka da još uvijek nisam jer sam uglavnom imala simpatije muškog spola, kao i da me veza ili fizički kontakt sa ženama ili muškarcima, u tom periodu, pretjerano ni ne zanima, a

da je to što se dešava samo logična stvar znatiželje i da je ljudska priroda takva da eksperimentišu i propituju sami sebe, da se to, sigurno, dešava svima i da će se iskristalisati s vremenom ili dok se zaljubim. S obzirom da je moja porodica poprilično liberalna, i na neki način operisana od religije, imala sam sreću da nikada nisam smatrala da su homoseksualne osobe bolesne ili izopačene, ali do tada nikada nisam ni imala dodira sa bilo kim ko se tako javno izjašnjavao. Jedini negativni zaključci, do kojih sam u tom procesu samoispitivanja svoje seksualne orijentacije došla, bili su da će, ukoliko u budućnosti shvatim da ipak jesam lezbejka, biti jako teško živjeti sakrivajući da nekoga volim i koga volim, kao i vrlo nesretna činjenica da ću to morati jednom saopštiti roditeljima. Nakon toga, nikada nisam nešto pretjerano razmišljala o definisanju svoje seksualne orijentacije.

Nevjerojatno, ali istinito, u tom srednjoškolskom periodu, stvarno sam imala želju, da sebi dok „budem spremna“ za to dozvolim eksperimentisanje i da tek nakon što budem sigurna odlučim šta sam, jer sam bila veliki pobornik ideje da ljudi ne treba da se sputavaju ni u čemu što ne šteti drugima. I dalje to mislim, samo što je u međuvremenu neko eksperimentisao sa mnom, pa sam shvatila da to i nije tako zabavno i da se u odnose sa drugim osobama želim upuštati tek kad budem sigurna da mi se neka osoba sviđa.

Kada mi se prvi put ozbiljno svidjela djevojka, imala sam već 20 godina i bila sam upoznata sa svim varijantama seksualne orijentacije, ali ni to nije pomoglo da odmah shvatim šta se, ustvari, dešava. Upoznale smo se prilikom jedne moje posjete gradu u kojem ona živi, kada smo izašle u većem društvu zajedničkih prijatelja i, sjećam se da je meni strašno išla na živce ta djevojka koja je svaku rečenicu počinjala sa ja i provela većinu vremena buljeći u mene. U tom trenutku, stvarno, nisam pomislila da bi mi se mogla svidjeti. Međutim, sutradan smo razgovarale i razgovarale i to se tako nastavilo sve dok ja nisam otputovala nazad kući, a poslije i preko interneta. Sve se, naravno, i završilo samo na priči, što je super, jer sada u njoj imam stvarno dobru prijateljicu, ali je napokon

pokrenulo moje samoispitivanje koje je dovelo do toga da danas, iako mrzim definicije, mogu samu sebe identificirati i povezati sa drugim meni sličnim osobama, za što smatram da je bitno za razvoj moje ličnosti, da znam da se ono što ja proživljam i osjećam dešava i drugim osobama i da to nije nešto što svi prerastu, a samo sam ja zaglavila u tom nekom periodu.

Ne znam, ne mogu reći da sam taj prvi put bila oduševljena činjenicom da mi se sviđa osoba istog spola, ali nisam bila ni užasnuta. Jednostavno sam znala da osjećam nešto i da to nešto nije eksperiment, proizvod vremena, prostora ili okolnosti, već da ima veze sa osobom koju upoznajem i koja me privlači, kako psihički, tako i fizički, bez obzira na njene spolne karakteristike.

Prvi put sam se zvanično outovala svom najboljem prijatelju. Osjećala sam nešto što je bilo u svakom pogledu lijepo i pozitivno i nisam željela da to držim u sebi. Sjećam se da smo sjedili u mom najdražem kafiću kad sam mu saopštila da mi se sviđa jedna djevojka i da me je bilo nevjerovatno strah njegove reakcije. Na sreću, moj strah je bio bezrazložan jer me je on apsolutno podržao. Ne znam da li je bio svjestan koliko mi je to bilo bitno i koliko mi je značilo što postavlja pitanja i želi da vidi kako ona izgleda i što me savjetuje, jer je on ekspert (čitaj ženskaroš), a ja ne znam sa ženama. Znam samo da je to što me je on podržao i način na koji je to učinio, najviše doprinijelo mom pozitivnom prihvatanju sebe, jer mi je u tom trenutku trebala jedna osoba kojoj je stalo do mene i sa kojom provodim vrijeme, koja će činjenicu da mi se sviđa osoba istog spola prihvatiti kao nešto stvarno i ne dovoditi u pitanje moje osjećaje i uvjeravati me da je to faza koja će proći, jer su to većinom mislile neke ostale meni bliske osobe koje su od samog početka bile upućene u cjelokupnu situaciju i koje su čak i prije mene primijetile da se nešto dešava. Moja tada jako dobra prijateljica smatrala je da je riječ o nečemu što je nastalo u jednom okruženju i što će me proći čim se vratim u svakodnevni život, ukoliko počnem izlaziti sa nekim dečkom kojem sam se tada sviđala. Naravno, ništa od toga se nije desilo.

Uglavnom sam i ja u početku vjerovala da se radi o *once in a*

lifetime događaju, moje prihvatanje same sebe nikako nije prošlo baš toliko glatko kako izgleda. Čak i kada mi se po drugi, pa čak i treći put zaista svidjela druga djevojka, imala sam periode kad sam vjerovala da umišljam, kad sam bila ljuta na sebe što bih zbog svog eksperimentisanja mogla povrijediti nekoga, kad sam se plašila i razmišljala, što i danas najčešće radim, kako će to utjecati na moju porodicu, na moje prijatelje, na prijateljicu koja mi je jako bitna, a koja, i pored što zna da mi se svidaju i djevojke, smatra da se radi o više *izolovanih* slučajeva koji ništa ne znače, pa i na mene samu kada ne budem mogla osobu do koje mi je stalo držati za ruku na ulici i poljubiti na javnom mjestu. Imala sam čak i neke, za mene koja sam apsolutni ateista, neobične napade religioznosti od „bože nemoj da je to“ do „bože molim te da je obostrano“, iako je možda malo apsurdno moliti tamo nekog boga/višu silu da podrži tvoju lezbejsku vezu kad se sve religije koje poznaješ o tome izjašnjavaju kao o pogubnoj bolesti koja će uništiti svijet. Pokušala sam stvarno da to u potpunosti izbacim, ali je nekako čisto ljudski i jače od mene da, kad nešto nije u mojim rukama, i ja pribjegavam tome da prebacim teret na neku višu silu i molim se čudu.

Ono u što sam sigurna jeste da nemam više nikakvih nedoumica, više mi nije neobično kada mi se sviđa neka djevojka, ne smatram da sam zbunjena, da se nalazim u nekoj čudnoj fazi i da će me to proći na kraju. Ne obazirem se na komentare da ću na kraju završiti u vezi sa muškarcem ili da, s obzirom da mi se ne svidaju pretjerano ženstvene djevojke, to znači da sam strejt. Ne svidaju mi se ni pretjerano muževni dečki, da li to znači da sam lezbejka? Ja znam da ukoliko pored neke osobe imam *leptirice* u stomaku, ukoliko volim provoditi vrijeme sa tobom osobom i ako želim da bude moja u svakom mogućem smislu, da je to osoba sa kojom želim biti. Isto tako, znam da ta osoba može biti i muškog i ženskog spola, kao i da je pored nekih osobina i, manje više, fizičkog izgleda koje ta osoba treba da posjeduje, njen spol i način na koji ga ona sama doživljava i izražava, izražava također jedna od stvari koje me na toj osobi privlače. To me čini biseksualnom

osobom. To me isto tako čini osobom koja se sa drugim osobama povezuje na osnovu onoga šta one njoj u emocionalnom, psihičkom i fizičkom smislu predstavljaju.

Danas sam u potpunosti sigurna da je, ako se meni sviđa i privlači me druga osoba ženskog spola, to proizvod stvarnih i ozbiljnih emocija i znam da je ta osoba ona sa kojom želim razviti dublji emotivni i fizički odnos.

Kako znam? Mogu vam nabrojati hiljadu i jednu manju na tom licu i reći da ono pripada najljepšoj ženi na svijetu. Bez razmišljanja.

W, 22

Moja komfort zona

Ja bih da ispričam jednu od meni značajnijih priča otkako sam unutar sebe otkrila da sam dijelom LGBTIQ zajednice, a tome, sad, već ima nekolicina godina.

To par godina dugo putovanje samootkrivanja i samopriznanja je bilo kao najveći *roller coaster* na kojem sam ikad bila, ispunjeno ponajviše strahovima, negiranjem vlastite seksualnosti, nesnažanjem u okolini i društvu, što je, otprilike, priča svih nas.

Period srednje škole je predstavljao taj početak, kada me istina o tome da mi se sviđaju djevojke, koja je čučala u meni probudila, uzela za ruku i odvela u drugu stvarnost. Nisam znala šta mi se dešava, ali sam se negdje potajno nadala da je to samo faza i da će proći, kao neki virus koji dobiješ, a nije opasan po život i znaš da će proći. Kažem virus, jer su me, na neki način, tadašnji uticaji (religija, moral i ostali nametnuti društveni principi) učili kako je voljeti osobu istog spola nešto što nije normalno i prihvatljivo, nešto što, shodno tome, trebaš da kriješ i čega trebaš da se stidiš.

Ti uticaji su, u to vrijeme, snažno doprinosili tome da se

osjećam kao da se gušim u kadi punoj vode koju sam sama nasula jer sam ja izabrala da to zovem ljubav. Nisam baš imala mehanizme da se branim i ta voda mi je metafora za bespomoćnost koju sam osjećala. U periodima sam krivila sebe, pa onda druge, pa pokušavala da ignorišem, da se uštinem i probudim iz tog lošeg sna. Ne znam da li je to zbog toga što sam bila jako mlada, ali na trenutke se činilo kao da je ta agonija u kojoj sam se nalazila dobila lice, a ja sam samo bila nijemi posmatrač i nisam ništa mogla uraditi da je otjeram.

Sjećam se mojih prvih gay partyja na koje sam odlazila sa svojom najboljom prijateljicom koja je uvijek bila moj - *i u dobru i u zlu* - saputnik. Kako smo se krile pri ulasku u objekte u kojima su se dešavali ti partyji i kako smo obje imale po dva para očiju, da nas, dok smo tamo, neko iz škole ili nama poznat ne bi prepoznao i kasnije pričao o tome.

Isto tako, svih onih kafa koje smo imale običaj piti na kraju završenog školskog dana na kojima smo istripovano šaptale kad god bismo spomenule nešto što je u sebi sadržavalo riječ *gay*.

Čak se i moj prvi poljubac sa djevojkom pretvorio u anegdotu jer je ona dan poslije toga u sobu u kojoj smo bile donijela Kur'an da nas *spasi* od toga što se desilo i da se osigura da se ne ponovi, a pritom moram spomenuti i to kako se ja i religija u putu nismo srele i nadodati kako nas Kur'an, ipak, nije spasio.

Sav taj haos je uticao na to da sam imala osjećaj da vodim dvostruki život, u školi, među porodicom sam bila jedna osoba, a ovamo sam bila nešto sasvim drugo jer je jedan veliki dio mene bio pogrešan na tim mjestima i bila sam na neki način izopćena iz tih situacija jer se nisam uklapala. Jedini osjećaj koji je u svemu tome bio ispravan je bio onaj između četiri zida sa tadašnjom partnericom koji me držao dovoljno jako da ne posustanem i da ne prestanem da se borim sa svim demonima koji su me okruživali.

Tad sam mislila da je rješenje negdje izvana i da će se nešto samo od sebe desiti i to promijeniti, da postoji taj magični štapić koji će sve to odnijeti. S obzirom da ovo nije nikakva bajka, to se, naravno, nije ni desilo, ali desilo se nešto drugo što moju konkretnu

priču čini svijetlom. Iskustvo me kasnije naučilo da nije presudna okolina koje se svi zgrožavamo na ovaj ili onaj način, niti je bitno šta misle konzervativni ljudi čije te mišljenje, ionako, ne zanima, niti te ograničene mogućnosti koje možeš modifikovati ako se dovoljno potrudiš, već je bitnije sebe učiniti vidljivim za one do kojih ti je stalo. Dugo vremena sam bila taj duh koji nije mogao da se materijalizuje i u tim trenucima sam intenzivno osjećala kako pod hitno moram učiniti nešto da izadem iz te lampe.

Tako sam počela da praktikujem taj neki mini aktivizam u svom okruženju i ujedno pokušam da olakšam sebi svakodnevnicu. Prijatelji su bili, ionako, od samog početka uz mene, što je bila jedna olakšavajuća okolnost. Poznanicima sam to saopštavala kao nešto u šta su već sumnjali, samo su čekali potvrdu. Nisam se previše unosila u to šta će misliti jer mi je jedino bilo važno da iskristališem one koji će me prihvatiti zbog toga što jesam. A onda je na red došla familija...

Od svih članova porodice, onako detaljnom analizom i pripremom, sam odlučila da to bude tetka.

Ona je neko ko je meni jako blizak, uvijek roditelje poistovjećujemo s tim figurama koje su dominantne, ali ja za nju mogu reći da je i više od toga, sudeći po tome koliko me kroz život uvijek i u svakoj situaciji podržavala i razumjela na način na koji te najbolji prijatelj podržava i razumije.

U to vrijeme sam se upravo bila vratila s godišnjeg odmora iz Londona u kojem biti gay nije luksuz, kao što je to ovdje slučaj, već sve ono što mi živeći ovdje, nažalost, nikad nismo imali priliku da doživimo, a to je da imaš odrješene ruke i budeš prihvaćen i slobodan. Mislim da je i to, umnogome, uticalo na moju odluku da ne želim više da živim tu laž koju sam iskonstruisala, tvrdeći kako imam neke momke, s vremena na vrijeme, da bih sebi kupila vrijeme dok ne dodem pred to da priznam šta se zaista dešava.

Otišla sam kod nje kući; to je bio samo jedan od bezbroj puta gdje nas dvije sjedimo na kauču i pričamo o tome kako je bilo ovdje ili ondje i razmijenjujemo nova iskustva s nekog putovanja. U trenutku kad smo došle do pauze u razgovoru, one kad si sve

prepričao, pa sad na red treba doći neka druga tema, ja sam izgovorila „Moram ti nešto reći.“ Tad sam znala da nakon toga više nema promišljanja i onih previranja „šta ću i kako ću to reći“, da sam napravila prvi korak i da sad samo trebam udahnuti i nastaviti dalje. Rekla sam joj: „Tetka, moram ti reći da imam djevojku i da sam i ranije bila sa djevojkama, ne mogu više da izmišljam kojekakve pričiće i izgovore, samo zbog toga jer se plašim.“ Tu sam prestala da govorim i dok sam čekala njenu reakciju, srce mi je toliko lupalo da sam mislila da ću, u najmanju ruku, dobiti neki udar. Ona me pogledala sa suzama u očima, zagrlila me i rekla mi da se ne brinem, da sam ja njeno dijete i da to nema nikakve veze, da me voli bez obzira na sve i da se ništa neće promijeniti. Rekla mi je, isto tako, da te suze znače to da ona shvata šta to znači, da shvata šta znači biti lezbejka u Bosni i Hercegovini i da nije i neće biti nimalo jednostavno, ali da i dalje imam svu njenu podršku. U tom trenutku kao da je neka ogromna kamenčina spala sa mene. Osjetila sam u isto vrijeme to olakšanje, pomiješano sa srećom i tugom jer je ona tužna zbog mene. Tad mi se i boja vratila na lice, koju sam, vjerovatno, izgubila u onom trenutku dok sam čekala da vidim šta će se desiti.

Mnogo mi znači što sad imam još jednu meni tako blisku osobu na *svojoj strani* sa kojom mogu da dijelim sve stvari koje me muče, kao i one koje me čine sretnom, i što svaki naredni put kad odem kod nje i ispričam se sa njom bez cenzure, znam da sam bar tu konačno stvarna.

Ne mogu još uvijek reći da je moja borba prestala i, da budem iskrena, ne znam ni kada će i hoće li uopšte za vrijeme mog boravka u BiH, ali mogu reći da je moj mikrokosmos dobio neke ugodne spužve, poput moje tetke, na koje mogu računati. Sad živim po principu moj bog i moja pravila. Trudim se da napravim filtere za odvajanje svih kontaminiranih materija koje na bilo koji način ugrožavaju mene kao lezbejku u gradu Sarajevu. I da, ipak, napravim svoju bajku sa sretnim završetkom.

Rainbow Staljin, 25

(In)visible Spectrum

Počinje u sjećanju moje rodice za vrijeme rata kada sam se *Pigrala* s dojkama mame, rodica, komšinica, da bih ugrabila malo sna.

U toku mog odrastanja, imala sam niz dvojbi u svojoj glavi: o načinu mog oblačenja, o mojim simpatijama, o prvom poljupcu, o prvoj djevojci, o mojoj popularnoj rečenici : „Ma znaš, kod mene se uvijek nešto dešava“, a ja na sedmom nebu zbog komšinice iz ulaza ili mi je bila baš taj dan *drugarica* ili je na ulici prošla djevojka pored mene čiji me je miris privukao.

U svojoj okolini se nisam susretala sa LGBT osobama u osnovnoj školi, bila je jedna djevojka, prijateljica od moje tadašnje drugarice iz klupe, ali nismo ulazile u neku pretjeranu komunikaciju.

Sve su bile zanesene pričom o prvim ljubavima, poljupcima, sitnim šalama sa dječacima, ali ne i ja. Koliko god ja to tada - za vrijeme osnovne škole, a poslije i srednje - sebi pokušavala približiti, objasniti zašto ja volim provoditi vrijeme sa svojom drugaricom u maženju prije i poslije škole, zašto ludim za svojom komšinicom (i dan danas kada je vidim), nije mi bilo jasno, nisam imala kome reći, kome se obratiti. Uvijek su govorili: „Ona je malo drugačija“.

Voljela sam vrijeme provoditi sa dječacima, ali u igranju košarke i fudbala, a ne na način kao sve moje drugarice tada - u intimnim razgovorima, šalama, koškanju... U osmom razredu me, na ekskurziji, poljubila drugarica iz razreda, njoj danas nebitna stvar, ali meni jako bitna - i dan-danas se sjećam baš tog poljupca. Ja sam nastavila dalje sa svojim nesigurnostima, pitanjima, dvojba- ma i s rečenicom : „Ma znaš, kod mene se uvijek nešto dešava“.

Pred kraj osnovne i početak srednje škole, u moje naselje se doselila nova komšinica, sa kojom se u početku nisam baš družila. Vremenom smo razvile prisniji odnos, često smo bile skupa, dosta pričale, razmijenjivale nježnosti... Ali ona se samo poigrala sa mojim osjećanjima, što mi tada nije bilo jasno, izlazila je

često sa nekim momcima, da bi jedna od kapi koja je pretila čašu bila djevojka koja je počela da se druži sa nama, a koju je ona branila i pored njenih silnih laži i intriga. Pored svih tih intriga i laži, ona je počela sa njom da razvija intiman odnos. Sve više me je gušila svojom posesivnošću, a pravilnost njenih postupaka nikada nije mogla doći u pitanje. Branila mi je da treniram košarku, da se družim sa drugim ljudima, posebno sa dvije drugarice. Bilo je tu puno suza, svađa, pomirenja. Na kraju, ja to nisam više mogla podnijeti i trpiti i riješila sam da se više ne družimo.

Majci nije ništa bilo jasno. Često me je pitala da li smo mi to u vezi, da li imam momka, sviđa li mi se neko, ali ja sam držala svoju stranu priče - laži. Često mi je govorila da je njen i moj odnos prešao granice drugarstva, ali to ja nisam shvatala. Nisam željela da slušam njene riječi da ona nije ono za što se predstavlja.

Blizu srednje škole u koju sam išla, bio je kiosk u kome je radila jedna butch djevojka i moja drugarica iz razreda je imala toliku želju da je poljubi, na što sam je poticala da pokuša. Danas mi sve to izgleda smiješno u razgovoru sa njom i prisjećanjima na raznorazne ideje koje smo smišljale da se ona njoj približi.

Imala sam par momaka jer sam htjela da vidim šta je u pitanju, da pokušam... Ipak, sve djevojke oko mene su imale neku mušku simpatiju, a ja samo djevojke. Odnos sa njima se svodio na drugarski, s minimalnim intimnim odnosom, jedva blic poljupcem jer se nisam osjećala ugodno, niti lijepo. Uvijek sam se sjećala mog odnosa sa drugaricom u osnovnoj školi. Odnos koji sam razvila sa drugaricom koji se provlačio kroz srednju školu sam tada poricala.

Ulazila sam u komunikaciju, *bezazleni* flert sa djevojkama, a da nisam bila ni svjesna toga. Jednom prilikom u dvorani u kojoj smo imali treninge, došla je starija ekipa iz Bijeljine na utakmicu. Nakon utakmice, ja sam ušla u svlačionicu (imale smo zajedničku) i u razgovoru sa jednom djevojkom uzela njen broj telefona. To sam tada instinktivno uradila ne znajući ni ja sama zašto, ali mi se činilo ispravno.

Na početku trećeg razreda srednje škole, odlučila sam i saopštila dvjema drugaricama da ću od sada pokušati naći sebi

djevojku za vezu, da se više ne mogu zamarati vezama sa momcima jer ne vode ničemu, samo običnom drugarstvu. Ipak, sa djevojkama bez problema ulazim u intimne razgovore i opuštena sam kada razmijenjujemo nježnosti, a ne u grču i strahu od razmjene nježnosti kao sa momcima.

Nakon prekida svakog tipa odnosa sa posesivnom *drugaricom* (drugaricom jer nikada nismo definisale svoj odnos) i mog coming outa samoj sebi, u moj život je ušetala ponovo jedna djevojka sa kojom sam se ja nekad davno dopisivala na Mircu. Sa njom sam osjetila sve čari ljubavi, neobjašnjivi elektricitet u dodirima, imala oslonac i rame za sreću i tugu. Smirivale smo svoje bure zajedno i ponovo ih rasplamsavale.

Majci konstantno ništa nije bilo jasno. Pitanja, moja poricanja, nova pitanja i moja nova poricanja, telefonski računi, moja prisnost sa njom, odlasci njoj u drugi grad, njeni dolasci – za moju majku sve je to bila čista enigma. Vrijeme je prolazilo, a pitanja su postajala sve češća tek poslije našeg prekida: imam li momka, imam li djevojku. Odgovarala sam s: „Nemam i nemam“, „Nemam vremena, trening, fax...“

Izvlačila sam se lažima, do jedne noći 25. novembra 2010. godine. Spremala sam se da izađem sa drugom u hotel Tuzlu na party Revolta. Nakon ustaljene konverzacije gdje ću s kim ću, rekla mi je da sjednem da popričamo. Kao da sam znala da je stigao trenutak. Rekla sam joj da neću sjediti i da me pita što ima jer žurim. Nakon uvodnog govora uslijedilo je:

Mama : „Imaš li momka?“

Ja: „Nemam“

Mama : „A djevojku?“

Ja: „Nemam trenutno, ali imala sam.“

Onda su uslijedila pitanja je li me neko, možda, nekada povrijedio, je li ona kriva za to, kako, zašto, zbog čega, njena nadanja i maštanja o unucima, s kim sam ja to sve bila, ko su one... Mnoštvo suza sa njene strane, težak i turoban glas, *okretanje stomaka*, osjećaj toplote u glavi, oči natečene, ali bez suza sa moje strane. Razgovor je priveden kraju, bar za to večer. Rekla mi je da idem jer

ću zakasniti... U hodu do hotela Tuzle, hiljadu misli mi je prolazilo kroz glavu, da li će me podržati, da li ću imati više krov nad glavom. Osjetila sam veliko olakšanje kao da mi je teret pao s leđa, iako nisam znala što će me dočekati kada se vratim kući. Bila sam spremna da se nosim s posljedicama. Došla sam do kuće, stavila ključ u bravu, okrenula i vrata su se otključala. Tada je misao u glavi bila: „To je samo početak“.

Sljedeće jutro, a i narednih dana, nismo uopšte razgovarale na temu coming outa. Pričale smo o svim drugim temama normalno. Nisam je željela prisiljavati da razgovaramo na temu coming outa, dala sam joj vremena...

Nakon *teških* razgovora, izljeva emocija, moja majka je rekla: „Ti si moje dijete i prihvaću te onakvu kakva jesi“.

Od tog trenutka, naš odnos se dosta promijenio, a ona i ja zajedno napredujemo i stičemo novo zajedničko povjerenje.

V.D, 22

Radetzky marš

Sačekat ću dok se završi novogodišnji koncert. Da, tako ću...

Bio je 1. januar i odučila sam, konačno, reći mami i tati da sam lezbijka. Nije to bila nikakva novogodišnja odluka. Jednostavno sam im, nakon što me nisu pustili da idem u Beograd slaviti Novu Godinu, htjela reći pravi razlog zašto sam uopće i htjela ići. A razlog je bio jedna djevojka, moja prva velika ljubav. Imala sam 16.

Odučila sam da se ne želim više nikad dovesti u situaciju da izmišljam razloge i da im lažem (ni do danas nisam naučila lagati) i da zaslužuju znati, jer ih volim i jer me vole. Sad su sjedili u dnevnoj sobi i uživali u prenosu novogodišnjeg koncerta iz Beča, ne znajući da se meni, dok sjedim pored njih, znoje dlanovi i da

imam ogroman čvor u stomaku.

Naravno, samoj sam se sebi outirala još davno. Sjećam se dobro slike, i straight ljudi se obično iznenade kad im ju prepričam, bili smo na moru, na plaži, imala sam 4 godine, gledala sam ljude okolo i pomislila „Kako su sve te žene lijepe, šteta što ću ja morati biti sa nekim dječakom.“ Tad, naravno, još nisam znala da ne moram biti sa dječakom i da je sasvim ok da mi se sviđaju i djevojčice :) I, naravno, da u toj dobi nisam pojma imala da postoje osobe koje nazivamo lezbijkama. Tek nekad kasnije, sa 13 godina, shvatila sam da to što osjećam prema izvjesnoj Jeleni ne može baš biti samo prijateljstvo i da mora da je ipak nešto drugo. Bez velikih drama, sumnji, traženja ili negiranja, shvatila sam da sam lezbijka i to je bilo to. Nisam vidjela nijedan razlog zašto bi to bilo nešto pogrešno ili strano ili nenormalno. Jednostavno je bilo prelijepo osjećati ljubav, tinejdžersku, platonsku i, nažalost, neuzvraćenu.

Koncert je još uvijek trajao, stalno sam odgađala trenutak, preskočila već i marketinški blok i onu pauzu kad tamo negdje u Beču na scenu izlaze baletani (iako, moram priznati da bi to baš bio prikladan trenutak za outiranje). Jeli smo ostatke novogodišnje večere, tata i brat su razgovarali o nečemu, a ja sam u glavi ponavljala različite verzije rečenica, intonacije i pitala se je li bolji nonšalantni ili dramatični pristup.

Bratu sam rekla još ranije. Zapravo, on je bio prva osoba iz moje bliže okoline kojoj sam rekla da sam lezbijka. Uvijek je bio pravi stariji brat, ona vrsta koja u godinama kad, valjda, svi dečki pokušavaju biti cool i glumiti frajere, zove svoju trinaestogodišnju sestru da ide van sa njim i njegovom ekipom. Nikad nisam išla, ali su mi ti pozivi uvijek puno značili. Kad sam mu se outirala, studirao je i nije živio sa nama, što je, donekle, i olakšalo situaciju, tako da sam mu poslala najjednostavniji mogući mail: „Buraz, ja sam lezba.“ Vjerojatno je bio zbunjen i vjerojatno to nije bio najsretniji način outiranja (sada ne bih to tako napravila), ali njegova reakcija je bila: „Hahaha, otkud sad to? Ok, samo nemoj na ovaj način to reći mami i tati.“ Poslije smo još malo pričali o tome, upoznao je većinu mojih djevojaka (i znao se šaliti da uvijek imam zgodnije

cure od njegovih), nudio rame za plakanje kad sam prekidala i, generalno, ostao super stariji brat.

Publika u dvorani je sad već veselo pljeskala u ritmu Radetzky marša, a meni je grč u želucu rastao sa svakim odsviranim taktom. To je to. Vrijeme je. Nema više odgađanja, koncert je završio i ako sad odustanem, ko zna kad ću opet skupiti hrabrosti. Uozbiljila sam se, okrenula se prema mami i rekla:

„Htjela sam vam reći zašto sam, zapravo, htjela ići u Beograd...”

Tata je u tom trenutku (valjda jer nije skužio da sam rekla nešto bitno) započeo sa bratom raspravu o računalnim procesorima ili tako nečemu, i dalje sam razgovarala samo sa mamom (jer nisam baš bila dovoljno hrabra da kažem „Halo, ja se ovdje outiram, slušajte me!“).

„Zašto?”

„Htjela sam ići zbog nekoga.”

„Pa nek' dođe on ovdje umjesto da ti ideš gore sama.”

„O tome se i radi. Nije on...nego ona.”

Tišina na nekoliko sekundi. Zatim:

„Aha. Pretpostavljala sam. Pa svejedno, nek' dođe ona ovdje, ne želim da ideš sama. I nemoj tati ništa govoriti, on to ne bi razumio.”

Tad sam odahnula i sjetila se da tata, zapravo, cijelo vrijeme sjedi pored nas. Pogledala sam i vidjela da on još uvijek jednako priča sa bratom i da nije čuo ništa od ovoga. Dobro, možda je tako i bolje.

Taj osjećaj oslobođenja koji sam osjetila nakon tog prvog velikog outiranja je bio veličanstven. Drhtala sam, što od ostatka straha, što od uzbuđenja i nisam mogla vjerovati da sam to stvarno uradila. Iako je ispalo polovično (jer sam se prvobitno htjela outirati i tati), danima nisam skidala osmijeh s lica.

Kasnije je došla prva veza, pa druga... Mama je upoznala neke moje djevojke i prihvatila ih, iako mislim da ih je u svojoj glavi vidjela kao jednu od mojih prijateljica. Znam da nije nimalo homofobična i da, u načelu, nema ništa protiv toga što sam lezbijka, ali se boji da neću biti sretna i da će mi život biti težak, iako joj

konstantno pokušavam objasniti da sam sretna, da mi život nije ništa teži nego drugima i da, zapravo, ništa ne bih mijenjala. To što sam lezbijka spominjemo u usputnim situacijama, jer sam vidjela da se rastuži i da ne zna kako pričati o tome, pa sam prestala i pokušavati. Nedostaje mi da pričamo o vezama i popratnim problemima, o čemu, valjda, pričaju svaka majka i kćerka. Pogotovo jer se bratovim vezama raduje i komentira ih s onim tipičnim majčinskim ushitom, a za moje dugogodišnje veze zna samo to da postoje. Ali svejedno, ne zamjeram joj, znam da me voli i da je prihvatila to najbolje što može i svejedno je mama kakvu mogu poželjeti. :) Osim toga, jako mi je važno što razumije moj aktivizam, moje učestvovanje u Pride-u i zašto mi je to važno i u tome me podržava, a to se za malo kojeg roditelja može reći.

S vremenom sam odselila radi fakulteta i rjeđe sam ih vidala. Tata je, nažalost, umro i nikad mu nisam rekla da sam lezbijka. Mislim da je tako i bolje, jer ne mislim da bi me razumio i vjerojatno bi bio tužan radi cijele situacije.

Sa bratom često putujem i prilično otvoreno pričamo o vezama, djevojkama, prekidima i, zapravo, smo postali još bliskiji radi mog outiranja. Sa mamom sam, također, bliska i kad sam kod kuće još uvijek znamo raspravljati o politici (uvijek smo dijelile slične političke stavove), aktivizmu, pričam joj kako napreduju pripreme za Pride, hoće li ovaj put proći bez nasilja, razgovaramo o mojim prijateljima, faksu, zapravo, svemu (odnosno skoro svemu) o čemu mama priča sa kćerkom. I zaista volim i cijelim vrijeme provedeno sa njom.

Nadam se da će se nekad moći prestati brinuti da će me neko napasti, pretući, da neće misliti da mi je teško biti out među prijateljima, među kolegama i kolegicama na fakultetu, da je neće brinuti tuđe reakcije ako saznaju. I da će možda jednog dana sa mnom prošetati na jednom od Pride-ova. :)

Istina je da je coming out proces. Uvijek će dolaziti novi ljudi pred kojim ćeš se kroz razgovor morati ili outirati ili lagati. Ja na laži ne pristajem. I još uvijek ponekad pri outiranju osjećam onaj grč i nervozu, jer znaš kakva pitanja i komentari ponekad slijede,

ali svejedno, nikad ne mislim da se treba skrivati i prešućivati, praviti se da si nešto što nisi. I reakcije su obično pozitivne ili neutralne. Valjda i ljudi mijenjaju mišljenje kad vide da lezbijke nisu tamo neke strane i nepoznate osobe s rogovima na glavi, nego njihove prijateljice, komšinice, kolegice, sestre... A ja volim misliti da mijenjajući mišljenje jednog po jednog čovjeka mijenjamo i čitav svijet. :)

H.H, 27

Hidden place

Nisam se trudila razmišljati o biseksualnosti. Podrazumjevalo se. Znala sam da privlačnost nije pitanje spola i nisam se ograničavala formulom muškarac-žena. Voljela sam svoju najbolju prijateljicu godinama. Voljela sam je na više načina i kroz razne faze, ponekad nježno i erotski nabijeno čulima, a ponekad čisto drugarski i samo tako, frigidno čak, ponekad usputno, onako kako se vole samo najbolji prijatelji, za koje jedino znamo da nas neće napustiti. Mada, ponekad nas baš oni ostave na onoj stanici životnog puta na kojoj nikad ne bismo birale da stojimo same. Takve stanice obično imaju neonske natpise s priznanjima o nama samima koja nose određenu težinu namijenjenu samo nama i ako tada nismo u stanju ponijeti vlastiti natpis, propadamo u životarenje opisani drugim ljudima, drugim identitetima, prihvaćamo i svojatamo tuđa lica, podliježemo ispredenom sistemu uputstava za svakodnevnice. Neuredno je, ipak, ljubav i zaljubljivanje nazvati svakodnevnicom. Ti magični momenti kad gubimo stvarnost i odvajamo se od tla kako bi lepršali kroz sanjarenje nisu puko preživljavanje. To je vrijeme kada se osjećamo živi, bolje rečeno, življi nego inače. Volim taj osjećaj eksplozije elana i rasta vjere u sve i svašta. Pitanje neonskog natpisa koji nas

definira i doživljava ljubavi ovdje dolaze do roditeljske figure i do figure okoline.

Evo u mom slučaju, naivno vjerovanje da se eros ne može uokviriti u normu i kao takav predstavljati ljudima kao jedna od stavki koje nas čine, naišlo je na visok zid u liku provincijskog, plebejskog ugnjetavanja svega različitog kod jedinke. Tako mene tata pita jedan dan: „Imaš li ti ambiciju da se udaš?“ na što ja zbunjeno izgovaram prvu stvar za koju mislim da on želi čuti (ovime u potpunosti objašnjavam svoj odnos sa tatom): „Naravno da imam“ i mislim da je tim konformizmom završena stvar (jer mi ne pada na pamet da se udajem ili obavljam bilo kakve druge rituale kojima se promjenjiv čovjek u još promjenjivijem svijetu obavezuje na nepromjenjivost), ali on nastavlja i pita: „Za muškarca ili za ženu?“ i tada prvi put shvatam da je u mom osobnom sistemu vjerovanja jedna takva odluka apsolutno nevažna. Nemam odgovor na takvo pitanje, ne osjećam ga u sebi, zvuči mi nevažno i besmisleno; ponovo posežem za odgovorom koji moj roditelj želi čuti i izgovaram: „Muškarca.“ Osjećam se pobjeđeno i povrijeđeno. Zatajila sam dio sebe. Nijema i postidena, slušala sam taj dan kako se jedan tata brine za svoje dijete sav ukalupljen u konzervativizam. Gdje su sve bježale moje misli ne bi li me bar malo sačuvala te silne brige. Neobjašnjiva sam za svog starog. Mašta me uzela pod ruku već u prvim rečenicama u kojima je Tata tvrdio da veza između dvoje ljudi koja ne može proizvesti dijete nije zdrava veza... nije zdrava veza... Moja mašta u obliku izmaglice pokrivala mi je uši navodeći me na razmišljanje o ljudskoj slobodi, o jednostavnosti fenomena privlačnosti, o blagom ritmu mog postojanja, mog neograničenog postojanja u vlastitim formama bezakonja i potrebi da se nikad ničim ne uokvirim u normu, o običnoj, najobičnijoj želji da nesmetano promatram svijet s onog vrha koji uspijem doseći. Nije prvi put da mi neko od mojih bližih srodnika objašnjava koncept mame i tate; zapravo me uvijek čudilo koliko pažnje pridaju instituciji braka, odgoju djece i to sve u vrijeme određeno šablonom za sretan život: dosegneš određenu životnu dob, vjenčaš se, dobiješ djecu, radiš i zarađuješ da bi sve to funkcioniralo, trudiš

se da budeš sretan i ispravan, u tome ti pomažu Biblija, Kur'an ili Star Wars, ali ni o tome ne odlučuješ sam, naravno, nego opet ti tvoji preci koji ti ostavljaju sebe u nasljedstvo, bilo da se radi o djedu ili bratu koji je tek nekoliko godina stariji.

Smatrala sam da je moja biseksualnost vid bijega od nametnute formule života kakvu mi je moj roditelj želio usaditi u glavu kao jedino važeće pravilo. Ali, to jednostavno nije tako. Jer kad me susjeda pitala: „Nisi valjda lezbejka?“, nakon što je vidjela neka moja lajkanja na Facebook-u, željela sam propasti u zemlju od srama. Ali ne zbog srama što volim žene, nikako, ponosna sam na to što iskreno i neometano volim ljude bez obzira na mnogo toga, nego iz čiste nelagode što se nalazim u takvoj sredini koja me stavlja u situaciju da se pravdam zbog svog odnosa prema nekome. I to u mom gradu, ne rodnom, ali gradu koji mi je bio dom kroz osnovno i srednje školovanje, pa mi je još i mio taj grad, tako poznat, smješten u srce Bosne, ugodan i topao, a homofoban, te je bolje da ga, stoga, i ne prozivam. Osim što je to moj grad, pa mi je muka što baš tamo, pored mog stana, živi jedna takva dama kojoj smeta moja zaljubljenost u jednu, npr. Lejlu, a bilo bi joj super da volim Marka. Mislim, voljela sam jednom jednog Marka, bila sam treći razred osnovne i nisam znala šta je to homo/hetero/bi/a/seksualnost i nije mi smetalo to neznanje u čekanju kraj prozora da prođe Marko, pa da onda krenem u školu strpljivo koračajući za njim. Nagledala sam se Markove torbe tad, u trećem razredu, i sigurno bi se nagledala te iste školske torbe, pune pitanja i zadaće, da su je nosila neka ženska ramena. Vjerujem da sam i tad znala da je važnije u šta će glava na tim ramenima da odraste od onoga kako će bilo tko od nas konzumirati ljubav, mada je i to bitno.

Meni je bitno da znam tko sam, biseksualka, a ovaj tekst je moj coming out, osim što ja neću potpisati ove riječi svojim imenom, tako da ovo i nije moj coming out. Tužna sam zato što je to, zapravo, nesloboda, biti svjesna kome ne možeš otkriti svoj identitet u potpunosti i skrivati dio sebe zbog ograničenja u svijesti drugih ljudi, a ti ljudi su nam ponekad roditelji i teško je prihvatiti nemoćnost utjecanja na njih. Ili na bilo koga drugog u našoj okolini.

Sjećam se svog prvog poljupca sa djevojkom koja mi se dugo svidala, tako dugo da sam taj poljubac zamišljala mnogo puta prije nego što se zapravo dogodio, ali nikad, nikad nisam mogla u mašti dočarati ni približnu čaroliju onome što se tad dogodilo. Na koncertu, u gužvi, a slučajno smo se srele. Bila sam sa prijateljicom, koja je u sred poljupca počela vrištati na nas: „Zar želite da vam neki kockasti hordaš doleti u glavu?“ na što smo se mi smijale iako smo znale da je u pravu i da u jednoj sarajevskoj Slozi lako možeš dobiti batine ako si previše blizak sa društvom istog spola, pogotovo ako si muškarac, jer na prizor dvaju žena se i ne ljute svi, to je nešto lijepo, a eto poljubac dva muškarca je ružan, i to sve govore muškarci kojima je i prizor djevojaka koje se tuku uzbudljiv i nikad ne prekidaju takvo što, nego snimaju, ako je moguće. Nemoguće je biti gej u ovom gradu. Kaže mi prijatelj, prije nekoliko godina, kada su huligani napali okupljene na Queer Festu na Akademiji likovnih umjetnosti, da ga je prijateljica zamolila da napiše članak o tome jer ona ne smije. Ne smije iz više razloga, sigurnosnih i privatnih, a on je uvijek slobodan da kaže šta misli i osjeća. Mada je trebao, nije ništa napisao jer, kako kaže, u ovoj državi se samo neko brani. „Ona bi htjela da ja branim populaciju. U ovoj državi malo-malo, pa brani nešto. Brani Srbe, Hrvate, brani mace, cuke, sad homoseksualce, samo brani. Meni se više ništa ne brani.“, rekao mi je. Ali treba pisati, razmišljam, šta god da je tad napisao, značilo bi nekom promatraču te ljudske gluposti kad nasilje prevlada razum i tolerancija se skotrlja Miljackom kroz fekalije.

Nedavno pijem kafu sa svojom bivšom djevojkom negdje na čaršiji, u maloj bašti male kafane, razgovaramo o filmovima, sunčan je dan. Ona, nenašminkana, uvijek počešljane kose, sjedi u položaju koji pozdravlja svaku zraku sunca pojedinačno, smiješi se nekako usput, ne znam da li sanja ili možda sanjari samo. Tako je lijepa bila taj dan, taj cijeli dan sam osjećala sreću na izvoru. Čujem Björk iz zvučnika kraj ulaza, a znam da ona voli baš tu pjesmu, *Hidden place*, želim je uzeti za ruku, evo baš sad, ona svijetli tu kraj mene i ako spustim samo jedan poljubac na njene usne,

znat će da je vidim. Da vidim njene boje, njenu pozitivu, vidim nju. Padne mi na pamet fotografija žene koja drži transparent s natpisom: „Moja kćerka zaslužuje pravo da vjenča ženu svog života“ i sjebem se.

Imago, 24

Ja sam bi ♀♂♀

I dio * (slika jedne porodice)

- ♂ **Tata:** (tatin argument br.1) Bolje da budeš sa ženama, bar te neće (i onda je pokazao na mjeru našeg društva, daj bože nekih dvadeset centimetara) *ovolikim...*
- ♀ **Mama:** I dalje tvrdim da si zalutala. Možda je to samo neka faza. Ugledaj se na stariju seku i svoga brata. Nevjerovatna si! Kako možeš? Odgovori mi kada te pitam?! Razočarala si me...
- ♂ **Brat:** Nemoj da te vidim sa nekom na ulici!
- ♀ **Sestra:** Jao, zaboga, pa sve te škole, magistarski studiji, umjetnosti i taj odvratni način života koji ona živi. Trebalo je samo da se uda. U njenim godinama ja sam već imala dvoje djece, krasnog muža i ozbiljan posao. Prosto, fuj! A ona bi da živi u Americi! Ja živim, ali hladne glave. Nije se lahko sačuvati tamo svog zla, sve ti je na dohvat ruke. Pa sigurno nakon par mjeseci bi bila mrtva da li od neke bolesti ili života kakvog živi! Pa ti pederi imaju sidu i drogiraju se!
- ♂ **Ujak:** Dolazi li Jovana na večeru? Sećam se te tvoje posebnosti. Natpisi, jutarnja kafa, crno-bele fotografije, čarape, knjige i cigarete pod krevetom. Oduševljen sam tvojim izborima!
- ♀ **Ujna:** Fuck... Ja sigurno nisam tvoj tip! Znala sam. Znaš ono kad je Jovana spavala kod tebe. Pile ste kafu u sred noći, znaš

onu između seksa...

Roditeljski razgovor ili... ♀ vs. ♂

Tata: Daj, popusti već jednom... Šta ti je cijeli dan? Ja imam najposebnije dijete na svijetu, šta joj fali? (tatin argument br. 2) Uostalom, žene su ljepše, bolje mirišu, čistije su, nježnije. Eto, šta bi joj falilo da bude sa V. Čitav život su drugarice, a još traju?

Mama: Ti si kriv za sve ovo! Čuješ li se šta govoriš? Bože moj! Pustiš je da radi štohoće i očekuješ da bude normalna? Pije, puši, umjetnuje, spava sa ženama, garant se i drogira... a onaj duplo stariji tip (za sebe: „Bar je bio tip...”)

Tata: Ne biram ja s kim će se seksati... (blagi smješak)

Mama: Dopuštaš!

Tata: Ti bi da zabranjujem?!

Mama: Nikad ništa joj nisi branio. Odgajao si je kako si htio i vidi! Bez strogoće...

Tata: Ti si bila i više nego stroga... prema njoj... ne prema Mini i Aci...

Mama: A ti si lud za njom. Najmlada... najomiljenija... može sve...

Tata: Najdivnija, jedinstvena... Len...

Mama: Da. Zaljubljen si u nju?

Tata: Šta ti misliš?

Mama: Eto, prešla sam preko toga da bude sa onim muzičarom i da on spava kod nas, bez obzira šta će reći zli jezici... druži se sa onim čudacima... te likovnjaci, filmađizije, škrabala... Sve ti je to isto... Pustila sam da studira to što hoće. A sad je gledam kako se raspada sa svoje dvadeset četiri godine... Sve desetke, neosporan talenat... godinu dana bez posla... I još stalno je bolesna... Kako da znamo šta joj je? Svaki put kad je zaboli glava ja iznova umrem... Imunitet, depresija, melanholija, želudac i još bolne menstruacije...

Tata: Dosta je. Ni riječ više. Nemoj...

Mama: A ti bi još na sve to i njenu djevojku, pobogu? Strah me

je Boga i ljudi, strah me je za nju. Znaš kada su pretukli one dvije cure ispred BBI-a, pa napad na onu curu s Filozofskog ili ono što se desilo na otvorenju Queer festivala. Shvati me, pobogu...

Tata: Bolje snaha, nego zet. Ona zna paziti sama na sebe.

Mama: A njeni tekstovi?

Tata: Samo za pametne koji čitaju.

II dio *(slika jednog društva)

♂ **F.:** (reditelj) Ne znam šta da ti kažem. Kod mojih je podijeljeno. Svakako su mama i tata razvedeni. Brat i ja sami u stanu u velikom gradu. Moj partner, i ujedno moj profesor, duplo stariji, mentor za diplomski rad... Biti gay. Nekako u mojoj zemlji, za razliku od ostalih balkanskih, ide naprednije. Dobro si prošla. Možda ipak budeš sa muškarcem? Ne vidim u čemu je problem? Jebeni liberalizam. To što ti je mama rekla *kako ću stati pred Boga?* Fino, staće u svoje ime. Mora ona odgovarat za grijeh što se udala za muškarca druge vjere... Hahahahahahaha

♀ **i.:** (slikarica) Znaš, nekako sam znala. Ono kad si gledala moje aktove žena. Ili ona slika Frida Kahlo *Što mi je voda dala?* dvije žene na njoj i tvoja sjajna reakcija. Riječ koju koristiš kada izražavaš oduševljenje. Ja bih spavala sa tobom, da ne voliš onog hajvana. Tvoje linije, koža, otisci života... A sjećaš se kad te opsjedao onaj moj kolega s faksa na mom rođendanskom partiju?! Ili kad sam te zaprosila jer možemo zajedno da truhnemo? Kako te E. gleda, hajvan... jado jadni. Nikad te nijedna žena neće pogledati tako...kako? Čežnjivo... Uvijek možeš spavati sa mnom. Konstruktivni razgovori. Znaš li da te obožavam?

♀ **S.:** (drugarica s faksa) Poštujem. Uz tebe sam. Ali neću sjediti sa tvojom curom na kafi. Najvolim te na svijetu. Najbolja si mi drugarica. Dijelimo sve. Nisi ti probala seks sa pravim muškarcem! Jednom kad ti uđe zaboravićeš ti na prstiče i lizanje.

- ♀ **A.:** (drugarica s faksa, ona ne shvaća ozbiljno) Cool ti je to. Subverzija. Fora. Evo dojma za ljude, ovako: misteriozna, uvijek melanholična s blagim smješkom na licu, knjigama u rukama, zanimljivim detaljima... (Jesam li ti rekla da kad moj sinčić vidi neku lijepu curu na tv-u, neobično odjevenu, kaže Leeeenaaa i pokazuje prstićem... Moja Leeeenaaa... jedina osoba kojoj ljubi laktove) Nepristupačna, intelektualka, izgleda da je feministkinja (voli ono kao spisateljice, muzičarke, glumice, i ostale umjetnice), oštra na jeziku, posebno govori, kažu da je iz mješanog braka, sumnja se da je imala vezu sa nekim (postarijim) muzičarem, ne vidamo je u društvu muškaraca, i oni koji su sa njom... kolegijalno... na nesreću nezgodne naravi i (auto)cinična. Nekako, djeluje apsolutno slobodno... off the record: još uvijek nije odgovorila na treću prošnju... djeluje nesretno. To je zamjenska riječ za apsolutnu slobodu.
- ♀ **V.:** (drugarica iz djetinjstva – pravnica) Jeb'o te, ja sam lezbejka. Sjećaš se kad sam ti se out-ovala u busu?! A ti si mi bila genijalna. Kažeš: „To je ok!“ Odmah saznajem spavala si sa ženom. Nisi ti Len, biseksualka. Znamo se čitav život. Dva'es godina... Zajedno smo piškile u pijesku. Ti to iz intelektualizma i stava, čega li? Radoznalosti?! A tek Jovana, ummmmm?! Proslijedi je. Jedino ne vjerujem da onaj gad misli da smo se lizale... Ma bolesno ljubomoran... Lud.
- ♂ **V.:** (najbolji drug – muzički arhitekta) Len, Len... volim te ja, bez obzira na sve. Draže mi je da si sa ženom. A ono o čemu ćutiš... Voleo bih da ga ubijem... s nekim skroz posebnim osećajem zadovoljštine. Sećam se te noći kad si se upoznala sa Jovanom... vaši pogledi... i sve je obećavalo... dve umetnice – dve intelektualke, prelepe žene... osim udaljenosti i tebe.
- ♀ **A.:** (drugarica – lična psihologinja) Jebi ga, Len. Voliš tog tipa. U našoj kafani svi misle da smo skupa. Ti mene kao kupila u sred najhetero bara gdje pršti testosteron. Uh... pa dobra ti je ta da ti se sviđa ona B.. a naš barmen iz prve

misli da si i sa mnom i sa onom tvojom drugaricom sa germanistike... pa jedna kafa⁵⁷ sa mnom, jedna sa njom... da se nikada ne sretne. Još kada si pričala da bi voljela staroegipatski da balzamuješ B. Huh... a ja hetero s blagom, jedva primjetnom homofobijom. U pizdu materinu... psiholog s fobijom. Ja i ti gledamo film *Nije ti život pjesma Havaja* Dane Budisavljević. Prijateljstvo.

♀ **A.:** (drugarica – germanistkinja) Ja sam bi... I to između nas i nije bilo out-ovanje nekako se podrazumijevalo. Način na koji pričaš o Sonji Savić, o nekom mladežu koji je imala pod grudima, tuširanje u *Davitelju*, baš ta scena. Freud, Lacan... paleta seksualnosti. Dala si mi na čitanje priču *Put u out* Lamije Begagić. Ili kad sam bila zaljubljena u L., pa ona je bila moja najveća ljubav ako ne računaš Šimeta Kraljevića ili Kneza Miškina. Književnost ubija ljude. Više ne pišem. Bojim se da nakon one priče neću napisati bolju. Ponekad se okrenemo za istom ženom. I to mi je super. A ponekad za istim muškarcem. Znaš kad si bila sa G. Uf, ma mogla sam se zaljubiti u njega? Jebote, koji tip!

... malo šira slika ...

Komšinica I: (sa drugom) Ma otoj ti je vascijelu noć svjetlo upaljeno, šta ona radi?! Tobož' čita! Vidi je kako izgleda. Čula sam da dolazi pjana kad ja idem na rani sabah, a da ti i ne pričam o nakim ljudima koji vazda spavaju u nje...

Komšinica II: To su ti muškarci s kosama, umjetnici vragtigazno i nake cure. I još ti ta piše svašta...

Komšija: Kako ti znaš?

Komšinica I: Jašta, znam. Nekidan poštar meni ostavio nakav koverat za nju, nije je bilo, s nekom novinom unutra, ja malo zavirim kad umal' ne pogiboh. Te novine ono božmesačuvaj o pederima, od onih tamo i ja ti malo listaj, tobejarabum, kad ona piše nakav tekst o onim ženama.

57 (Jedna kafa = pivo, pivo = opijanje, pijanka = raznijeti se)

Komšinica II: Kakim?

Komšija: Nije valjda?

Komšinica I: One, što ono s drugim ženama... Znaš brate, žene s ženama, estakvirula...

... malo poslije...

Komšija: Ma sve su to krivi oni njeni. Dvoje djece im ispade se-bep, a ona... svašta!

Komšinica II: Jel ti ću muziku od nje? Te se nešto uzdigla, ko fol ima desetke, a sve nebom hoda, neće ona s nama kafe pit' ni dobra govorit, ko da nije iz pregrada... Te naka posebna odjeća, nit ženska nit muška.

Komšija: Kaže se predgrada...

Komšinica I: U nas se vazda znalo šta je muško, a šta žensko, vala.

Komšinica II: Možda dijete nije dobro u mozgu, znaš što joj ma-ter vlahinja, a ćaća bi ko treb'o bit musliman.

Komšija: Evo ga ide. Šuder!

Tata: Dobar dan.

Komšije: (hor komšija, a sad zamislite grčku komediju) Selam, merhaba, kako si, kako žena, radi li ti sin, javlja li se Mina, gdje si bio, šta si radio, ona mala jel' završila fakultet više, kake ono novine čita, znadeš li ti, bolan ne bio, kad će se udati, iiiiiiiiiiiii????????????????????????????????

Tata: Moja Len će dovesti sebi ženu ♀♀. Eno joj sprata, pa nek' lijepo žive.

... još malo poslije (doživljenog šoka)...

Komšinica II: Eno je ide...

Komšinica I: Nuto kako je obučena. Gora od matere...

Komšija: Opet prtlja neke knjige. Ko da ih čita? A bome nije ruž-na, samo da je pametna...

Komšinica I: Može bit i da je ono previše pametna, pa je od toga bolesna.

Komšija: Pa, Lena, zlato moje, šta ima, ne vidam te nešto?

Komšinica I: Jesi završila fakultet? Još samo da nam se udaš.
Ihhh, pih kad nam te neko ukrade...

Komšinica II: Čuj, magistrirala, pa kol'ko ti je ono godina? Mora se udati čim prije...

Komšija: Dvajesčetri, pa magistar, ne treba pokazivati diplomu i ocjene.

Komšinica I: Čuste l' vi ljudi šta mi nagovori? Svima nama? Kako ono, dovešće ona sebi ženu, da uživa dok se onaj njen duplo stariji Srbin ne razvede i ne ostavi dvoje djece... a do tada će da bude usidjelica.

Komšija: Allahu spasi nas, ti si kadar!

Komšinica II: Digo mi se pritisak, odo u kuću...

II dio * (slika ljubavnih promašaja) ⁵⁸

*I naše reči od milja su navika
I naša imena od milja su navika
Boli nas ljubav...
EKV*

♀ **J.:** (bivša prijateljica, Jovana, oznaka nagovještava anonimnost – razlika između označenog i označitelja) Len, znam da ćeš me ostaviti i to zbog muškarca... To je moj najveći strah.

♂ **G.:** (muzičar, posljednji bivši dečko) Lena, sve ja to kapiram. Ali moraš se konačno odvojiti od te stare veze. Taj kreten koji nije ni bio sa tobom u vezi. Pa Jovana? Što si završila sa njom? Moraš nekad biti u stanju da održiš vezu? A žene? Super mi je to. Meni je to bilo cool sa bivšom curom, znaš, ona je u krevet privodila neke curice. Sa Jovanom ti je bilo lijepo, kažeš. Poslije toga si bila sa V., ona mi je bila super i sa njom si završila. A sjećaš se da si bila rekla da si počela da se zaljubljuješ u nju... Počela da se zaljubljuješ.

⁵⁸ Ne preporučuje se maloj djeci, niti ljudima koji imaju loš stomak.

Fascinantno određenje toka i trajanja. Detalji u koje se zaljubljuješ. Nisi htjela da živiš sa mnom. Pa dobro, moraš znati šta hoćeš.

♀ **V.:** U čemu je problem? Volim te. Hoćeš da raskinemo jer ne želiš da budemo zajedno. U redu. Ostavi me bez ijedne riječi. Ista si kao i sve druge žene. Vi biseksualci samo vrebate priliku. Najviše na svijetu varate. Pa, nebitno je l' muško ili žensko.

♂ **Neformalni prijatelj:** (... bez riječi ...) Ko vodi bolje ljubav, ja ili Jovana? Kako je voditi ljubav sa ženom? Ovo između nas je prava ljubav... Drugarice moja, kako bi nam bilo super da si ti muško. Šta bi sve mogli zajedno?! A da ti pričam malo o svojoj partnerici i mojim dragim drugaricama? Imam ih najmanje pet koje mogu uvijek pozvati. Pa i ti kao bi imaš puno više mogućnosti, takoreći, bolji izbor. Nisam ljubomoran na tvoje odnose sa drugim ljudima. Ah, pa da, sjećam se da sam rekao da sam ljubomoran na zrak koji dišeš, to je bilo stvar trenutka. Udaj se da se ja mogu konačno smiriti. Ne, bolje budi slobodna. Nikada nećeš imati nježnijeg muškarca od mene. Kažeš: *nježnost među ženama je mnogo... nježnija...* Ne vodiš ljubav sa mnom, ne nazivaš to ni seksom, kažeš - provodiš eksperimente. Utvrđuješ razliku: vodiš ljubav sa ženama, sa muškarcima imaš seks. Kako si samo divna? Nikada nijednu ženu nisam volio kao tebe. Teško mi je biti kraj tebe. Imaćeš me do kraja. Hoćeš odmor od ljudi. Ljubav ne postoji. Umorna si previše. Posveti se sebi i svojim potrebama. Kažeš bićeš slobodna, ali je bolje da se ne vidamo neko vrijeme, recimo šest mjeseci. Neću. Ne pristajem na to. Znam da će biti tako. Naša mržnja je obostrana. Nisam mislio da ću sresti osobu čiju ću *nepodnošljivu lakoću postojanja* mrziti do kraja. Budi slobodna.

Bliskost

Tačno u trenutku dok je osjećala nemir,
ja sam bila nemirna.
Kao munjevite strijele ratnice na bojnopolju
ja sam stajala tu.
Bez štitnika.
Prolazili su kroz mene.
Jedan i drugi i treći.
I ostali.
Svi njeni osjećaji.
Neki jači, neki slabiji.
Meni strani jer nisu moji.
Ali ipak poznati.
Osjećala sam tugu, sjetu, bol, sreću.
Žudnju. Želju.
Sudarali su se sa mojim.
Ali se nisu miješali.
Čak su neki bili isti.
Kao sa neba bačeni.
Stajali jedan kraj drugog.
Moj i njen.
Osjećaj.
Žudnje.
Želje.
Želje za zagrljajem.
Dugim.
Nježnim.
Onim koji bi označavao bliskost.
Našu.
Iz nje je izlazio, u mene je ulazio.
Sa težinom sam ih obuzdavala.
Nju riječima smirivala.
Sebe navikavala.

U nevjerici osjećala svako njeno stanje.
Tu.
Ostajući mirna.
Sa novim osjećajem bliskosti.
Povezanosti.
Poprimajući novi oblik.
Sa njom u sebi.
Sa željom kraj nje.

Lejla Huremović, 25

Zagrli me

Zagrli me.
Želim da se zajedno krećemo.
Ritmom života
udahnutog u nas.
Muzikom trenutka,
pogledom želje.
Ispreplićimo se
ogoljenošću tijela.
Krećimo se toplotom dodira.
Osjećajima me vodi.
Uzdasima mi govori.
Izađimo iz tijela,
podignimo se visoko.
Posmatrajmo nas...
Isprepletene.
Ogoljene.
Sretne.
Zagrli me.
Želim da mi pričaš.

O djelićima sebe.
 O momentima nas.
 Glasom andela,
 tonom besmrtnice.
 Jedinstvenom temom,
 savršenom idejom.
 Stapanjem glasa
 praveći novi.
 Naš.
 Samo nama razumljiv.
 Uranjajući u misli
 odavno zakopane na dnu.
 Vadeći ih na površinu,
 snagom pogleda,
 riječima one koja zna.
 Doživljavajući psihički orgazam.

Lejla Huremović, 25

Tijelom žene

Svaki moj dodir tebe,
 gradi tvoj jedinstven portret.
 Dok mirno te posmatram,
 raste žudnja u meni.

Nježnošću neobuzdanom,
 krećeš se po meni pogledima.
 Govoriš očima želje.
 Tijelom žene.

Ostajem pribrana
 samo onoliko koliko ostaješ i ti.
 Tad dobijam jačinu

i pružam ruku ka tebi.

Sada ti dodiruješ mene,
stvaraš u glavi moj portret.
Ne posmatraš mirno,
žudnju pretvaraš u djela.

Nježno te dodirujem,
pogledom te upijam.
Želju pretvaram u djela.
Tijelom žene.

Ležimo u zagrljaju sna.
U prostoru daha.
Zavijene u realnost.
Nastavljamo povezanošću.

Lejla Huremović, 25

Želja

Jednom ću pogledati u sebe
gledajući kroz tebe.
Zastat ću na trenutak
vodeći život osobe dotaknute osjećajem sna.
Preobražene u racionalnost svake imaginacije.
Dotaknuti sreću
građenu dugim putevima
isprepletenim pogrešnim znakovima.
Probijajući se i izranjajući u pravima.
Kroz tužne i strašne trenutke.
Kroz najdublja paranja duše.

Liječenjem tvojim,
smirajem našim.
Bit ću tu,
osvrnuti se i osjetiti.
Ti si tu kraj mene.
Dio mene.
U meni.
Pretočena iz sivila života u boje ljubavi.
One iskrene, ne lake, ne jednostavne.
One teške i nimalo beznačajne.
One koja je živa.
Jednom ću željeti pogledati iza sebe
i kroz sjećanja vidjeti nas.
Vidjeti dvije.
Zalediti trenutak i osjetiti mir.

Lejla Huremović, 25

Početak. Lejla Huremović

Surfacing

Cornered. Ranka Delić

We are, I am, You are by cowardice or courage the one who find our way back to this scene. Ranka Delić

My flippers cripple me. Ranka Delić

Embryo, again. Ranka Delić

This is me. Ranka Delić

Surfacing II

Identity 1. Ranka Delić

Identity 2. Ranka Delić

Identity 3. Ranka Delić

Shadow Girl. Ranka Delić

BIOGRAFIJE AUTORICA

Aida Spahić (1982), diplomirala na odsjeku za engleski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Bavi se prevodenjem i povremeno radi na projektima promoviranja ljudskih prava i rodne ravnopravnosti.

E-mail: aida.spahic@gmail.com

Jasmina Čaušević (1976), živi u Sarajevu. Diplomirala književnost u Beogradu, magistrirala rodne studije u Sarajevu. Bavi se feminističkim analizama lingvistike i svjedočenja o silovanju, kao i LGBT pitanjima.

E-mail: jasminacausevic@gmail.com

Merima Omeragić (1988) završila magistarski studij književnosti na Univerzitetu u Sarajevu, na tezi iz oblasti rodnih studija i (anti)ratnog ženskog pisma. Njena uža interesovanja se vežu za područje kulture, umjetnosti, društva i queer teorija. Objavljivala je oglede i kritiku u referentnim časopisima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji. Živi jedino u rečenicama. Živi apsolutnu slobodu. Nikuda ne ide bez knjiga. Sklona zaljubljanju u književne likove, subverziji, filozofiji i hladnoj kafi i osmišljavanju tišine.

E-mail: knjizevnost_pusshak@yahoo.com

EDICIJA **QUESTIONING** SARAJEVSKOG OTVORENOG
CENTRA
uređuje Saša Gavrić

U ovoj ediciji smo do sada objavili_e:

Jasmina Čaušević/Saša Gavrić (priredili, 2012):

Pojmovnik LGBT kulture.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Böll.

Saša Gavrić/Aida Spahić (priredili, 2012):

Čitanka LGBT ljudskih prava, 2. izdanje

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Böll.

William G. Naphy (2012):

Born to be gay. Historija homoseksualnosti.

Sarajevo/Zagreb/Beograd: Sarajevski otvoreni centar/
Domino/Queeria.

Prevod na BHS: Arijana Aganović

Damir Banović (2011):

Prava i slobode LGBT osoba.

*Seksualna orijentacija i rodni identitet u pozitivnom pravu
Bosni i Hercegovini.*

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Saša Gavrić/Lejla Huremović/Marija Savić (priredili, 2011):

Čitanka LGBT lezbejskih i gej ljudskih prava.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Böll.

**Druga izdanja koja su objavljena kao rezultat rada
Sarajevskog otvorenog centra (izabrani naslovi):**

Vladana Vasić, Sadžida Tulić (2012)

Ne toleriši netoleranciju.

Upoznaj svoja prava i koristi ih! Vodič za LGBT osobe

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Civil Rights Defenders

Adriana Zaharijević (priredila, 2012):

*Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam uticao na žene
XXI veka.*

4. dopunjeno izdanje, izdanje za Bosnu i Hercegovinu

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Böll/
Fondacija Cure.

Jasmina Čaušević, Kristina Ljevak (2012)

Čekajući ravnopravnost.

Analiza sadržaja izvještavanja pisanih medija o LGBT temama u 2011. i 2012. godini

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/ILGA Europe

Lejla Huremović (priredila, 2012):

Izvan četiri zida.

Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Saša Gavrić/Damir Banović (priredili, 2012):

Parlamentarizam u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Friedrich Ebert.

O SARAJEVSKOM OTVORENOM CENTRU

Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, nepolitička i neprofitna organizacija koja promoviše puno poštivanje ljudskih prava i smanjuje nivo diskriminacije na osnovu spola, seksualne orijentacije i rodnog identiteta, osnažujući marginalizirane grupe kroz aktivnosti u zajednici, promovišući ljudska prava u društvu i zagovarajući promjene politika vlasti.

Sarajevski otvoreni centar je osnovan 2007. godine i od tada neprekidno radi i širi obim svog djelovanja, od međureligijske edukacije i kulturnih programa do programa ljudskih prava, pogotovo prava žena, te prava lezbejki, gej, biseksualnih i transrodnih (LGBT) osoba. Intenzivno radimo od 2011. godine, kada smo otvorili naš prvi ured, te okupili_e tim ljudi koji stalno rade u Sarajevskom otvorenom centru. Danas, naš tim čini dvanaest zaposlenih i dvije volonterke.

Fokusirani_e smo na podizanje svijesti unutar državnih institucija/zvaničnika o potrebi da se u potpunosti implementiraju međunarodni, evropski i državni standardi iz oblasti ljudskih prava žena i LGBT osoba, te na podizanje svijesti građana_ki o pravima LGBT osoba i političkim, društvenim i ekonomskim pravima žena.

Jedan od naših bitnih ciljeva jeste i osnaživanje i jačanje LGBT zajednice kroz implementaciju aktivnosti koje joj pružaju podršku vezanu za njena prava i potrebe.

www.soc.ba

www.lgbt-prava.ba

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

305:613.885]-055.2

ČAUŠEVIĆ, Jasmina

Više od etikete : o ženama koje vole žene /
[autorice Jasmina Čaušević, Aida Spahić, Merima
Omeragić]. - Sarajevo : Sarajevski otvoreni
centar, 2013. - 225 str. : ilustr. ; 21 cm. -
(Edicija Questioning Sarajevskog otvorenog
centra)

Biografije autorica: str. 225. - Bibliografske i
druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-536-04-5

1. Spahić, Aida 2. Omeragić, Merima

COBISS.BH-ID 20279558

